Brieven over verscheide onderwerpen. Deel 3

Rhijnvis Feith

bron
Rhynvis Feith, *Brieven over verscheide onderwerpen. Deel 3.* Johannes Allart, Amsterdam 1787.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/feit007brie03_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

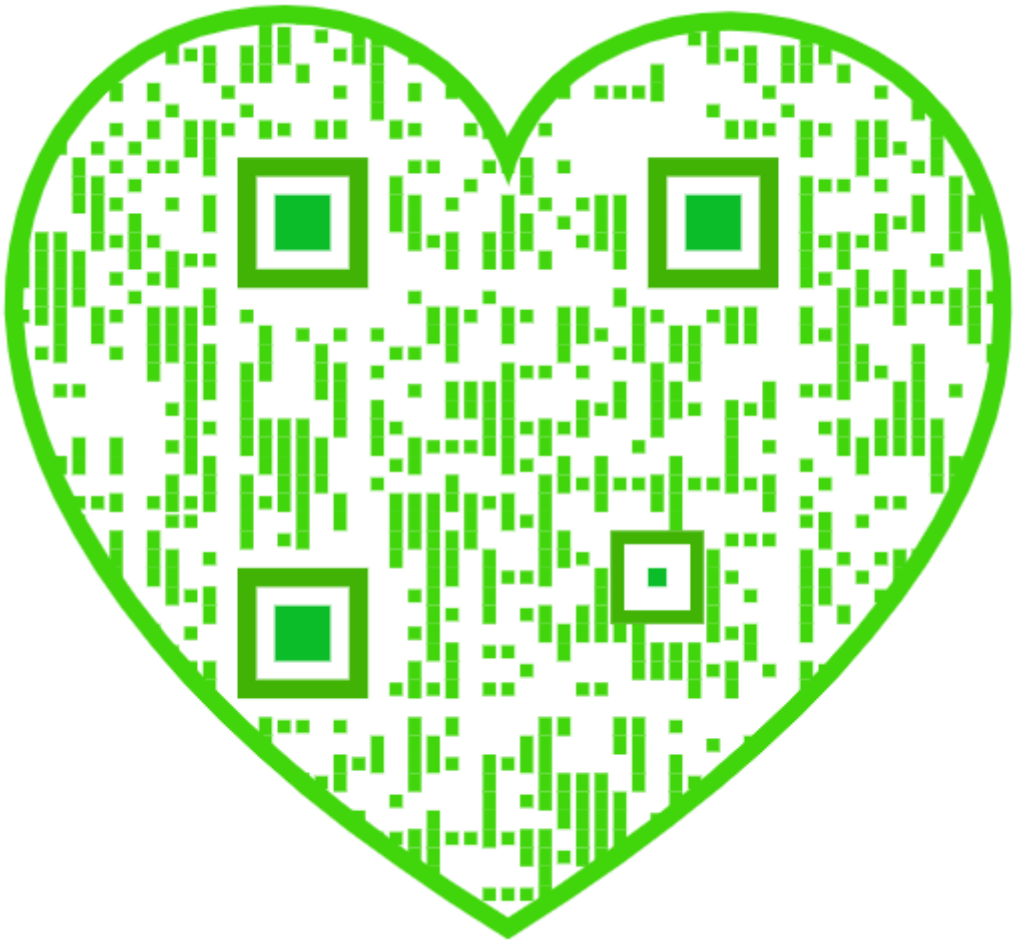

IV

Ist ein empfindend Herz der Ursprung unsrer Pein,
Er muss der Ursprung auch von unsrer Grösse seyn;
Und eben diess Gefühl, und eben diese Schmerzen.
Erhöhen unsern Geist zugleich mit unsern Herzen.
Die ihr euch glücklich denkt, wann euch die welt betaübt,
O wie bedaur ich euch, wenn ihr im schlummer bleibt!
Stolz auf Unsterblichkeit, erhöhn sich edle Seelen;
Der bessern Welt gewiss, kann sie kein Unfall quäen.
Geschick! o bring mich bald zu dieser bessern Welt!
In dieser ist nichts mehr, das mich zurücke hält.

VON CRONEGK.

EERSTE BRIEF.

EENIGE ALGEMEENE AANMERKINGEN BETREFFENDE ZEKER WERKJE, TEN TIJTEL VOERENDE: GEDACHTEN OVER HET SENTIMENTEELE VAN DEEZEN TIJD.

Neen, lieve Vriend! zo lang heb ik nimmer gewacht met een boek te lezen, dat mij zo sterk aangeprezen wierd. En gij zult ligt gelooven, dat de mij door u toegezonden *Gedachten over het* SENTIMENTEELE *van deezen tijd* weinig langer dan één uur in mijne handen geweest waren of ik had ze ten einde toe doorgelezen, als ik u zal gezegd hebben, dat ik dit werkje naauwlijks in de nieuwspapieren aangekondigd zag of ik brandde van begeerte om het te bezitten. Hier uit kunt gij opmaaken welk eenen dienst gij mij gedaan hebt met het mij zo spoedig te zenden.

‘Maar echter hebt gij mij tot hiertoe niet

geantwoord’... Dit stem ik toe en wilt gij 'er de waare reden van weten, zij is deeze.

Men heeft sederd eenigen tijd bij ons geene gelegenheid laaten voorbij gaan om zich tegen het *sentimenteele* te verklaaren. Dan eens met het bespotten, dan weer met 'er tegen te waarschouwen. Gij weet, ik bemin niet alleen sentimenteele schriften, maar ik verkies ze boven alle anderen, en zodaanig zelfs, dat mij geen voortbrengzel van eenige der schoone kunsten en wetenschappen bij uitstek bevalt, waar ik dit vereischte geheel in misse.

Hoe graag zoude ik mijne gedachten reeds lang hier omtrent medegedeeld hebben, indien ik uit alle die oppervlakkige tegenschriften slechts met mooglijkheid had kunnen begrijpen, wat men eigentlijk tegen eene zaak had, daar men den naam van poogde belagchelijk of haatlijk te maaken, terwijl men zorgvuldig op zijne hoede was om te verbergen wat men eigentlijk onder dien naam verstond, en zelfs dikwerf verried 'er of valsche of in 't geheel geene bepaalde denkbeelden aan te hechten.

In dien toestand ontving ik de *Gedachten*, en gij eischte 'er mijn gevoelen over te vernemen.

De kundige Schryver van dezelve, die zich

onder de zinspreuk: *Tendimus ad coelestem Patriam*, verbergt, is de eerste, die dit onderwerp bepaald en breedvoerig behandelt. En dewijl hij het voornaamlijk van den redelijken kant beschouwt, wil ik u wel belijden, dat zijne gedachten mij wigtig genoeg voorkwamen om niet slechts meer dan eens met naauwkeurigheid doorgelezen, maar ook om diep nagedacht en met de grootste onpartijdigheid overwogen te worden. Indien sentimenteele schriften waarlijk voor de deugd en het geluk nadeelig zijn, dan had ik niet alleen vreeslijk gedwaald met openlijk deeze schrijfwijze aan te prijzen, maar ook door mijne eigen schriften een wezenlijk nadeel gedaan; en het eenige middel om dit alles zo veel mooglijk te herstellen, zou eene openbaare belijdenis zijn, dat ik mij bedrogen had en thans van een tegenovergesteld gevoelen was. Hier toe voelde ik mij, God lof! in staat, die uit mijne eigen ondervinding zeer levendig overreed ben, dat dwaalen het treurig erfdeel der zwakke menschlijkheid is, en deeze mijne denkwijze moest mij natuurlijk aanzetten om geene moeite onbeproefd te laaten, welke mij de waarheid kon doen ontdekken en met eene stille berusting van mijn geweten omhelzen. Maar nu vorderde gij stellig mij-

ne gedachten - konde ik u die eerder mededeelen, lieve Vriend! voor dat ik het met mij zelven omtrent dit onderwerp eens was? Thans eerst meen ik dit te zijn, en ik haaste mij om aan uw verzoek te voldoen.

Men zou zeer partijdig moeten oordeelen indien men de *Gedachten* over 't algemeen niet zeer schoon en met vuur geschreven vond. Ten minsten zo zijn ze mij voorgekomen. Ik zal meer zeggen: 'er is oneindig veel waars in, dat niet te veel doorgedacht en door elk mensch, wien zijn geluk dierbaar is, opgevolgd kan worden. Maar met dit alles bewijzen de argumenten, naar mijn inzien, niets tegen het sentimenteele.

Eer ik u mijne gedachten omtrent dit onderwerp in eenige volgende brieven nader ontwikkele, wil ik u vooraf eenige algemeene aanmerkingen over de verhandeling van den geleerden Schryver mededeelen, die u in staat zullen stellen om zelf uit te vorschen of de waarheid overal aan zijne zijde zij.

De Schrijver heeft in de eerste plaats verzuimd te verklaaren, wat hij door het woord *sentimenteel* verstaat.

Hij heeft, ten anderen, even weinig aangetoond, hoe de teêrgevoeligheid verbastere

en welk eenen invloed sentimenteele schriften op die verbastering hebben.

Hij speelt, ten derden, overal met de woorden *geluk* en *volmaaktheid* zonder 'er ergens bepaalde denkbeelden aan te hechten.

Zijne bewijzen betoogen dus alleen, dat de teêrgevoeligheid verbasteren kan; dat het sentimenteele misbruikt kan worden; dat men door eene ingebeelde volmaaktheid na te jaagen indedaad onvolmaakter worden kan; - alle stukken, die geen gezond verstand ontkennen zal, maar die teffens niets tegen mijne gevoelens over het sentimenteele afdoen.

De Schrijver begint met te erkennen, dat de teêrgevoeligheid des harten een van 's Hemels dierbaarste geschenken aan den mensch zij. Een geschenk, dat ons voor de hoogste trappen van 't geluk vatbaar maakt en de verhevenste deugd doet betrachten. Maar zij kan verbasteren, zij kan misbruikt worden. Dit kan de Godsdienst zelf. Dit bewijst dus niets tegen de teêrgevoeligheid of het zou even veel tegen den Godsdienst zelven bewijzen. Zo de eerste een gevaarlijk geschenk aan 't Menschdom zij, is de laatste het even zeer.

Waarom heeft de Schrijver hier niet aangewezen, waardoor en hoe de teêrgevoeligheid

zich verbastere? Is het, gelijkhij bladz. 62, zegt, door het denkbeeld van ons tot grooter volmaaktheid op te zullen leiden? Maar dit is een edel denkbeeld. Elk mensch, die voor de Eeuwigheid rijpen wil, is verpligt zich dit uitzicht geduurig voor te stellen. En zeker, welk eenen invloed het ook hebben moge, het zal hem voor het laage en misdaadige doen gruuwen. Maar mooglijk doelt de Schrijver hier op eene ingebeelde volmaaktheid Maar wat dan weêr door deeze ingebeelde volmaaktheid te verstaan? Zeker niet die in betrekking tot de eene of andere verdorven neiging en drift staat. Zo zal een Struikroover zich als de hoogste volmaaktheid voorstellen eens een Cartouche te worden, een Ligtmis Lovelace enz. men moet 'er dus eene wezenlijke, maar naar onze omstandigheden te hooge, volmaaktheid door verstaan. Maar elk mensch is echter verpligt daaglijks naar eene hoogere volmaaktheid te staan, dan hij werkelijk bezit. Hoe noodzaaklijk ware het dus geweest hier eenige nadere bepaaling op te geven, om de natuurlijke eigenliefde en traagheid van den mensch niet lijnrecht in de hand te werken, welke hem zo ligt doen gelooven, dat hij tot geen hooger pligten geroepen wordt, dan welken hij betracht, vooral wanneer aan derzelver volbrenging eenige moeite en arbeid verbonden is.. Maar hoe kan hij dan dit vooruitzicht innemend, edel, zielverheffend noemen? Zie hier

's mans wijze van redekavelen: ‘Een teêrgevoelig hart, bekoord door het denkbeeld van tot grooter volmaaktheid door te dringen, geeft zich aan de vlugt zijner hollende verbeeldingskracht over. Deeze leidt hem voorbij het doelwit. Hij stort zich dus in de daad in onvolmaaktheid, terwijl hij tot de hoogste volmaaktheid meent op te klimmen’. En waarin vertoont zich dit? Hierin, ‘dat hij den kring, dien de Natuur voor hem getrokken heeft, te buiten streeft, en dat dus 't geen hem de hoogste beoeffening van pligt en deugd toeschijnt, in de daad niets dan een goochelspel zijner saamenwerkende verbeldingskracht, gevoeligheid, zinnen en driften is’.

Zie daar waarlijk een zeer ongelukkig en beklagenswaardig mensch. Hoe edel is zijn doelwit! Hoe weinigen gelijken hem! De liefde tot eene hooger volmaaktheid is het verheven grondbeginsel, daar hij uit werkt, en zo welmeenend uit werkt, dat zijne verbeeldingskracht 'er door ontvlamd, zijne gevoeligheid 'er door aangedaan, zijne zinnen 'er door gestreeld, zijne driften 'er door gaande worden, en dit edel mensch eindigt met zich zelven

onvolmaakter dan immer op den bodem eens afgronds weder te vinden.

Hoe wenschlijk ware het dat de Schrijver hier minder stellig verzekerd had, dat de zucht naar volmaaktheid tot onvolmaaktheid en zelfs tot misdaad voeren kan, en wat meerder aangewezen had, hoe dit alles in zijn werk ging. Want wat wil hij uit deeze algemeene voorstelling bewijzen? Dat het altijd gevaarlijk zij met een warm hart naar de volmaaktheid te jaagen? dat men kwalijk doet zich een te zuiver, een te verheven, model voorstellen? dat 'er geene deugd zij dan die uit de koele overweging: zie daar mijn pligt; en het even koele besluit: ik zal hem volgen; betracht wordt? Maar dan is de teêrgevoeligheid, ver van het grootste geschenk des Hemels te zijn, eene waare straf, een der grootste hinderpaalen voor de menschelijke deugd. Dan zijn die flegmatieke wezens, die aan niets houden, die alles kunnen doen zonder in iets te deelen, de gelukkigsten. De gevoelige harten toch mogen uit een edel beginsel handelen, de ongevoeligen blijven de meeste kans behouden om de volmaaktheid te bereiken.

Denken wij hier nog een oogenblik op door. Wanneer men door eene brandende begeerte om volmaakter te worden, dan de bepaaldheid van onze krachten en vermogens aan deeze zijde des grafs dulden, zich aan de kleenere maar wezenlijke pligten onttrekt Ter goeder trouwe naamlijk, door ze over 't hoofd te zien of voor geen pligten te houden; want anders is het omooglijk, dat hij, die werkdaadig naar eene hoogere volmaaktheid staat, eene erkende pligt moedwillig zou verzuimen., die onder ons bereik vallen en waarlijk door ons zouden kunnen betracht worden, dan zeker dwaalt men en verwijdert zich menigwerf van de menschelijke en hier erkende volmaaktheid, zo wel als van het armzalig ondermaansch geluk, af.

Ondertusschen zoude ik nog niet stellig durven verzekeren, dat deeze, door haar grondbeginsel toch altijd verheven, zielen in betrekking tot de onsterflijkheid in de daad onvolmaakter worden. Ook durf ik gerust vraagen of dit verzuim van mindere pligten het gewoone gevolg is van die edele begeerte om hier den Engel en de onstoffelijke waereld nader te komen, of 'er onder ons zo veele menschen gevonden worden, die uit dit be-

ginsel zondigen, dat men het nodig moet keuren 'er tegen te waarschouwen, en eindelijk of het in de daad wel altijd pligten zijn, die onze zinnelijkheid en onze begeerte naar aardsche genoegens, als rijkdom, aanzien, enz. ons zo menigwerf als pligten doen voorkomen, schoon ze in de registers des Hemels mooglijk onder eenen geheel anderen tijtel staan?

Ik wil mijne gedachten hieromtrent met een voorbeeld ophelderen. Stel een' Jongeling met een gevoelig hart begaafd, maar in een' kring geplaatst, waarin hij alles, wat hem omringt, van den morgen tot den avond in eenen uitgebreiden handel om geld ziet slaaven, en redelijke en voor hooger genoegens geschapene zielen zich geheel verliezen in nietige bezigheden, die in geene betrekking hoe genaamd staan tot een leven na dit leven. Indien hij in de vormende jaaren zijns levens geene hoogere volmaaktheid leert kennen, en zodanig leert kennen, dat zijn hart 'er levendig voor ontvlamt, zal hij in dien eigen maalstroom opgenomen en voortgedreven worden; hij zal beuzelingen voor pligten houden, belang aan nietigheden hechten, en hoogere pligten om mindere, maar die op de vermeerdering van zijnen handel en zijne laage zinnelijke genoegens invloeien, altijd

verachten. In een woord, hij zal in eene geduurige werkzaame ledigheid sterven zonder geleefd te hebben, en de waereld zal hem den lof geven, dat hij getrouw aan zijn huishouden was en zijne kinderen een' schoonen stuiver heeft nagelaaten. Maar nu onderstel ik dat deeze zelfde Jongeling bij tijds met de beste sentimenteele schriften is bekend geworden, dat de edele karakters, daar in vertoond, zijne ziel hebben ingenomen, dat hij belust is geworden om een' Grandison, een Semida natevolgen, dat hij geen waar geluk voor zich meer op aarde vindt, dan dat eindeloos als het gebied der Deugd is, en in betrekking tot de onsterfelijkheid staat. Wat zal hier het gevolg van zijn? Dit. Hij zal zeker alle menschen daar hij mede om gaat niet even zeer meer achten, maar 'er onafhanglijk van geboorte en rijkdom een wezenlijk onderscheid tusschen bespeuren. Hij zal geen waarde meer stellen op duizend beuzelingen, die hij als pligten ziet nakomen. Hij zal in dien kring, die tot hier toe de zijne was, niet meer gelukkig kunnen zijn, en 'er dus zich niet meer mede vergenoegen. Van de duizend jongelingen, aan welken hij te vooren zijne hand als vriend zou aangeboden hebben, zal 'er nu mooglijk één overblijven, daar zijn

hart eene edele vriendschap mede op kan richten. Onder de duizend vrouwen, naar wier bezit hij eenmaal zou hebben kunnen dingen, zal 'er nu mooglijk één zijn - voor hem de Eenigste! - voor welke zijn hart slaan kan. En zeker het geld of andere rampzalige uitwendigheden zullen op zijne keuze geen invloed hebben. Zijn ziel zal inmiddels van dag tot dag gevoeliger en hier door menschlievender en weldaadiger worden *Vous etes sensible, car vous aimez la vertu*. YOUNG *Lett. à* FONTANELLE.. Mooglijk vindt hij geen hart, dat met het zijne den eigen toon aanslaat - hij kan eenzaam, treurig, omdoolen, maar nimmer geheel ongelukkig zijn - op zijn pad zal geen arme van honger sterven, geen lijder zonder vertroosting omkomen - in het geluk van den worm zal hij gelukkig zijn en juichen zo dikwerf hij 'er iets aan toe mag brengen.

In een zeker opzicht is deeze jongeling buiten zijn' kring getrokken - maar streeft hij ook naar een grooter volmaaktheid dan de natuur voor hem bestemd had? Ik denk hoog genoeg van wezens aan wien in de gewijde Rolle het volkomenste Beeld van volmaaktheid, Jesus Christus, tot een voorbeeld van

navolging voorgesteld word, om te gelooven, dat wij nimmer zondigen kunnen met naar eene te groote volmaaktheid te dorsten, zo dra wij 'er werkelijk pogingen bijvoegen om ze te bereiken, en dit laatste is toch het eenige bewijs, dat onze begeerte niet voorgewend, maar wezenlijk is. Ook ben ik zeer overtuigd, dat naar maate wij een doorluchtiger voorbeeld volgen en de volmaaktheid nader komen, wij naar de eigen maate geduurig van hooger kringen tot hooger kringen van wezens overgaan, tot dat wij eindelijk in dien der Engelen overgenomen worden. En gelukkig, driemaal gelukkig, die hier reeds in het stof 'er het naaste aan grenst!

Maar nog iets. Wat is dat toch: den kring, dien de Natuur voor ons getrokken heeft, te buiten streeven? Is het voor ieder mensch zulk eene duidelijke uitgemaakte zaak, welke eigenlijk die kring zij? Moet ik denzelven uit de omstandigheden, daar ik mij werkelijk in bevinde, opmaaken? Zo ja, dan blijft de Ezel tot aan het einde der waereld toe een Ezel. Geen wollekraamer wordt dan immer een SHAKESPEAR, geen Boerin eene jufvrouw KARSCHIN. In dit geval zouden wij bijna geene groote mannen bezitten; de meesten toch

zijn het geworden door den kring hunner omstandigheden te overschrijden. Zo werd uit een kleêrmaakers jonge de groote LAMBERT, en nimmer zou PASCAL de bewondering zijner Eeuw zijn geworden, indien hij in zijne jeugd naar den raad van zijnen Vader geluisterd had. Ook is het opmerkzaam dat de meeste groote Vernuften bijna nooit uitgemunt hebben in dien kring, die eigenlijk de hunne was. - Maar zo ik min of meer door mijn eigen schuld in dien kring gekomen ben (en hoe weinig menschen zijn 'er, die zich hieromtrent niets te verwijten hebben? die altijd overeenkomstig hun licht den weg der Voorzienigheid gevolgd hebben?) wat dan? Doch de Schrijver verklaart zich nader. ‘Hij wiens hart gewoon zich steeds tot die hooge gevoelens op te winden, voor dewelke men in de samenleving maar zelden plaats en gelegenheid vindt; wiens verbeeldingskracht gewoon zich met zulke tafereelen bezig te houden, waar van men in de waereld maar zelden oorsprongelijken aantreft, kan geen smaak in dat geene vinden, wat de samenleving, de waereld, zijn huisgezin, zijn beroep, zijne betrekkingen hem daaglijks aanbieden. Dit is hem te gering, te dor, te

schraal, het schiet te ver bij zijn ideaal te kort - in een woord, hij verzuimt wezenlijke pligten, die daaglijks hem voorkomen, die hij verrichten kan, om ingebeelde pligten, die niet van hem geëischt worden en bijna nooit voorkomen, na te jaagen'. - Dus zie ik daar den Man, die den kring, welke de Natuur voor hem getrokken had, overschrijdt.

Ik zou mij zeer moeten bedriegen zo deeze geheele redenering door de reden en de ondervinding niet tegengesprooken wierd, en, dat meer is, zo de Schrijver op andere plaatsen van zijne werken ons zelf de wapens niet aanbood om ze te bestrijden. Blijven wij hier nog eenige oogenblikken op staan, de hoofdzaak, daar wij over handelen, staat of valt 'er mede.

Is het dan waarlijk een gebrek zijn hart tot hooger gevoelens op te winden dan men gewoonlijk in de zamenleving aantreft? Is het een gebrek op edeler tafereelen te staaren dan de waereld ons daaglijks voor oogen stelt? Heeft het smachten naar onbezoedelde deugd, de vooruitgeworpen blik in het rijk van licht en onsterflijkheid, dan altijd tot een zeker gevolg het verzuimen van de wezenlijke pligten die daaglijks voorkomen? En schoon men ook

al geen smaak in deeze en geene kleene huishoudelijke bezigheden vond (en wie, die geene beuzelachtige ziel bezit, kan daar smaak in vinden?) zal een eerlijk gemoed ze 'er te minder om betrachten, zo dra hij eenmaal overtuigd is, dat zijne omstandigheden en eene altijd wijze Voorzienigheid, die ook wil dat men in het kleene getrouw is, ze hem tot pligten maaken? Maar meer nog.

De teêrgevoeligheid is een der dierbaarste geschenken aan den mensch; dit stemt de Schrijver toe, en in zijnen vijfden Brief over het geluk Te vinden in het 1*ste Deel der zedekundige Brieven over het Geluk, mitsgaders de Deugden en Pligten, met welker betrachting het zelve onafscheidbaar verbonden is*, door den eigen Schrijver uitgegeven. rekent hij de aandoenlijkheid of teêrgevoeligheid in de eerste plaats onder de volmaaktheden onzes zedelijken wezens. Nu leert de ondervinding, dat deeze teêrgevoeligheid gewoonlijk op dat geene werkt, waar zich eenmaal de heerschende neiging onzer ziel voor verklaard heeft; en deeze neiging hangt gewoonlijk van onze opvoeding en de denkbeelden, die wij in onze jonge jaaren, in de kringen in welke wij verkeeren,

en uit de voorbeelden, die wij daaglijks voor oogen hebben, aannemen, af. Zo wij eenmaal zo gelukkig zijn van eenen gevestigden smaak voor de reine en allesoverklimmende schoonheid der deugd en volmaaktheid te bezitten, zal ons gevoel in de eerste plaats voor alles, wat onder 't gebied van dezelve valt, ontbranden, en, of koel blijven, of eene onaangenaame en terugstootende gewaarwording ontvangen bij elk voorwerp, dat tegen deugd en volmaaktheid strijdt. In de verkeering zullen wij die menschen uitkippen, die met ons naar het zelfde edel wit jaagen, en geen schrijver zal ons meer bevallen, dan die ons natuur en karakters voorstelt, verheven genoeg om alle onze verkleefdheid en hoogachting te verwerven en eene brandende zucht tot genot en navolging in onze zielen te ontsteken. Maar voor zulke harten wordt het geluk aan deeze zijde des grafs zeer moeilijk en zonder de troostrijke uitzichten, die eene weldaadige en voor gevoelige zielen zo juist berekende Godsdienst geeft, onmooglijk. De genoegens van dit leven, die beuzelachtige genoegens, die duizenden bedwelmen en zonder verdriet hunne dagen doen afslijten, zijn voor hun geene genoegens meer. De eenige gelukzaligheid, die hun hier overig blijft, is de

getrouwe volbrenging hunner pligten en de vrede, welke hun uit hun geweten zachtkens toefluistert dat ze in deezen getrouw geweest zijn. Hoe hooger dus de teêrgevoeligheid hier gaat, hoe volmaakter het ideaal is dat ons voor oogen zweeft, des te minder wordt het ons mooglijk wezenlijke pligten te verzuimen; integendeel beide deeze dingen worden uit de natuur der zaak de magtigste drijfveeren, zelfs tot den kleensten pligt.

Maar wat wil onze Schrijver nu als hij de sentimenteele schriften beschuldigt, dat zij de menschen aan 't geluk ontrooven door hen de nietigheid 'er van te leeren kennen? Ik stem gewillig toe, dat het grootste aantal van stervelingen zich met kinderspeelgoed vermaakt en een schijngeluk geniet, dat oppervlakkige oogen dikwerf voor het waar geluk aanzien, maar ik kan niet begrijpen dat het beter zijn zoude deeze menschen met hun speelgoed als kinderen te laaten voortspeelen (en dit wil onze Schrijver blad. 69 en 70) dan hen edeler te leeren denken en fijner te gevoelen. Maaken wij ze, door hen niet te verlichten, in de daad gelukkiger? Speelt de Schrijver hier niet met het woord geluk? Om dat een gewoon mensch, door den maalstroom van de waereld weggevoerd, altijd

doende wat hij ziet doen, en in eene geduurige, dikwerf nuttelooze, bezigheid, nimmer over zich zelven en het geluk nadenkende, zonder verdriet leeft, zal het daarom minder mijn pligt zijn hem zijne waare bestemming en het geluk te leeren kennen, schoon ik weet, dat hij van het oogenblik, dat hij zijn kinderspeelgoed als nietig en onvoldoende kent en wegwerpt, tot dat hij waarlijk smaak voor de deugd en haare verheven genoegens heeft leeren verkrijgen, eene pijnigende ledigheid in zijn hart zal ontwaar worden? Bestaat het geluk dan enkel in de verbeelding, dat wij gelukkig zijn? Is het om 't even welk eene harsenschim wij omhelzen zo dra wij haar de gedaante van 't geluk maar leenen? Zo dit waarlijk dus zij, dan heeft de Schrijver in deeze geheele *passage* gelijk, maar dan ook moet hij zich tegen het sentimenteele niet meer verheffen. Wie op eene sentimenteele wijze gelukkig is, dat hij hem zijne zaligheid niet ontroove, schoon deeze zaligheid dan ook in traanen zetelen mogt; en ik zal elk, die 'er door in zijn geluk zou gestoord worden, aanraaden mijne schriften in 't vuur te werpen. Maar is 'er een waar geluk, dat in de volmaaking van onze natuur bestaat, o dat hij het dan niet euvel neeme als men volwassen

kinderen hun speelgoed poogt tegen te maaken en 'er hun edeler genoegens voor aanbiedt, genoegens die geheel tot onze ziel behooren en welke de dood niet rooven zal!

Dat inmiddels het geluk hier op aarde moeilijker wordt, naar maate onze harten grooter en verhevener worden, is zeker. Maar vloeit dit niet uit de natuur der zaak voort? Hoe gemaklijk is een kind bevredigd en vergenoegd - zullen wij daarom wenschen eeuwig kinderen te blijven? zullen wij, uit vrees dat het geluk moeilijker voor ons worden mogt, onze harten gaan verlagen en binnen den kring der beuzelingen beslooten houden? althans niet vuurig meer trachten om ze uit te breiden en te verheffen? Is 'er dan geen leven na dit leven? geene Onsterflijkheid? Is dit tegenwoordig aanzijn 'er geene voorbereiding toe? Zijn de wederwaardigheden en rampen deezes levens niet dikwerf onze dierbaarste vriendinnen op den weg der deugd en der volmaaking? Zijn ze voor een gevoelig hart niet dikwerf de eenige middelen, die het in eene behouden haven kunnen doen aanlanden? O dierbaare Droefgeestigheid, gij tedere dochter des Gevoels, gij bevallige Predikster, dat alles wat deeze waereld bezit de begeerte eener onsterflijke

ziel niet vervullen kan, blijf gij in dit hart woonen zo lang ik in deeze wildernis omdoole! Gij zult mij voor de toverkracht der zinnelijke vreugd behoeden, en, door de geringe waarde der ondermaansche genoegens in haar juiste licht te stellen, mij getrouw aan mijnen pligt maaken, ook waar deeze opoffering en zelfverloochening eischt. Mooglijk zal ik onder uw geleide eene beeldtenis najaagen, welke mijne zoekende oogen hier niet aan zullen treffen; echter zal ik 'er mijn, naar de oneindigheid dorstend, hart naar poogen te vormen, en zij zullen onder mijne medereizigers naar de Eeuwigheid mijne geliefdste vrienden zijn, die 'er de meeste trekken van aan mijne ziel vertegenwoordigen Duld dat ik u hier eene treffende Lofrede op de gevoeligheid uit de sentimenteele Reis van Yorick te binnen brenge. Zij is deeze: ‘Bekoorlijke aandoenlijkheid! onuitputtelijke Wel van al dat geene, 't welk dierbaar in onze blijdschap of kostelijk in onze treurigheid is! Gij ketent uwen martelaar aan zijn bed van stroo - en ook gij verheft hem hoog tot aan den hemel! - Eeuwige bronnen onzer gewaarwordingen! hier wil ik u opspooren - en deeze is uwe Godheid welke zich in mijn binnenste verheft - Niet dat in treurige oogenblikken van krankheid mijne ziel in haar zelve te rug beeft en zich voor de vernietiging ontzet.... IJdele wind van woorden! - maar dat ik nog onbaatzuchtige vermaaken en onbaatzuchtige zorgen buiten mij gevoelen kan... Alles komt van u, groot - groot SENSORIUM der waereld! dat bewogen wordt, wanneer ook slechts één hair in de afgelegenste woestenij uwer schepping van ons hoofd valt. Van u getroffen schuift Eugenius mijne gordijnen op wanneer ik van krankheid versmachte, hoort het verhaal mijner toevallen, en klaagt het weder aan over de zwakheid zijner zenuwen. Temet geeft gij zijn aandeel hiervan aan den ruuwsten Herder, die de onherbergzaamste Gebergten doortrekt - hij vindt het verscheurde Lam eens vreemden Herders - op dit oogenblik zie ik, hoe hij, met het hoofd op zijnen staf leunende, met medelijdend gevoel op het zelve nederblikt. - O ware ik één oogenblik vroeger gekomen!... Het lam bloedt dood - zijn gevoelig hart bloedt met het zelve. Vrede zij u, edelmoedige Herder! Ik zie gij gaat met kommer heên - maar uwe vreugde zal niet minder zijn. - Want gelukkig is uwe hut - gelukkig zij, die dezelve met u deelt - en gelukkig zijn de lammeren, welke om uwe wenken speelen!’.

Leert de ondervinding niet, mijn Vriend! dat het juist de grootste mannen in alle landen en onder alle volkeren geweest zijn, die hier het minste gelukkig waren? Er zijn ten allen tijde veel lijders op deeze aarde geweest, maar nergens onder de laagste soort van zielen. Om te kunnen lijden en treuren

als een YOUNG, moet men de zedelijke groote van een' YOUNG bezitten. En mooglijk is 'er geen middel om zielen van eene soortgelijke waarde, tot welke men met CRONEGK zeggen kan:

Dein Herz wär nicht so gross, wenn es nicht fühlend wäre;

tot den laatsten trap van die volmaaktheid, daar ze vatbaar voor zijn, te brengen, dan door lijdingen en rampen, die, voor het oog van het grootste gedeelte des menschdoms verborgen, hunne harten met onlijdelijk geweld aanvallen en pijnlijk aan het stof en der verganglijkheid ontrukken. Ten minsten deeze gedachte is mij dierbaar, zij doet mij der Voorzienigheid aanbidden en dankzeggen, waar ik anders ligt twisten en lasteren zou. Dat de Dwaas tegen het Noodlot uitvaare, waar hij een Cartesius, een de Groot, een Newton ongelukkig ziet, ik ontdenk 'er de wijze hand van den liefderijksten Vader in, die zijne beste kinderen door hunne lotgevallen behouden wil. Wat men hier geluk noemt, is dikwerf diepe rampzaligheid, wat men onspoed heet, waar geluk. In betrekking tot de eeuwigheid verandert de gedaante der dingen. Eens zal het voorhang opge-

schooven, het raadsel opgelost worden, en dan - o hoe warm, hoe gloeiend wordt mijne ziel op deeze gedachte! dan zal uit de vereenigde lippen dier eenmaal zo diep lijdende, maar nu door lijden volmaakte, zielen deeze verheven lofzang door de velden der verrijzenis en onsterflijkheid gehoord worden:

> Dank den Eeuwigen! Heil! Des levens duister raadzel
> is opgelost; wij lossen dat op onder de klanken der snaaren;
> Wij zingen op vrilijke snaaren de spreuk des raadsels; De hooge
> spreuk is: ‘Eer aan Jehovah! en heil aan ons, gelukkige wezens!’
>
> Eer aan Jehova! en heil aan ons, gelukkige Wezens! Hij gaf ons,
> daaronder, des Hemels spraak; wij oeffenden, stamelende in toonen,
> ons in Gods gezangen, de ziel verheffende wijsheid;
> en smolten in toonen van balsem-druipende weemoedigheid.
>
> Eere Jehovah! en heil ons gelukkige wezens! Die weemoedigheid
> is voorbij; haar laatste gezang, uitgestort in vreugde,
> hooge, magtige, vreugde; want onze gezangen zijn nu werkelijk
> eeuwige Chooren vol harmonisch gejuich van werkende eendracht! Herder, Geest der Hebr. Poëzij, 2de st. bladz. 50.

Maar ik zeide ook, dat de Schrijver juist niet altijd op dien eigen toon geredeneerd had. Ik bid u, mijn vriend! lees 's mans geheelen brief over de teêrgevoeligheid der harten eens na Zedek. Br. over 't Geluk; I.D. 5de Br. en ziet dan of gij het niet eens met

mij zijt. Niet alleen dat hij daar allersterkst aanprijst om het gevoel voor schoonheid en volmaaktheid te verfijnen, maar hij wil zelfs dat men de fraaie kunsten en wetenschappen beoeffene, om een des te volmaakter ideaal geduurig voor oogen te hebben en zich daar na te vormen. Twee aanhaalingen, die hij hier, de eene uit BATTEUX en de andere uit de *Nouvelle Heloïse* van ROUSSEAU, bijbrengt, doen, dunkt mij, alles voor mij af. De laatste wil ik hier alleen aanvoeren: '*Wil dan, o mijn Vriend! geduurig de schoone Tafereelen der deugd en volmaaktheid, ten voorwerpe uwer aandagtige bespiegeling stellen. - Gij zult hoe langer hoe meer, met steeds wassenden luister, in uwen boezem zien praalen, dat onverganglijk toonbeeld der waare en echte schoonheid, 't welk aldaar door des Scheppers hand onbeweeglijk gevestigd, hoe zeer door onze verdorvenheid en driften bestormd, bezoedeld en geschonden, echter nooit geheel kan worden uitgeroeid; maar zo dra de hartstochten in haar drift een weinig bedaard, ons maar toelaaten het zelve aandagtig te beschouwen, door deszelfs glans en straalen een heilig ijvervuur in ons ontsteekt, ons ook als tegen wil en*

dank bekoort, en met eene sterke, eene onwederstaanbaare begeerte, aandrijft, om ons harte en onzen geest naar deszelfs gelijkenis te hervormen.' *Nouv. Hel. Tom*. 2. *p*. 90. *enz*.

En hij besluit met deezen sentimenteelen uitroep: *Ongelukkig den geenen, wien de Natuur de teergevoeligheid des harten geweigerd heeft!* -

Dan hier is nog meer aan te merken. In deezen zelfden brief geeft de Schrijver eenen lof aan 't gevoel boven de reden, en hij bevestigt zijne gedachten met de volgende woorden van den grooten THOMAS: '*De reden mag ons verlichten, 't is doch 't gevoel alleen dat ons werkzaam maakt; 't is 't gevoel alleen dat de tafereelen der zedelijke orde en schoonheid, levenloos voor den geenen, die niet dan bloote betrekkingen en evenredigheden ziet, met den geest des levens kan bezielen Eloge du Dauphin*..

Hoe vreemd luidt dit in den mond van een' man, die in zijne *gedachten over het sentimenteele* een al te groote gevoeligheid (niet een nagebootst, niet een valsch gevoel) met eene daadlijke werkzaamheid laat contrasteren? En hoe veel vreemder klinkt het

nog dat de eigen Schrijver, die in den aangehaalden brief zo sterk aanraadt om toch eene naauwkeurige zorg in het uitkiezen van eenen Vriend te gebruiken, het hier als eene beschuldiging opgeeft, dat de Vriend, de Minnaares, de kring van werkzaamheden van een teergevoelig hart geheel anders moet zijn, dan die van anderen. Is dit niet zeer natuurlijk? Waarlijk ik geloof dat de Schrijver hier met zijne lezers den draak steekt. Indien 'er een wezenlijk onderscheid tusschen de zedelijke waarde van menschen is, dan moet zich dit onderscheid immers van zelven wel betoonen in de Vriendschap, de Liefde en in den kring van werkzaamheden, die ze verkiezen? Zal de Deugdzaame, de Edele, de Zelfdenker met recht geen ander vriend, geene andere Minnaares uitzoeken, dan de ondeugd, de laaghartige, de domme en over het geheel dan het gewoon mensch dat in den drom medeloopt? Doch het is niet der moeite waardig hier meer over aantevoeren. Elk voelt dat de Schrijver, door het ideaal karakter, 't welk hij ons schetst, betoverd, zijne uitspraaken ten eenenmaal naar het zelve richt, en hier door verder gaat dan hij mooglijk bij eene bedaarder overweging zou gegaan zijn.

Dit karakter (zie bladz. 63 en volg.) is

zeker meesterlijk getekend; dat 'er waarlijk menschen gevonden worden, daar alle de bijzondere trekken uit genomen zijn, stem ik graag toe; ik heb 'er gekend. Ook is dit gedeelte van 's mans arbeid bij uitstek nuttig. Wij kunnen niet te veel aangespoord worden om geen pligt, die onder ons bereik valt, hoe kleen ook, te verwaarloozen, dewijl 'er de betrachting van hooger pligten altijd aan verbonden is. Maar vloeit dit karakter uit de teergevoeligheid, ik durf meer zeggen, vloeit het uit eene overgedreevene gevoeligheid zelfs voort? - Ik ben verzekerd dat de Schrijver, toen hem deeze geheele *passage* uit de pen vloeide, het karakter van Werther voor de oogen gehad heeft Het slot van bladz. 93. bevestigt mij in mijn gevoelen. Daar komt Werther voor den dag. De schrijver voorspelt vreeslijke gevolgem van het sentimenteele onder ons en vervolgt hier op dus: *En zijn hier niet reeds voorbeelden van? De jonge Werther; de minnaar van Zimmermans ongelukkige, engelachtige, eenigste dogter; - wie siddert niet op 't gezicht van zulke tooneelen, te rug? En is het de geestgesteldheid, laat ik liever zeggen, de krankheid der ziele, welke deeze gevolgen na zich sleept, die wij koesteren, aanzetten en voortplanten willen*!, en bijna zou ik 'er stellig durven bijvoegen, dat hem de brief

over dien ongelukkige Jongeling, welken wij in den *Wijsgeer voor de Waereld* van ENGEL vinden, in de gedachten gespeeld heeft. Ik lees daar, onder anderen, deeze regels: ‘De gevoelens van Werther zijn ten eenenmaal overspannen. Eenen minderen trap van gevoeligheid, die ook wezenlijk zeer uitgebreid en juist kan zijn, veracht hij met dien laakbaaren hoogmoed, met welken een groot Geleerde eenen minder belezenen gewoon is te verachten. Hij heeft geen algemeen menschengevoel. Aan den eenen kant ziet hij niets dan Schurken en Duivels, aan den anderen niet dan Engelen.’ Maar als wij nu met de geringste menschkunde spreeken willen, moeten wij dan niet belijden, dat niet de al te groote gevoeligheid, maar hoogmoed, bepaald hoogmoed, de groote drijfveer is, zo van het karakter van Werther, als van het soortgelijke, dat onze Schrijver vermaak gevonden heeft van te tekenen? De gevoeligheid, op haar zelve beschouwd, laat een karakter ten eenenmaal onbepaald, maar zo dra 'er eene heerschende neiging bijkomt en vooral als die neiging stellig drift wordt, dan voegt zich de gevoeligheid tot dezelve en neemt eindelijk volkomen derzelver gedaante aan. Een gevoelig hart, wiens hoofddrift hoog-

moed is, zal een Werther worden, terwijl een evengevoelig hart, maar wiens voornaamste neiging wellust is, juist een tegenovergesteld karakter zal worden. En het is 'er zo ver van daan, dat de opgegeven tekening altijd juist die van eene overgedrevene gevoeligheid zij, dat men bij de naauwkeurigste waarneming zal bevinden, dat 'er, onder de duizend al te gevoelige harten, naauwlijks een soortgelijk karakter bestaat. Eene al te groote gevoeligheid, en vooral in de vrouwen, loopt gewoonlijk op onbepaalde goedhartigheid, blind vertrouwen, zinnelijke wellust uit. Met alles medelijden te hebben, onder alles te lijden, elk voor Vriend te houden, zich zelven om anderen ongelukkig te maaken, zie daar wat haar gewoonlijk kenschetst. Hier uit besluit ik met grond, dat de tekening van onzen Schrijver niets tegen de gevoeligheid bewijst, maar wel tegen den hoogmoed, dewijl de meeste al te gevoelige harten gewoonlijk een juist tegenovergesteld karakter vertoonen, en dat men 'er dus op zijn best uit zou kunnen afleiden, dat een onbepaalde hoogmoed, in een gevoelig hart vallende, een' Werther, of eenen sentimenteelen Held naar de schets van onzen Schrijver, voor den dag zou brengen.

Maar leven wij waarlijk in eenen tijd, daar de hoog- en teer-gevoeligheid onder ons eene koorts, eene dronkenschap, eene mijmering en razernij en dus eene waare krankzinnigheid der ziel, staat te worden, zo niet reeds geworden is? Leven wij waarlijk in een' tijd, waarin wij zulk een groot aantal schrijvers hebben, die de teergevoeligheid in 't algemeen, en vooral die der Liefde, poogen aan te vuuren? De Schrijver verzekert dit. Zie daar Nederland dan hergooten. Maar waar zijn toch die sentimenteele schrijvers, die door al te veel gevoel zondigen? Tot hier toe is de eenpaarige beschuldiging van alle vreemdelingen geweest, dat de noordelijke Landen nadeelig voor dien hoogen graad van gevoel zijn, die tot de waare Dichtkunst en Welsprekendheid vereischt wordt, en nog meer bepaald, dat de Nederlanders van eenen veel te koelen aart zijn om immer tot eenen zekeren trap in de beoeffening der fraaie Letteren te klimmen. En in de daad men kan niet ontkennen dat deeze beschuldiging, hoe ongegrond ze uit de natuur der zaake ook zijn moge, eene zekere soort van waarschijnlijkheid bekoomt, wanneer men het aantal onzer oorspronglijke Nederlandsche Romans en Dichtstukken en het weinige waare en

fijne gevoel, dat daar in doorstraalt, in aanmerking neemt; vooral wanneer men ze bij soortgelijke voortbrengselen van Buitenlanderen gelieft te vergelijken Thans begint onze Dichtkunst zeker eene andere wending aan te nemen; maar men vergete niet dat de *epoque* hier van juist begint met den tijd, waarin het *sentimenteele* ons uit de werken der Buitenlanderen bekend wierd. Indien het hier de plaats was om breedvoerig te zijn, zou men mooglijk kunnen betoogen, dat de herstelling van den smaak bij de meeste volkeren van dat eigen oogenblik, waarin zich het sentimenteele onder hen verhief, afgerekend moet worden. Dit is ten minsten zeker, dat men aan onze tegenwoordige Dichtstukken zeer wel zien kan, wie van derzelver Vervaardigers met de werken der Duitschers gemeenzaam zijn en wie niet, en dat het niet moeilijk valt te beoordeelen aan welken van beiden den lauwer toebehoort. 't Is waar, die eigen Duitschers verheffen zich thans meer dan eenige andere Natie tegen het *sentimenteele*, maar men vergeete weer niet, dat het niet tegen dat van een *Cronegk*, van een *Klopstock* van een *Göthe* - maar tegen het *valsche sentimenteele* zij, een gebrek, dat natuurlijk nooit meer in zwang is, dan als het waare sentimenteele bloeit en in achting is, dewijl zich juist dan de geest van navolging het sterkst verspreidt. 't Is de pligt van een kunstrechter, die den smaak zijner Natie poogt te verbeteren, om het onderscheid tusschen beiden duidelijk aan te toonen en het eerste zo sterk aan te prijzen, als hij het laatste afkeurt en tegengaat.. Had de schrij-

ver bij den aanhef van zijnen noodkreet ons eene lijst van Nederlandsche Schrijvers of Dichters opgegeven, die zijne beschuldiging wettigden, hij zou voor onpartijdigen meer bewezen hebben. Ik betuig ze ten minsten niet te kennen. Zo ver ik weet, is mijne JULIA het eerste voortbrengsel in het zogenaamde sentimenteele onder ons geweest Zo dachten 'er ten minsten verscheiden tijdschriften toen over. De Schrijver van de *Biblioth. Belgique Tom*. 4. *art*. 7. begint zijne beoordeling van Julia met deeze woorden: *Voici le premier Ouvrage de cette nature que nous connoissons en Hollandois &c*., en waarlijk sedert dien tijd is 'er niet zeer veel in dit vak uitgekomen, ten minsten zo veel niet, dat het noodig was 'er voor te waaken, zo lang men goedvond het zedenverpestend effect van onze gewoone, onkuische en zo zeer naar de misdaadige zinnelijkheid der Jeugd berekende Romans gerust te laaten voorthollen.

Bladz. 73 doet de Schrijver een' sprong, die zeer geschikt is om zand in de oogen van zijne lezers te werpen.

Hij heeft begonnen met over de waare, maar al te groote of al te hooge, gevoeligheid te spreken, en nu declameert hij ijlings tegen

de valsche of nagebootste gevoeligheid. Deeze verdedigde ik nimmer, maar ook hier over was onze twist niet. Een Schrijver, die met ijdele praalerij en hoogklinkend woordengezwets schermt, is zeker de gevoelige Schrijver niet, en een Lezer, die dit winderig voedsel zoekt, is even weinig de gevoelige Lezer. Men is het vrij eens, en, zo ik mij niet bedrieg, heb ik dit in mijnen brief over de *genie* bewezen, dat het echte kenmerk van een gevoelig Schrijver hier in bestaat; dat hij zijne eigen gewaarwordingen, zo levendig als ze in zijne ziel plaats gehad hebben, in zijne schriften weet overtebrengen, zo dat die als 't waare het afdruksel zijner eigen ziel zijn Van deeze teergevoeligheid, de oorzaak der oorspronglijkheid in de schoone kunsten, zegt PIRON in zijne *Metromanie* te regt: *La sensibilité fait tout notre genie*.. En in dit geval is het eenvoudigste woord, dat naamlijk, 't welk met geen ander verwisseld kan worden, zonder dat het zijn gevoel minder uitdrukt, hem altijd het natuurlijkste en dierbaarste. Een valsche knarsende toon was nimmer duldeloozer voor een muziekaalisch oor, dan ijdele praalerij en hoogklinkend woordengezwets voor een gevoe-

lig hart zijn. Maar een teergevoelig Schrijver kan wel zo diep uit zijn maatloos gevoel spreken, dat zijne voortbrengselen aan mindere gevoelige harten als overgedreeven en ijdel voorkomen. Hoe veele trekken zoude ik uit MILTON, TASSO, KLOPSTOCK, SHAKESPEAR, YOUNG, GÖTHE, kunnen opgeven, die, bij de menigvuldige oordeelvellingen 'er over vergeleken, dit bewijzen. Ondertusschen zullen het altijd dezelfde trekken zijn, die het wezenlijkst en meeste voedsel, het einste vermaak, aan de bevoegste soort van Lezers geven ‘Ik heb eertijds bij het 7de D. van Clarisse en het 5de van Grandison met eene soort van zoete weemoedigheid eenige der merkwaardigste uuren voor mijn hart verweend. Daar voor dank ik u nog heden, RICHARDSON!’ zegt de deugzaame GELLERT (*Sammtl. Schrift*. 6ter *Th.*) en dit getuigenis doet hier veel af, als men zich te binnen brengt, dat het 5de D. van Grandison de zo hoog gedreeven sentimenteele Geschiedenis der zinnelooze maar aanbiddelijke Clementine behelst..

Op de eigen bladzijde doet de Schrijver eenen uitval tegen het sentimenteele, die, zo ze gelukt ware, de geheele poëzij met een onder den voet zou geworpen hebben. ‘Het hart, zegt hij, vergenoegt zich niet met

bloote klanken, met enkele beeldtenissen, maar eischt daadlijk aanwezende toneelen. Bij de gulle uitstortingen van des eenvoudigen Landmans daadlijk werkende aandoenlijkheid, voelt het zich lieflijker gestreeld, dan op alle de zo hoogvliegende togten der sentimenteele doolende riddeschap. Want zo lang 't hart zich met enkele beeldtenissen moet ophouden, voelt het een ledig, waar door het gepijnigd wordt. De beeldtenissen zijn geschikt om deszelfs verlangen op te wekken, deszelfs werkzaamheid aan te spooren, maar geenzins om deszelfs behoeften te stillen en te voldoen. Zo lang het derhalven tot enkele beeldtenissen bepaald blijft, hoe aangenaam 't 'er zich ook voor eenen tijd meê bezig houde, keert het niet met die rust, met dat innig genoegen, met dat volkomen voldaan zijn, in zich zelven te rug, die het alleen, na 't werkelijk bedrijven van schoone daaden, voelt enz.' - Waarlijk dit bewijst te veel. Weg dan navolging der schoone Natuur, weg ideaal van hoogstmooglijke schoonheid! Dwaaze kunstrechter, die hem alleen voor den grootsten Dichter keurt, welke tafereelen voor den dag brengt, schooner dan ze in de natuur immer gevonden wor-

den, schoon teffens zo natuurlijk, dat ze den hoogsten graad van illusie bezitten en men dezelve waarlijk voor aanwezig houdt! Herroept uwe vermetele en voor de deugd en het geluk zo gevaarlijke uitspraak, en keurt den lauwer aan den blinden navolger der Natuur, aan den slaafschen copiist van alles, wat gij daaglijks onder uwe oogen ziet en verkrijgen kunt, toe. Clorinde, Herminia, Narcissa, Clarisse, gij vooral gevoelvolle Semida en tedere Cidli Onder alle de tafereelen der Liefde, welke de stoutste Verbeeldingskracht immer gewaagd heeft daar te stellen, is 'er mij geen zo verheven voorgekomen dan dat van Semida en Cidli, twee uit den dood verrezen Lievelingen. Dikwerf reeds ben ik in verzoeking geweest het hier geheel te plaatsen, dan de al te groote uitgebreidheid 'er van deed mij telkens uit mijn voornemen afzien. Ik verzoek mijne Lezers echter vriendelijk deeze meesterlijke en verheven plaats met aandacht na te willen lezen. Zij vormt eene Episode in het 4de B. van den Messias. Zeker is het inmiddels, dat wie zo bemint als Semida Cidli doet, door de liefde niet middelmaatig gelukkig kan zijn. Zij is of een bron van onvermengde zaligheid of een beul der ziel voor hem. De Godsdienst alleen kan hier laavenis, wezenlijke laavenis aanbrengen. Gelukkig dat zulk eene Liefde zonder den Godsdienst niet bestaan kunne - doch hiervan nader., gevaarlijke voortbreng-

selen eener hollende verbeeldingskragt - wijkt! zweeft nimmer weer voor de oogen der Jeugd, op dat zij, naar u in de aanwezige natuur dwaaslijk zoekende, zich, ten koste van haar nog verkrijgbaar geluk, niet op de hoogvliegende tochten der sentimenteele doolende Ridderschap verlieze!

Zou de Schrijver hier niet een weinig met het oordeel zijner lezeren spotten? Hoe, om dat schoone daaden het hart alleen met kalmte en een innig genoegen in zich zelven te rug doen keeren, zal men daarom, in een uur van verpoozing, geen Poëzij, geene ideaale tafereelen mogen lezen? Sluit het een het andere dan uit? Of is het ook geen schoone daad, uit keus een werk te lezen, dat ons de waarde der Deugd op nieuw leert aanbidden, dat ons levendig doet gevoelen, dat geen hartstocht immer een bron van waar geluk voor den sterveling worden kan, ten zij dezelve in eene zuivre en onschuldige ziel valle? Maak een' jongeling Enthusiast voor soortgelijke karakters van vrouwen, schoon alle naar ideaalen geschilderd, als ons KLOPSTOCK in zijne Messiade aanbiedt, en hij is voor altijd van de groove aanritselingen der wellust en ongebondenheid genezen. Het enkele phijsieke schoon kan hem niet meer betoveren. Hij

eischt deugd in eene vrouw, en die edele gevoeligheid in eene Echtgenoote, welke tot de waare volmaaktheid over een pad van roozen heenen voert. Dit is zo waar, dat ik nimmer die jeugd, welke de beste sentimenteele Schrijvers en Dichters in handen had, tot laage *debauche* of onedele drift, zelfs niet op eene Academie, heb zien vervallen. Maar, dat hier alles afdoet, waarom toch of de Schrijver ons *de Lente van* KLEIST en de *Alpen van* HALLER heeft medegedeeld? waarom zo veele andere stukken, die meer dan iets geschikt zijn om tot mijmering toe te vertederen Men zie alle de stukjes van het *mengelwerk*, dat thans reeds tot acht deeltjes aangegroeid is, na, en oordeele dan over de billijkheid onzer vraage.? Dit heeft mij onder anderen de treurzang van GRAIJ in het 3de stukje gedaan, en vooral het uitmuntend, maar allergevoeligst treffend grafschrift, daar achter geplaatst. Zijn wij hier niet de *dupe* van eenige schoone woorden, mijn Vriend? Lees de volgende passage van HALLER zo als onze Schrijver dezelve ons aanbiedt:

Want hier, alwaar Natuur alleen mogt wetten geeven,
Kent men geen harden dwang, in 't lieve rij der Min.

Wat minnenswaardig is, bemint men zonder schroomen,
Men acht verdienste alleen, en liefde erkent geen' rang.
Bevalligheid wordt ook in armoe schoon gevonden;
Men weegt elkandren hier geen gunst, voor schatten, toe;
Geene eerzucht scheidt hier ooit, wat waarde en min vereenden;
De staatzucht koppelt hier geen huuwlijk, zonder vreugd;
De liefde brandt hier vrij, en heeft geen storm te vreezen;
Elk mint 'er, voor zich zelv' en niet voor 't trotsch geslacht.

Zo ras de Herder voelt den zagten gloed ontvlammen,
Dien 't lieflijk-tintlend oog, in 't teder hart, ontsteekt,
Blijft nooit zijn gulle mond, door ijdle vrees, geslooten,
Oprechtheid spreekt het woord, op 't kloppen van zijn hart.
Zij luistert, en verdient zijn' vlam haar hart te winnen,
Ook zij bewimpelt niet, maar volgt haar' harten-wensch.
Want teedre neiging strekt de schoonen niet tot schande,
Wanneer bevalligheid en deugd de bronnen zijn.
De valsche zeedigheid, die kuischheid wil vervangen,
Werd slechts, tot ons verdriet, door hoogmoed voortgebragt.

Hier komt geen ijdle praal de liefde-vlammen hindren
Hij mint haar en zij hem, dit maakt den huwlijks-band.
Deeze echt wordt dikwijls slegts, door beider trouw, bevestigd,
Het ja-woord dient voor eed, ten zegel dient een kus.

Hen groet de Nachtegaal van 't naast hen schomlend takje,
De wellust spreidt hun bed op 't zagt gezwollen mos;
Een boom strekt ten gordijn, de stilte tot getuige,
De liefde voert de bruid in haares herders schoot.
O Driemaal zalig Paar! u moet een Vorst benijden;
- Want liefde balsemt gras, daar walg op zijde heerscht Mengelwerk, 8 *ste stukje, bladz*. 16 *en volg*..

Wat dunkt u, mijn Vriend! is dit natuur of schoone natuur? Ik heb hooge gedachten van het geluk der bewooners van het Alpische Gebergte. De weelde heeft 'er minder voortgangen gemaakt, dan in de meeste overige Europeesche Landen, en dit is genoeg om ze met grond waarlijk zaliger te schatten, maar met dit alles ben ik verzekerd, dat deeze gantsche schilderij uit de schoone natuur genomen is. Hoe heeft de oordeelkundige Schrijver nu toch zodaanig tegen zijn eigen beginselen kunnen handelen, toen hij deeze passage vertaalde? Heeft hem de pen niet in de hand gebeefd? Sidderde hij niet, dat de eene of andere jongeling, of, 't geen hier nog gevaarlijker gevolgen kon hebben, het een of ander Meisje, zich door dit aandoenlijk en zo zinnelijk geschilderd tafereel zou laaten

vertederen, en hier door buiten den kring treden, door de natuur voor hen afgebakend! Hemel!zo zijne jeugdige lezers en lezeressen zich eens aan dit geluk boeiden en naar geen minder stonden! waar zouden zij het toch vinden? Helaas! zij zouden zich moeten getroosten een geheel leven hun geliefkoosd ideaal vruchtloos na te lopen, of, door den schijn verblind, zich bedrogen op den bodem eensafgronds wedervinden. En bijna de geheele Lente van KLEIST moet het zelfde effect doen. Zo dra wij ons eenmaal verbeelden de eigen schoonheid op het gelaat der Lente te moeten ontdekken en 'er dezelfde gewaarwordingen van in te oogsten, dan zijn wij voor het daadlijk genot van de Lente verlooren. Wij zullen ze in de natuur zelve nooit zo schoon vinden. Het laatste zou tegen de Voorzienigheid, het ideaal van HALLER tegen de Liefde, kunnen doen murmureeren.

Maar hoe heeft een man, die zo zeer voor de waare gevoeligheid wil ijveren, het toch van zijn hart kunnen verkrijgen om een Schrijver, dien hij voor gevoelig en welmeenend erkent, onder eene lofrede aan zijne talenten, een' scherpen dolk in het hart te stooten? Indien ik meerprijs stelde op schoon dan op nuttig te schrijven, zou deeze geheele pas-

sage mijne ziel hebben moeten kittelen. Nu heeft ze mij hevig getroffen, en gij zult met mij belijden moeten, dat ze voor een gevoelig hart, 't welk den geringsten prijs op zijnen pligt stelt en wien het voor- en na-deel, dat hij aan de deugd zijner evenmenschen doet, niet ten eenenmaal onverschillig is, met geen mooglijkheid scherper kon aangebragt worden. ‘Wat zou uw toestand zijn’, vraagt mij Ik zeg *mij*, schoon ik in de geheele verhandeling niet genoemd worde. Waarom weet ik niet. De omschrijving is voor elk Lezer zo duidelijk, dat ik het verzwijgen van mijn' naam, hoe graag ik ook wilde, met geen mogelijkheid aan eene kiesche wijze van denken toe kon schrijven de Schrijver, ‘zo ooit eens een ongelukkig minnaar door uwe zo sterk en bekoorlijk geschilderde tafereelen, tot mijmering toe vertederd, tot razernij toe aangevuurd, den slag waagde, dien F*** waagen wilde - en denzelven volbragt; met uw boek in de eene, en 't doodlijk moordtuig in de andere hand, daar neder zonk; zich, dus toegerust, in den geduchten afgrond der eeuwigheid heenen wierp; en ongeroepen voor den grooten Rechterstoel verscheen?’ - En

de Schrijver voelt deezen toestand zo levendig, dat hij 'er zelf door in eenen hevigen hartstocht geraakt. ‘Een schrik bevangt mij’, dus vervolgt hij, ‘de pen valt mij uit de hand, wanneer ik bedenk wat wij voor onze rekening neemen, wanneer wij met onze schriften in 't licht verschijnen &c.’ Waar toch heb ik den zelfmoord verdedigd, waar zelfs 'er aanleiding toe gegeven? Doch dit zal nader blijken. Alleen vraag ik nu maar of deeze handelwijs zeer menschlievend is? Vooral of zij eene waare gevoeligheid verraadt, en dat daar men gelooft tegen een welmeenend en gevoelig mensch te schrijven? Immers deeze laatste verdienste had eene zachtere behandeling verdiend. Ach! dat de geleerde Schrijver hier wat sentimenteeler geweest ware, hij zou edeler gehandeld en mijn hart hierdoor eenige zeer pijnlijke aandoeningen bespaard hebben.

Eindelijk, en dit zal in deezen brief mijne laatste aanmerking zijn, zou men in eene verhandeling van een geleerd man over het *sentimenteele* niet natuurlijk eene definitie van dit woord verwachten? Vergeefs! de Schrijver vergenoegt zich met het een *kunstwoord* te noemen. Waarlijk op zulk eene wijze

kan men geweldig slagen in 't wilde doen en den ligtgeloovigen Lezer met effect verblinden. ‘Welk een rampzalig gedrocht’ dus zal hij redeneeren, ‘moet dat sentimenteele niet zijn, 't welk zulke vreeslijke verwoestingen in het rijk van menschelijke Deugd en Geluk maakt!’ En eerlang zal het genoeg zijn, om de menigte tegen een boek in te nemen, te zeggen: het is te sentimenteel. Nu reeds wordt dit de toon van sommigen onzer publieke kunstrechteren De geachte Schrijvers van de algem. Vaderl. Letteroeffeningen zullen het aan mijne welmeenende zucht voor den aanwas en bloei onzer Nederduitsche Poëzij wel vergeven willen, dat ik hier eenige aanmerkingen over hunne uitspraaken in dit vak maake. Sederd eenigen tijd schijnen die Heeren eenen doodlijken haat tegen alles, wat zij voor sentimenteel houden, opgevat te hebben. Ten minsten zij laaten, waar ze maar kunnen, nergens na 'er op los te geven. Van waar toch die verandering? Want dat zij juist altijd niet zo gedacht hebben, moge de volgende *passage* uit hunne beoordeeling van *Julia* uitwijzen: ‘De kiesche en zuivere minnenhandel van Julia en Eduard behelst eene bij uitstek treffende liefdes-geschiedenis, in welker voorstelling de Schrijver eene groote verscheidenheid van zeer aandoenlijke tafereelen gemaald heeft, die ons de reine Liefde, vergezeld van oprechte Godvrucht, op veelerleie wijzen, in verschillende uitwerkingen, zo levendig onder 't oog brengen, dat een aandoenlijk hart 'er ten gevoeligste door getroffen moet worden. De geheele inrichting van dit geschrift, de manier van uitvoering, en de stijl daarin gebruikt, maaken het tot een Meesterstuk in zijn soort enz.’

Mooglijk zal men mij antwoorden: sederd dien tijd heeft men gezien (waaruit weet ik echter niet) welk een misbruik van het sentimenteele kan gemaakt worden. Recht! maar waarom dan niet tegen het misbruik alleen, en niet teffens tegen het sentimenteele geijverd? Eene soort van denk- en schrijfwijze, zo zeer geschikt om ons in eene groote verscheidenheid van tafereelen de reine Liefde en de oprechte Godvrucht zo levendig onder het oog te brengen, dat een aandoenlijk hart 'er ten gevoeligste door getroffen moet worden’, kan immers door een onpartijdig oordeel nimmer afgekeurd worden? Dan, dit is het minste. De ijver tegen het sentimenteele heeft zich tot in de beoordeeling van Dichtstukken uitgestrekt. Aan het einde eener verslaggeving van de Gedichten des Heeren van Haastert (zie I.D. No. 1. 1786) las ik met verwondering: ‘Hier en daar helt de Schrijver tot het sentimenteele wat sterk over, dat wij als het wezenlijk gebrek in deeze zijne Proeve aanmerken, als wel als zodaanig een gebrek, dat in staat is, om al het waarlijk mannelijke en krachtige, dat NB. anders een Dichter door den tijd eigen wordt, te ontzenuwen en te bederven.’ En de eigen aanmerking vond ik bij de beoordeeling van de voortreffelijke Dichtstukjes des veelbelovenden Starings herhaald. Hoe! neemt het sentimenteele het mannelijke en krachtige uit een Dichtstuk (daar de graad van volmaaktheid naar dien der zinnelijkheid in berekend moet worden) weg? Ik meende, dat het fijne, het hooge, gevoel dit alleen aan een Dichter gaf. Doet dit de Tijd? Helaas! Ik meende dat die juist het bekoelde, en dat krachtige uitdrukkingen in een onafscheidbaar verband stonden met de sterkte en het vuur der gewaarwordingen of sentimenten, die de Dichter in de oogenblikken van voortbrenging ondervond. Dit is zo waar, dat L. RACINE (*Voiez p*. 43 *T*. 5. *de ses Oeuvr.*) doch naar mijne gedachten ten onrecht (zie hier over SCHLEGEL *von dem höchsten Grundsatze der Poësie*, zijnde de 6de Verhandeling in het 2de deel van zijnen *Batteux*) het wezen van de Poëzij in de taal der hartstochten of van 't gevoel stelt. Ik twijfel of de Heeren Letteroeffenaars een

bepaald en juist denkbeeld aan het woord *sentimenteel* gehecht hebben. Zo zij 'er over gelieven door te denken, zullen ze uit liefde voor de bevordering onzer Dichtkunde geen jong Dichter weêr voor het sentimenteele bang maaken, of op moeten houden; indien ze zich zelven gelijk willen blijven, juist onze meest sentimenteele Dichters, wien zeker de mannelijkste uitdrukking in hunne werken kenschetst, zo sterk te roemen. Indien mij deeze Noot niet te ver van mijnen weg zou vervoeren, wilde ik hier graag aantoonen, dat het juist de sentimenteele plekjes zijn, welken wij tot hier toe in onze oude Dichters het meest bewonderen, dewijl ze juist daar Dichter zijn. Ik beroep mij thans alleen op den voortreffelijken brief van *Eloïze* aan *Abelard*, welke, schoon slechts eene vertaaling, met recht onder de meesterstukken van onzen grooten SMITS geteld wordt, en op onzen eerbiedwaardigen CATS, die bepaald overal krachtig en schoon is, waar hij sentimenteel is. Tot eene proeve mogen de volgende woorden, die louter sentiment zijn, verstrekken:

(*Rosette, alleen op een onbewoond Eiland verlaaten en krank, zegt onder anderen dit*)

Wien zal ik tot behulp in deezen nood gebruiken?
Wie zal mijn open mond, wie zal mijne oogen luiken?
Wie zal, wanneer ik sterf, aan mij, rampzalig Wijf,
Wie zal een weinig stofs mij strooien op het lijf?
. . . . . .
. . . . . .
Ach! niet een eenig mensch! alleen de schorre meeuwen,
Die zullen om het lijk geduurig koomen schreeuwen,
En piepen haaren zang; die zullen onder een
Hen voeden met het vleesch en springen op het been
Of als de stuure zee zal langs hoe hooger woelen
Dan zal misschien de stroom mij aan den oever spoelen,
Mij drijven in het diep, mij jaagen overal,
Zo dat ik in de rust geen ruste vinden zal.
Ik ben, tot mijn verderf, als balling hier gebleven -
Een balling na den dood, een balling in het leven -
Ik ben (dat iedereen acht voor de meeste straf),
Ik ben, ook na den dood, een balling van het graf.

en het gelukkig gevolg is,

dat een groot aantal Lezers, die hun geheugen uit derzelver schriften met oordeelvellingen

verrijken, hen voortreffelijk napraten. Zeker dit kunstje is reeds oud -

echter meer geestig dan edelmoedig. Als ik iets wil afkeuren, moet ik beginnen met

juist te bepaalen wat ik afkeure. Dan kan ieder Lezer, die gewoon is door te denken, zelf oordeelen of 'er waarlijk de nadeelige gevolgen natuurlijk uit voortspruiten, die ik 'er aan toeken. Maar mooglijk zal de Schrijver beweeren, dat hij eene definitie van het sentimenteele gegeven heeft (want de passage is juist niet zeer duidelijk) Zo hij dit in de daad gedaan heeft, verstaat hij 'er de hoog- en teer-gevoeligheid door. Men oordeele - dus drukt hij zich uit: ‘Ondertusschen leeven wij thans in eenen tijd, daar de hoog- en teer-gevoeligheid, daar het sentimenteele, zo als 't kunstwoord luidt, - eene waare krankheid der ziele staat te worden enz.’ Dan, behalven dat hij zich zelven dan eenigzins zou tegenspreken, dewijl hij in 't begin zijner verhandeling beleden heeft, dat de teergevoeligheid een van 's Hemels dierbaarste geschenken aan den mensch zij, zo zoude ik hier ook alle redenen hebben om mij openlijk over mijne noodlottige teleurstelling te beklaagen. De Schrijver zegt, dat het sentimenteele eene razernij onder ons is geworden. Zo hij 'er nu de waare hoog- en teergevoeligheid door verstaat, dan betuig ik se-

derd jaaren naar die, in mijn oog edele, wezens gezocht, maar helaas! ze gansch enkel gevonden te hebben. Zo hij 'er de valsche door verstaat, dan zijn wij het eens, maar ook dan treffen zijne beschuldigingen niet het sentimenteele, maar het valsche, misbruikt sentimenteele, en, gelijk de Schrijver zelf zeer wel aanmerkt: wat is 'er dat de mensch niet misbruikt en bederft?

Meer wil ik hier thans niet bijvoegen. De opgegeven algemeene aanmerkingen zullen u doen besluiten, dat het beredeneerde van onzen Schrijver hier hoofdzaakelijk op neêr komt. De teêrgevoeligheid des harten is een voorrecht, maar zij kan misbruikt worden, dat is, om verstaanbaar te spreken, zij kan door eene toomlooze verbeeldingskracht bedrogen worden en die opvolgen, of door gemaaktheid en zucht om aandacht te trekken nagebootst worden. In beide gevallen, dit voelt gij, treffen de beschuldigingen de teergevoeligheid niet. De eerste treft eene toomlooze verbeeldingskragt, de tweede de nagebootste en dus valsche gevoeligheid. In eenen volgenden brief zal ik een begin maaken met u mijne eigen gedachten over het sentimenteele mede te deelen. Wij zullen

'er de voor- en nadeelen van poogen te bepaalen, ten einde ons in staat te stellen 'er grondiger over te kunnen oordeelen. En eindelijk zal ik mij de onaangenaame moeite getroosten van mijne Julia, en Ferdinand en Constantia, naar mijne gelegde gronden, van den zedelijken kant te verdedigen, enz.

TWEEDE BRIEF.

BETEKENIS VAN HET WOORD: SENTIMENTEEL, VOOR- EN NA-DEELEN VAN SENTIMENTEELE SCHRIFTEN, OVER DE LIEFDE, GENOEGLIJKE EN DEUGDBEVORDERENDE DROEFGEESTIGHEID.

Het woord *Sentimenteel*, thans zo algemeen, in zulk eenen verschillenden zin, en veelal zo verkeerd gebruikt, is, zo ver ik heb kunnen naspooren, van eene Engelsche afkomst, en door een van de geestigste voortbrengselen van den altijd oorspronglijken STERNE, ik meen YORICKS *Sentimenteele Reis*, bijna in alle taalen overgezet, alom bekend geworden. Ik zou het niet beter dan door *gewaarwordelijk* weten over te brengen, en dan versta ik door *sentimenteele schriften* dezulken, in welken eigen gewaarwordingen uitgedrukt en door eenen stijl, die meer tot het hart en tot de verbeeldingskragt dan tot het verstand spreekt, zodaanig uitgedrukt worden, dat ze in de ziel van den

Lezer overgaan en daar eene tedere, soortgelijke gevoeligheid verwekken. Wanneer men dit tot eene Roman gelieft te bepaalen, dan zal eene sentimenteele geschiedenis eene zoodaanige zijn, waarin de voorvallen aan de gewaarwordingen ondergeschikt zijn, en in dewelke men meer de aandoeningen beschrijft, die de Personaadjen, welke men ten tooneele voert, ondervinden, dan de gebeurtenissen van hun leven.

Uit deeze beschrijving ziet gij terstond, dat men, met een geschrift *sentimenteel* te noemen, noch omtrent deszelfs vrolijken of treurigen inhoud, noch omtrent deszelfs moreele waarde, iets zekers bepaale. Zo dra 'er voornaamlijk gewaarwordingen in uitgedrukt worden, is het *sentimenteel*; maar deeze gewaarwordingen kunnen edel en zij kunnen verachtelijk; zij kunnen deugdzaam en zij kunnen misdaadig; zij kunnen vrolijk en zij kunnen treurig zijn; in de drie gevallen bepaalt de natuurlijk uitgedrukte gewaarwording voor den kunstrechter, die het enkel als een produkt der schoone Letteren beschouwt, de waarde van het geschrift, als een sentimenteel geschrift aangemerkt, en hij zal uit dit gezichtspunt een Roman, daar slechte, maar natuurlijke, gewaarwordingen in vertoond worden, den prijs

geven boven eene andere, daar deugdzaame, maar onnatuurlijke, zonder gevoel nagebootste, gewaarwordingen in verspreid zijn; even gelijk hij OVIDIUS, ook waar hij zijne *Corinnaas* bezingt, als Dichter boven SLUITER, in die eigen betrekking, verkiezen zal, schoon de eerste voor de ongebondenheid en de laatste voor de deugd en godvrucht gezongen heeft. ARETINO is zo wel een sentimenteel schrijver als YOUNG, schoon de een voor de Hel en de andere voor den Hemel geschreven heeft, en de aangehaalde STERNE is in de beschrijving van zijne *anecdote* met de *Fille de Chambre* van *Madame de R...* niet minder sentimenteel, dan in de uitmuntende gewaarwordingen, welken hij *Oncle Tobie* zo dikwerf in het hart legt, en die elk rechtschapen Lezer de edelste traanen afpersen. Wanneer ik derhalven een boek alleen afkeur om dat het sentimenteel is, handele ik of partijdig of zonder kunde. Want niemand, die juist denkt en billijk oordeelt, zal het schilderachtig voordragen van edele gevoelens en aandoeningen afkeuren, en met een geschrift enkel sentimenteel te noemen, heb ik nog niet te kennen gegeven of de sentimenten, 'er in voorgedragen, deugdbevorderende of het tegendeel zijn.

Het tot hier toe beredeneerde komt mij zo duidelijk voor, dat ik uw oordeel zou waanen te beledigen, indien ik 'er langer op staan bleef, en gij begrijpt van zelven, dat ik, het *sentimenteele* verdedigende, bepaald dat verdedige, 't welk aan de deugd gewijd is, terwijl geen rechtschapen mensch zich immer tot voorspraak van het andere opwerpen, maar het veel eer als een schandlijk misbruik van de kunst veroordeelen en afkeuren zal.

De wezenlijke vraag komt dus hier op neêr: zijn sentimenteele schriften, waarin prijswaardige gevoelens voorgedragen worden, al of niet nadeelig? en de knoop, zo als duidelijk is, ligt in het *sentimenteele*; niemand toch keurt het voordragen van edele gevoelens af, maar men sloot zich aan de wijze, waarop het in diergelijke geschriften gedaan wordt, dewijl ze rechtstreeks op de hartstochten en driften werkt, en de ziel des Lezers juist de eigen schokken mededeelt, welke de Vervaardiger van deeze geschriften onder zijnen arbeid gehad heeft.

Alle de bedenkingen, die ik tegen het *sentimenteele* heb hooren aanvoeren, komen op deeze twee hoofdzaaklijk neêr. Door louter drift en verbeeldingskracht te zijn, stelt

men gewaarwordingen voor, die in de natuur niet gevonden worden, die veele Lezers echter voor wezenlijke gewaarwordingen houden en hier door, in de eigen drift ontstoken, een hersenschim nalopen, welke nergens aan te treffen is, hen voor mindere aandoeningen verstompt; en aan eene zekere werkzaamheid zo wel als aan het geluk, dat nog voor hen op deze waereld gezaaid was, ontrukt. Hier komt in de tweede plaats bij, dat men, eenmaal eenen zekeren graad van gevoeligheid in den smaak gebragt hebbende, oorzaak is, dat duizend menschen het gevoel poogen natebootsen en hier door tot die menigvuldige grillen vervallen, die wij in verschillende schriften der Duitschers, onder anderen in zekere *Brochure über die Empfindeleij*, zo geestig vinden ten toon gesteld.

Indien men door gewaarwordingen voortestellen, die in de natuur niet gevonden worden, verstaat onnatuurlijke gewaarwordingen te schilderen, aandoeningen, die nimmer in het menschlijk hart plaats hebben of kunnen plaats hebben; maar die de schrijver, zonder ze te gevoelen, uit zijn geheugen, als 't ware, daarstelt - dan tast men met deeze tegenwerping alleen het valsche sentimenteele, het nagebootste gevoel aan. En men behoeft niet

te vreezen, dat dit de Lezers vervoeren zal. Indien het gezegde van HORATIUS waar is: *zo gij wilt dat ik schreien zal, schrei gij dan eerst* - *Si vis me fiere, dolendum est*

Primum ipse tibi.; dan kan geen sentimenteel schrijver immer de harten medesleepen, of de gewaarwordingen, die hij uitdrukt, die hij in de ziel van anderen poogt te verwekken, moeten eerst in zijn eigenhart gewoond hebben en daar uit lijnrecht op zijn papier gekomen zijn. Het gevoel laat zich van alle dingen het minst nabootsen. 't Heeft zijne eigen natuurlijke wending, zijn eigen kunstelooze taal; eene zekere stilte en kortheid van stijl, mag ik mij zo uitdrukken, die tot in de kleenste trekken karakteristiek is, en zelfs een enkel overtollig of niet juist uitdrukkend woord haat. Niemand zal hieromtrent ligt bedroogen worden. Gevoel werkt altijd op gevoel. Zo een sentimenteel schrijver onwillige traanen uit de oogen weet te lokken, dan moet 'er wel waar gevoel in zijne schriften zijn; zo hem dit mist en de ziel zijner Lezeren koud blijft, heeft hij, bij al zijn kunst, zeker zelf niet gevoeld, en niets kan dit gebrek in zijn werk herstellen.

Maar mooglijk doelt men in deeze te-

genwerping op die hooge gewaarwordingen, die maar enkel en bepaald in harten van de eerste groote gevonden worden. Ik heb reeds meermaalen toegestemd, dat elke gewaarwording aan een' Lezer romanesk en geoutreerd voor moet komen, zo dra ze uit een' hooger graad van gevoel geboren is, dan hij bezit. 't Is hieromtrent met de deugd zelve juist als met het gevoel gelegen. Men schetse het karakter van eenen edelen Vaderlander, die voor zijn land en medeburgeren alles wat hij bezit, prijs durft geven; die meer durft doen, die, door heerschende vooroordeelen vervolgd, ook de algemeene achting aan zijnen pligt blijmoedig op kan offeren, en dan nog, te midden van deeze schijnbaare rampen, zo zalig is, dat de rijkdom en heerlijkheid eener blinkende waereld voor den hemel, die in zijn hart woont, als de morgenschemering voor de zon, verdwijnen. Hoe weinig stervelingen zullen dit karakter natuurlijk en niet boven het menschlijke vinden? Het *Fragment* uit *Julia* kan hier in een ander opzicht ten proeve van verstrekken. Een jongeling, die naast het eenigste meisje, dat hij lief heeft - in een gevoelverwekkend boschje - bij het vertederend avondrood - eenzaam en bemind - geheel mensch, lou-

ter gevoel, zeker van niets vergeefs te zullen wenschen - echter uit eene verheven liefde voor de deugd - uit een gevoel, dat 'er geenzuiver genot zonder zielrust mooglijk zij - de magtige zinnelijkheid onder zijne voeten treedt en voor eene, nog zo verwijderde, onsterflijkheid eene tegenwoordigheid, blinkende van geneuchte en wellust, de waereld en den tijd verachten kan; - aan hoe veel jongelingen moet dit karakter, niet slechts als een louter ideaal, maar zelfs als een onnatuurlijk, geoutreerd ideaal, voorkomen? Hoe menig een zal, dit lezende, in zijn hart zeggen: Eduard bestaat niet, of zo hij bestaat, is hij de grootste dwaas geweest. Helaas! waarom moet ik belijden, dat ik zelf dit meêrmaalen heb hooren zeggen!

Ondertusschen ziet gij, mijn vriend! dat ook in dit geval het gevaar van Lezers in de eigen gewaarwordingen mede te zullen slepen, weer niet zeer groot is. Zo dra het voor de meesten onnatuurlijk is, zullen 'er de meesten niet door ontvlamd, niet door vertederd worden. 't Zal hen koel laaten en zij zullen 'er om lagchen. Een tegenovergesteld tooneel, zo algemeen in onze Romans voorkomende, zou meer Enthusiasten en Navolgers vinden. Let hier inmiddels eens op de ongerijmde gevol-

gen, die uit de stelling, dat men niet dan karakters en gewaarwordingen moet vertoonen, zo als ze gewoonlijk in de maatschappij gevonden worden, voortvloeien. De edelste karakters raaken dan op den laagsten trap en de verhevenste aandoeningen moeten het minste vertoont worden, want beiden vindt men weinig helaas, enkel! - in de gewoone zamenleving. Een Roman zou dan vol moeten zijn met laage, verachtelijke, louter dierlijke gewaarwordingen en daaden, daar, om de honderd bladzijden, eens een eenzaam blinkend starretje dien nacht van duisternis kwam doorbooren. En zo het waar zij, gelijk het onbetwistbaar waar is, dat het lezen van diergelijke soort van schriften het hart en de gevoelens der Jeugd meer vormt, dan men denkt, zou men eerlang, de verbastering geduurig meer toenemende, om natuurlijk te blijven, schriften voor den dag zien komen, die de menschlijkheid tot oneer, tot verdere waare verwoesting, zouden verstrekken. Neen, om harten voor de deugd en het waar geluk, dat op de deugd alleen rust, te winnen, moet men de verhevenste gewaarwordingen (dezulken naamlijk, die in de daad dit zijn, en niet die het vooroordeel naar de voorschriften van onze Eeuw, welke, door de weel-

de en uitwendige vertooning voorgelicht, een eigen systema van deugden Zoude ik te veel zeggen, als ik staande hield, dat in de waereld thans alles naar het uitwendige alleen beoordeeld wierd, zonder dat iemand zich over de drijfveeren en het inwendige bekommerde? Uit dit fraaie gezichtspunt veranderen bijna alle deugden en ondeugden van gedaante en helaas! mooglijk hebben zij dit reeds bij de zogenaamde beschaafde Volkeren gedaan. Onverschilligheid wordt dan Wijsbegeerte; indolentie, gebrek aan gevoel, berusting in de beschikkingen der Voorzienigheid; geeuwende en doodlijk verdrietige bijwooning zachte en vreedzaame Huwlijksliefde, enz. heeft weten te vormen en gezag bij te zetten, 'er voor houdt) zo beminlijk, zo uitlokkend, afschilderen, dat derzelver toverkracht zich tot in de ziel ook van zodaanige Lezers doet gevoelen, die tot hier toe, door de zinnelijkheid aan een verkeerd eigenbelang geklonken, hunne laage driften tot de eenige gidsen op den weg naar 't geluk koozen, en daar van lieverlee die uitwerking doe, dat eindelijk de zucht om waarlijk rechtschapen te zijn de eenige zucht om waarlijk gelukkig te zijn bij hen worde en deeze al den flikkerglans der aanlagchende weelde en wellust in hunne harten overhale.

't Is mij onmooglijk om hier alle de

gewaarwordingen, waaromtrent men den sentimenteelen schrijver beschuldigt dat hij de teergevoeligheid te hoog drijft, na te gaan, 't zal ook minder noodig zijn, als men in aanmerking neemt, dat de hevigste beschuldiging de Liefde betreft, en dat wij dus, hieromtrent onze gedachten medegedeeld hebbende, billijk verwachten kunnen, dat elk oordeelkundig Lezer ze van zelven op de overige gewaarwordingen toe zal passen. Ik wil u eerst de beschuldiging in haar geheel opgeven. Dus leeze ik ze *bladz*. 70 van de *Gedachten over het sentimenteele*: ‘Vooral zoekt men de teergevoeligheid der liefde (somtijds onder den voorgrwenden naam eener gevaarlijke en ligt verleidende Vriendschap Indien de Schrijvers dit onder den naam eener gevaarlijke en ligtverleidende Vriendschap doen, is 'er geen vrees dat hunne pogingen zeer sterk gelukken zullen. Zij waarschouwen dan ten minsten nog al ter goeder trouwe dat de vriendschap, die zij prediken, gevaarlijk en ligtverleidend is. Elk ziet dat de Schrijver, zich hier wat duister uitdrukt. De Schrijvers, die men in deeze woorden gispen wil, prijzen de Vriendschap tusschen persoonen van verschillende sexen nergens aan onder den naam van eene gevaarlijke en ligtverleidende vriendschap; maar zoo beschouwt ze onze Schrijver. Inmiddels heb ik tegen deeze geheele passage, dat ze eene kwaade trouwe toeschrijft aan de sentimenteele Schrijvers, als of deezen tegen hun beter weten handelden, en uit roemzucht of nog verkeerder oogmerken met de verdorven driften der menschen hun voordeel poogden te doen. Zulk een liefdeloos oordeel staat, zonder de allerduidelijkste bewijzen, niemand vrij. Ik ben zeer overtuigd, dat men naar zijn geweten handelen kan, en teffens eene sentimenteele liefde boven alle anderen verheffen. En niemand keurt zulke verderfelijke bij oogmerken, als hier bedoeld worden, welmenender af dan ik doe. Tegen die Vriendschap, welke de schrijver hier aantast, heb ik zo veel dan iemand gewaarschouwd, gelijk men, als ik over den moreelen inhoud van Julia spreken moet, zien zal. tot zulk eene hoogte te drijven.

Vooral leggen de Schrijvers het daarop toe. En geen wonder; 't is het zekerst middel om te behaagen. 't Is vergif, dat zij in den beker schenken; maar elk bemint dit vergif. Zulke overdreven tafereelen ondertusschen maaken de Liefde tot afgoderij, en de teergevoeligheid tot eenen beul, tot eene bron der allerakeligste lotgevallen'. Hier moeten wij eenige oogenblikken bij stil staan.

Wat zijn hier overgedreven tafereelen? Dezulken, die hooger gaan dan men ze thans in onze verbasterde zamenleving - eene fraaie natuur waarlijk! - vindt? Zeker zul-

ke tafereelen van Liefde zullen de meeste menschen doen zien, dat ze de Liefde nimmer gekend hebben, en ik wil niet ontkennen, dat 'er eene verbaazende omkeering in het stuk van Echtverbindtenissen voor zou vallen, indien men de jeugd op deeze schilderijen kon doen verlieven. Maar de vraag is of deeze verandering nadeel aan het geluk en aan de deugd zou doen? Zo ja, weg dan met deeze fraaie tafereelen, die, terwijl ze het hart onreiner zouden maaken, zich in de natuur tot onherstelbaar ongeluk van den ijlhoofdigen zoeker, nergens laaten aantreffen. Zo neen, gezegende schilderijen dan, welke ons aan eenen wezenlijken rampspoed onttrekken en het waar geluk en de deugd leeren kennen. Zien wij hoe het hieromtrent in de natuur bij ons gelegen zij, welke tafereelen van Liefde de Sentimenteelschrijver of Dichter ophangt, en eindelijk welke natuurlijke gevolgen 'er uit de verkleefdheid en zucht om deeze tafereelen voor zich zelven met de daad waar te maaken, op de Liefde en echtverbindtenissen onder ons voortvloeien. Dan, en dan alleen, zullen wij veilig kunnen beslissen of het schilderen van zodaanige tafereelen goed- of af- te keuren zij.

Oorspronglijk begrijp ik dat de wederzijd-

sche genegenheid des harten de eenige en zuivere drijfveer tot echtverbindtenissen waar. 't Geen wij hieromtrent in het oudste Boek der waereld vinden, is genoeg om dit gevoelen te staaven. De tafereelen van liefde en huislijk geluk van den Patriarchaalen tijd zijn zo aandoenlijk, zo treffend, dat ze door alle eeuwen heên een gevoelig hart, 't welk ze leest, de traanen uit de oogen zullen persen, en 'er het zelve al de heerlijkheid der aarde gewillig voor doen afstaan. Naar maate de weelde de behoeften des Menschdoms vermeerderde en het goud een noodzaaklijk vereischte tot het geluk werd, weken de Echtverbindtenissen van haare oorspronglijke instelling meer en meer af, en thans kan men veilig zeggen, dat ze, over 't algemeen, een koophandel zijn, welke door de Eerzucht en Geldgierigheid voorgedraagen en geslooten wordt. Schoonheid, Verstand, Talenten, Deugd - voordeelen van den ouden tijd in eene vrouw! nu komt de ongelukkige, welke niets dan dit bezit, in geene aanmerking om gezocht te worden. De Zottin integendeel die van alle deeze gaven beroofd is, maar schatten aanbrengt, verwart in het aantal en de keus haarer aanbidderen. De meeste Ouders gaan in hunne kinderen van jongs

af de vatbaarheid, als ik het zo noemen mag, van eenmaal vrij en overeenkomstig de zuivere keus van 't hart te beminnen, tegen. Reine Liefde belagchen ze in hunne tegenwoordigheid als een romaneske gril - sympathie als een vooroordeel der duistere midden-eeuwen. Indien ze rijk zijn, zullen ze hun kroost aanvuuren om zich nimmer dan aan een aanzienlijk en vermoogend Geslacht te vermaagschappen, even als of rang en geboorte ommer de plaats der zalige tevredenheid vervangen konden. Zijn ze minder door de Fortuin bedeeld, zij zullen aan het zelve eenen aanstaanden echtgenoot of Gade voorstellen, alleen verdienstelijk naar maate dezelve met tijdelijke goederen voorzien is. Het gevolg is, dat rijkdom en vermogen altijd boven deugd en verdienste in hunne pogingen gelukken zullen, en dat men in eene verbindtenis, welke een geheel leven duuren moet, daar ons tijdelijk geluk of ongeluk - en hoe vaak ons eeuwig! - alleen, volstrekt alleen, van afhangt; op alles ziet, uitgenomen op het eenige, dat aan eenen zaligen echt onontbeerlijk is - overeenstemming des harten naamlijk, en eene juist naar elkander berekende maat van gevoel en verstand. Zou de uitkomst van zulk eene re-

denlooze en gelukverpestende handelwijze minder rampzalig kunnen zijn, dan wij ze daaglijks onder onze oogen zien? Waar zijn de gelukkige huuwelijken onder ons? Ten minsten, hoe gering is hun aantal, als men het bij de menigte slachtoffers van de vooroordeelen onzer Eeuw hieromtrent vergelijkt? Uitwendig, ik belijde het, vertoont zich dit altijd niet. Maar deeze schijn moge den dwaas verblinden, hij, die de geringste mensch- en waereld-kunde bezit, weet dat onze behoeftige Eeuw sederd lang het rampzalig middel heeft weten uit te vinden om haare afzichtige ellende in eenen prachtigen mantel te verhullen. Ondertusschen behoeft hij de woning eezer ongelukkigen niet binnen te treden noch hen in hunne pijnigende en verdrietbaarende eenzaamheid te volgen om overtuigd te zijn, dat hun beker vergiftigd is, en zij zich onderling tot beulen verstrekken. Hij ontdekt in het oog den worm, die rustloos aan het hart knaagt, en beeft van de ledigheid te rug, welke hij in de zielen dier beklaaglijke Echtelingen gaapen ziet - eene ledigheid, die al het goud der aarde noch de uitstekendste eerbewijzen vervullen kunnen!

Rampzalige Sexe! - gij vooral, gij zijt

het onschuldig slachtoffer deezer gevloekte denkwijze. Wij weten ten minsten door welke drijfveeren wij in onze aanzoeken gedreven worden; maar gij wordt aangezocht; u zweert men liefde - eene liefde, sterker dan de dood - en gij zijt eenvouwig genoeg van te gelooven, dat het vuur, 't welk onder deezen kunstigen eed uit de verraaderlijke oogen straalt, door uwe verdiensten ontstoken zij, terwijl de onlijdelijke dorst naar uwe schatten het in de ziel alleen branden deed. Of behoort gij onder het getal dier oppervlakkige Meisjes, welke een' man eenen man rekenen en haare voortreffelijkheid naar de wolk van wierook, daar ze in omzweeven, afmeten Ik kan mij niet onthouden u hier een brok uit zeker hoogduitsch werkje, ten tijtel hebbende: *Sittenlehre der Liebe und Ehe*; mededeelen. Dezelve verspreidt nog een nader licht over de tegenwoordige geschiedenis onzer Echtverbindtenissen, en is, naar mijn inzien, overwaardig om door dat gedeelte van de Sexe gelezen te worden, 't welk eenmaal in den Echt haare gelukzaligheid denkt te vinden. ‘Ik weet niet (zegt de Schrijver) wat voor eene, in haaren oorsprong goede, maar in de aanwending doorgaans ongelukkige Staatkunde het tot eene heerschende grondstelling gemaakt hebbe, dat het eene schande zij niet begeerd, en een roem van meerder jongelingen en in den eersten bloei der jeugd begeerd te worden. Zo zeer de natuur der zaak en het belang der bevolking dit vooroordeel schijnen te begunstigen, zo zeer verleidt het aan den anderen kant tot overijlde en al te voorbarige huuwlijken. Als men slechts, denken de goede meisjes, ras eenen man bezat, wat ligt 'er aan gelegen wat het ook voor een man zij? Op zijn best zien ze hier bij op eenige uiterlijke voortreffelijkheden - is hij rijk? is hij van goeden huize? heeft hij eene bevallige gedaante? - Het moreel karakter, deugd, verstand, zeden - daar aan denkt men zelden, even als of dit bij alle jongelingen gelijk, of bij geenen van hun te vinden ware. Ondertusschen herinnert ons de daaglijksche ervaaring, dat juist de onverschilligheid in dit stuk de ellende van geheele Huisgezinnen uitmaakt. Zo onzinnig is menigmaal de jeugd, dat zij de bedwelming van een kortstondig genoegen met het verdriet van lange jaaren, van een geheel leven, betaalt; dat zij aan den schijn der gelukzaligheid gaarn de gelukzaligheid zelve opoffert.

Kon ik ze allen opeischen zodaanige jonge gehuuwden en hunne wederzijdsche ouders, welken zich dwaaslijk wijs maaken, dat men werkelijk gelukkig zij, wanneer men het slechts in de meening der menschen zijn kan; ik begeleide ze uit de Assembleën, van de vrolijke partijen, van de concerten, van de speeltafel, uit de toiletkamer, in een woord, van het tooneel, waarop zij eene vreemde rol speelden, achter den voorhang - in het eenzaam vertrek. Hoe veele Ouders wenschen niet, dat hunne kinderen ongetrouwd, hoe veele Echtgenooten, dat ze vrij mogten zijn? Daar, waar de gelukzaligheid in het huis, als in haar binnenste heiligdom, op het aantrekkelijkst zijn moest, daar wordt zij door huislijke zorgen, door huuwlijksoneenigheden, door nijd en ijverzucht, door klagten en verwijtingen, door verdriet en zelfvervelendheid, door kwaade luimen en onverschilligheid, door de wanorde en kommer derhuishouding medogenloos op de vlugt gedreeven. Daar haat men zich, hoe meer men zich zelven bedroogen heeft. Daar is een Echtgenoot juist het tegengestelde van het geen hij als minnaar geweest is. Vergeefs vleit men zich zijne liefde te zullen behouden, zo als men dezelve verkregen heeft. En waarom dit? Rijkdom? Dewijl het gebruik daarvan den Man van rechtswegen toekomt, wat behoeft hij om die reden de Vrouw nog verder goede woorden te geven? Familierang? Wat weten haare verwanten, en wat kunnen zij 'er tegen, als de Echtgenoot zijne Gade in

't geheim verachtlijk of als een dwingeland behandelt? Vrolijke partijen? Deeze houden of na den Echt op, of zij verliezen de toverkracht der nieuwheid. Schoonheid - de roozen der wangen, de trotsche golving der hairlokken? Ach! mijne Vriendinne? hoe onverschillig wordt de minnaar niet voor de uiterlijke aantrekkelijkheden, wanneer hij ze op den duur ziet en 'er zich, om zo te spreken, heer en meester van weet? En even zo, wanneer een Vrouw niets achtingwaardigs aan haaren man kent, dan zijne goederen, zijne aartigheid, zijn' rang; wanneer hij in haar onbepaald bezit de voorige galante oplettendheid, de voorige aanvallige en voorkomende dienstvaardigheid vergeet; welk een nutteloos en overlastig meubel moeten zulke Echtgenooten zich onderling niet worden? -' - o dan, dan is uw onheil

niet afteweeren, of liever, dan kunt gij, bij gebrek van gevoel, nimmer geheel rampzalig worden. Maar voelt gij uw hart voor een verheven genot gevormd - maak dan uit

liefde tot uw geluk uwe hoofdstudie van menschenkunde te verzamelen, en beproef, beproef, eer gij u zelve aan schijnschoone laaghartigheid en list ten prooi werpt. Vooral

vergeet niet, dat een LOVELACE en een GRANDISON in onze beschaafde eeuw dezelfde taal spreken.

Wat zou nu de Schrijver, dien men zo zeer veroordeelt, moeten doen, indien hij zijne tafereelen van liefde en huislijk geluk naar de natuur, die hem omringde, schikte? Eene liefde vertoonen, enkel op gouddorst gegrond, en die echter niet naliet het hart te vervullen, en zalige huuwlijken te maaken? Zeker dit zou naar den smaak van onze Eeuw zijn, en hoe veele Ouders zouden zulk eene lectuur aanprijzen! maar helaas! het zou schandlijk bedrog en logen zijn, en wee hem die 'er zich aan vergaapte! - Den zedenmees-

ter uithangen, en onbeschaamd prediken, dat men zijne liefde plaatsen moet, daar waar het een hebzuchtig Vader beveelt, en dat men zijn geluk in het volbrengen zijner pligten vinden moet? - Fraai geredeneerd! - alleen de genegenheid van 't hart laat zich ongelukkig niet bevelen; behalven dat dit laatste den mensch veel te vroeg tot Engel zou maaken, iets, daar men zo veel tegen heeft. Zeker ik eerbiedig den edelen sterveling, die zijn tijdelijk geluk aan zijn' pligt opoffert - maar dan moet het pligt zijn, en is dit hier het geval? Is het pligt reine genegenheid voor vuige gouddorst te onderdrukken - de natuur tegen te gaan om aan eene staatkundige gewoonte te gehoorzamen? of, overeenkomstig het liefderijk oogmerk des Scheppers, zo duidelijk in het eerste huuwlijk doorstraalende, eene Echtvriendin te kiezen, bepaald, op dat zij, onder alle de wederwaardigheden van dit ondermaansche, eene hulpe tegen ons over zij, voor welke wij Vader en Moeder vrolijk verlaaten om ze, een geheel leven door, eenig en alleen aantehangen? Helaas! ik vrees zeer, dat men het voornaamlijk op het sentimenteele gemunt heeft, om dat het ons te veel tot de natuur te rug zou brengen, welke ongelukkig met onze

driften en behoeften in contrast geraakt is.

Maar zien wij nu welke tafereelen van liefde de Sentimenteel-schrijver ophangt - ophangt, om 'er alle zijne Lezers en Lezeressen op te doen verlieven.

Onderlinge eenstemmigheid des harten - zie daar de eenige bron, daar hij oprechte liefde uit laat voortvloeien. Wederzijdsche volmaaking en gelukzaligheid - zie daar het eenige wit, dat zich zijne gelieven voorstellen. Alles voor elkanderen zijnde, heeft deeze aarde geen doornen meer voor hen, zo lang zij dezelve hand aan hand doorwandelen mogen.

Onderling voor elkanderen geschapen, kan hen de tijd van één scheiden, maar de eeuwigheid verzamelt hen weêr, en daar zijn ze één, onafscheidelijk één. Daar heên gaan hunne liefste gedachten, hunne strelendste bespiegelingen. Een enkele traan, welken het rein gevoel storten deed; een enkele onstoffelijke kusch, het loon eener edele gedachte; zie daar hunne hoogste genietingen aan deeze zijde des grafs - genietingen, daar de onvolkomen zinvermaaken, de groove inoogstingen der driften, voor weg stuiven en in hunne nietigheid wederkeeren. In een woord, hier vervangen zich de Gelieven onderling

het heelal. Waar ze elkanderen bezitten, is de ellende, te midden van de stormen des noodlots, hunne harten vreemd. De Winter is hun Lente - de middernacht dageraad - de wildernis een Eden - de hut een hemel - de waterdroppel nectar - het kruimpje brood ambrozijn. Waar ze zich missen, is de geheele natuur hun een rijk des doods. De trilende grashalm stond in betrekking tot het beminde voorwerp, en zij waren zich onderling de belevende en bezielende geest der geheele schepping. Niets - niets kan hun dit verlies vervullen - dan de Eeuwigheid, voortaan het eenige verschiet, waar hun traanend oog vrolijk heen zweeft Ik twijffel geen oogenblik of duizenden zullen deeze beschrijving romanesk vinden. Inmiddels zal men alles nog toegeven, maar dat juist ziel voor ziel geschapen zou zijn - dat deeze zielen, zij mogen zich dan hier aantreffen of gescheiden blijven, zich onderling in de eeuwigheid zeker vinden, en in onafscheidelijke vereeniging volmaakt gelukkig zijn zullen - dit kan men met geen mooglijkheid verduuwen. Ik gevoel al het moeilijke om dit aan de menigte te bewijzen. Ook is dit mijn oogmerk hier zo zeer niet. Zo dra ik den invloed van deeze denkwijze, schoon dan ook harsenschimmig, op den Godsdienst en de deugd zal bewezen hebben, heb ik hieromtrent aan mijne taak voldaan. Alleen wil ik niet, dat men zich verbeelde als of mijne gedachten over dit onderwerp eenig en vreemd waren. Neen! ik zou mij op een aantal van de eerste Vernuften kunnen beroepen, die dezelve openlijk voorgestaan en verdedigd hebben. De volgende brief van een groot man, aan KLOPSTOCK, kort na den dood zijner Echtgenoote, geschreven, mooge hier thans alleen ten getuige van verstrekken:
'Wij beiden, zeer beminde KLOPSTOCK! komen daarin overeen, dat het tegenwoordig leven een kweekschool is, alwaar wij door menigvuldige oeffeningen en worstelingen tot hogere bestemmingen, tot hogere volmaaktheden, voorbereid worden. Of laat mij het, als beter strookende met mijne tegenwoordige denkbeelden, vergelijken met de eerste tooneelen van een schouwspel, welke slechts het toebereidsel maaken tot het geene zich naderhand heeft te ontwikkelen. Maar ik moet u, om het volgende duidelijk te maaken, nog eerst met een paar woorden ten minsten een half denkbeeld van eenige zonderlinge veronderstellingen geven, die ik wel zelf voor het geene ze wezenlijk zijn, houde; maar die echter aan mijne tegenwoordige gedachten den oorsprong en de gestalte gegeven hebben. Ik ben om verscheiden redenen genegen te gelooven, dat 'er een zeker onderscheid tusschen de zielen van beide geslachten ook in het toekomende leven zal plaats hebben, dat als dan haare verbindtenis van een veel nader en volkomener slach zal zijn, en beide misschien niet zo zeer twee ten vollen van elkander gescheidene en elkander geheel ontbeerlijke wezens, als veeleer één volkomen geheel zullen uitmaaken. Men zou zeker nog moeten aannemen, dat de minste verbindtenissen onveranderd, zo als ze hier zijn aangegaan, zouden voortduuren. Want hoe zelden vinden zich zielen, die echter voor elkanderen geschapen waren;

Verre hemelen zijn dikwils 'er tusschen bei,
Dikwils lengte van eeuwen ook.

Volgens deeze zelfde begrippen, zou men die verbindtenissen voor de gelukzaligsten moeten houden, waarin de beide deelen, ieder in zijnen eigen kring, eene even groote geschiktheid ter volkomenheid bezitten, en welke den grond tot hunne eeuwige vriendschap reeds in dit leven gelegd hebben. Welk eenen magtigen invloed het een en ander op hunne gelukzaligheid hebben moete, laat ik aan u zelven over om te

bedenken. Gij vermoogt het op 't beste. Uit dit gezichtpunt moet gij, beste Vriend! een der gelukzaligste mannen worden. Want was zij niet, gelijk C* voortreffelijk gezegd heeft, in vrouwelijke schoonheid KLOPSTOCK? En daarom ben ik verzekerd, dat haare verbindtenis eene van de weinigen is, welker duuring eeuwig zal wezen. Daarom moest gij elkanderen nog op de aarde vinden, en u zo lang bezitten, als noodig was, om den stevigsten grond tot eene eeuwige, tot de tederhartigste en innigste Vriendschap, te leggen. Hoe schoon hebt gij dit oogmerk volbragt! Dan op dat andere inzigten insgelijks mogten verkregen worden, moest zij eer, dan haar Vriend, in de waereld der geesten verplaatst worden. 'Er moest nog eene ziel zijn, welke van u ontsprooten ware, en voor welke zich uw beider liefde ter vermeerdering haarer gelukzaligheid vereenigde. Op dat ook deeze haare eigenhoorige volmaaktheden hebben mogte, werd zij hier op de aarde slechts uit het eerste bekleedsel van haar bestaan ontwikkelt, en, zo dra de tedere keen genoeg gevormd was, om ten moederlijken schoot uitbrekende te voorschijn te komen, in eene schoonere luchtstreek verplant, en van zijne, met hem verklaarde moeder en de Engelen opgetoogen. Zonder eene vaardigheid om te doolen en te zondigen, komt deeze jonge Engel, welke veelligt een evenbeeld van de vereenigde eigenschappen der geenen is, van welke hij ontstond, in den omgang en de onderrichting der volmaakten; is van de sterflijke hutte vrij; en leert de Godheid met hoogere vatbaarheden, en de waereld met gezuiverder en fijner zintuigen kennen. De tederhartige Moeder zal veelligt eens haaren verlatenen Echtgenoot met deezen Lieveling tegenkomen; dat hoop ik zeker na dezen van u te vernemen, indien ik niet veelligt zelf een aanschouwer van dit hemelsche tooneel zal wezen. Alle deeze invallen zijn, naar mij dunkt, ten minsten overeenkomstig met de evenmaat. Alle gelukzaligheid, welke aan schepselen uit elkanderen toevloeit, ontstaat uit hunne menigvuldige verscheidenheid in eenige, en eene groote gelijkvormigheid of onderlinge medeneiging, in andere stukken. Wanneer nu diergelijke verdichtingen aangenaam zijn, zonder ons waar te schijnen, zo geven zij ten minsten deezen zwaai aan onze gedachten. Zijn gelukzaligheden van enkel menschelijke schepping zo schoon, hoe heerlijk zullen die niet zijn, welke hij, wiens gedachten en wegen oneindig hooger zijn, dan de onzen, den geenen bereid heeft, die hem lief hebben; zaligheden, die naar zijne eigen genadige toezegging, nog in geen menschlijk hart zijn gekomen, enz.'.

Zie daar zijn tafereel. Zeker overgedreven, wanneer men het bij de zogenaamde Liefde onder ons vergelijkt. Maar welke gevolgen, zodra het gevolgen heeft, moet het lezen

van diergelijke schriften nu op de denkwijze onzer Eeuw en op onze volgende Echtverbindtenissen hebben?

Deeze, dat het onze jeugd overtuigt, hoe 'er door de liefde een waar geluk te smaaken zij, een geluk, dat alle de overige aardsche genoegens overtreft, en waarvan deeze laat-

sten volstrekt afhanglijk zijn; maar dat deeze liefde zonder de deugd niet bestaan kan, en zonder den Godsdienst op de gedachte des doods hoogst rampzalig, en altijd van haare betoverendste vooruitzichten geheel verstoken zou zijn. Dat geen driften ons immer bestendig voldoen kunnen. Dat ééne edele gedachte, één verheven gevoel, door de liefde ontstoken, meer wezenlijk vermaak aan het hart geeft, dan dierlijke wellust en zinnelijke geneuchte immer schenken kunnen.

Dat drift inmiddels zeer dikwerf de gedaante der Liefde aanneemt, maar dat het zeker geen waare liefde is, die buiten zich nog eene enkele begeerte in het hart overlaat, en op iets minder dan op zedelijke volmaaktheid mikt.

Hier door zullen de Echtverbindtenissen mooglijk minder onberaden aangevangen worden, maar het geluk en de deugd der Echtgenooten zullen 'er bij winnen. Men zal niet meer zo ligtvaardig over de liefde denken en een' Echtgenoot eenen Echtgenoot noemen. Eenmaal naar waare liefde staande, zal men van zelven poogen deugdzaamer en grooter te worden, en zich naar die voorbeelden trachten te vormen, welke men eenmaal in zich zelven waarheid wenscht te zien. Niemand zal ons voortaan door enkele uitwendige verdiensten kunnen betoveren, maar deugd en rechtschapenheid zullen onder de huuwlijksvereischten den eersten rang bekleen. Geene hand zal ooit het eerste zijn wat men geeft, zij zal nooit dan in 't gevolg van 't hart geschonken worden, en van een hart, dat door gelukkig te maaken alleen gelukkig zijn kan. Jongelingen, die, met den heerschenden smaak van ongebondenheid ingenomen, eene plegtige verbindtenisse tot hier

toe versmaadden, zullen levendig overtuigd worden, dat het gemis van den heiligen en hartelijken kusch der liefde door het rijkste genot der wellust niet vervuld kan worden, en dat alleen een gerust geweten aan de genieting en aan het vermaak den betoverendsten prikkel leent. Zij zullen de verachtelijke paden der verleiding en losbandigheid verlaaten, en naar de zalige genoegens eenes rechtschapen Echts staan. In een woord, de vertooning zal hier eerlang omgekeerd worden. Thans zijn de huuwlijken uitwendig blinkende en rijk; maar van nabij beschouwd - in de eenzaame wooning - arm en schrikverwekkende; dan zou hunne uitwendige gedaante hunne minst schitterende zijde zijn - want het geluk is stil! - maar hun binnenkamer een zalige hemel.

Zo ik mij niet geheel bedrieg, zijn deeze gevolgen vrij natuurlijk. Inmiddels blijven 'er nog twee tegenwerpingen overig, die ik wil poogen opgelossen.

Wanneer men de teergevoeligheid der liefde zo hoog drijft, wordt ze een beul voor 't hart - Dit kan ze worden, stem ik toe, wanneer ze eenmaal in een hart post gevat heeft, en door het beminde voorwerp niet beantwoord wordt. Doch, let wel, om dit

onheil te veroorzaaken, moet het waare Liefde zijn. Deeze kan door geen boeken in het hart geplant worden, en uit romaneskheid sterft niemand. Ondertusschen leert de ondervinding, dat de ongelukkige slachtoffers deezer hartstocht gewoonlijk toevallig, zonder een door lezen opgewonden gevoel, in weerwil van hun zelven, beminden. En in dit geval zal het gevoel, naar maate het fijn en kiesch is, meer voordeel dan nadeel doen. Behalven dat het de verkeering der beide Sexen met elkanderen minder gevaarlijk maakt, door het hart voor uitwendige aantreklijkheden te wapenen, en eenen blinden indruk voor te komen; hebben wij reeds gezien hoe eene sentimenteele liefde, enkel door gelukkig te maaken, gelukkig zijn wil, en zonder dat zachte harmonische der deugd, 't welk haar als 't ware tot voedzel verstrekt, niet bestaan kan. Welke hulpmiddelen ter overwinning, hulpmiddelen uit de natuur der zaak zelve genomen, biedt hier derhalven het sentimenteele niet aan! Voor welke uitersten bewaart het een lijdend hart niet! En wordt de liefde beantwoord, dan is ze, ver van een beul voor de ziel te zijn, de aanminnige hand, die roozen op het hobbelig levenspad strooit en den mensch met dit traanendal

en de Voorzienigheid ras verzoent. Terwijl sentimenteele schriften, door de drijfveeren tot het huuwlijk zuiverer en edeler te maaken, ook hier dit voordeel in de indrukken, welke ze in 't hart nalaaten, nog hebben, dat ze de liefde, door haar aan de deugd alleen te verbinden, bepaald daar doen vallen, waar het geoorloofd is 'er aan te beantwoorden. Zij bevorderen dus de gelukkige echtverbindtenissen, en maaken de treurige geschiedenissen, welke, helaas! niet dan te veel de rampzalige gevolgen van huuwlijken zonder liefde zijn, waarin pligt en genegenheid, de eisch der Liefde en die van den Echt lijnrecht tegen elkanderen inloopen, minder.

Maar men voegt 'er nog bij, dat de liefde, zo hoog opgewonden, afgoderij word. Indien men hier door zeggen wil, dat de Liefde boven alle andere aandoeningen in het hart den boventoon voert en hetzelve geheel vervult, dan stem ik deeze afgoderij toe; maar dan is waare Liefde altijd afgoderij; want waar eene eenige andere drift den boventoon in 't hart heeft, woont, wat men zich dan ook verbeelden moge, zeker de Liefde niet. Doch, wil men 'er door te kennen geven, dat de teergevoeligheid der Liefde verwijfd, werkloos, en voor alles verlooren maakt,

dan ontken ik hartlijk, dat zij afgoderij is. Dat elk, die haar immer gekend heeft, hier mijn getuige zij! Waare Liefde alleen maakt de moeilijkste pligten gemaklijk en den zwaarsten arbeid ligt. Hoe veel voorbeelden zoude ik hier voor kunnen bijbrengen! Herinner u alleen maar de gelukkige tijden van de Ridderschap. Wanneer is de teergevoeligheid der Liefde ooit tot zulk eene hoogte gedreven, en wanneer heeft zij ooit arbeidzaamer en dapperer gemaakt? Wanneer zijn 'er ooit doorluchtiger daaden door haar uitgevoerd en ondernemingen volbragt, daar het kloekmoedigste hart, zonder door die edele hartstocht bezield te zijn, van te rug zou gebeefd hebben? Ongelukkig de ziel van klei, welke hier de volle waarheid van het geen KLOPSTOCK zijn *Semida* tot *Cidli* doet zeggen, niet levendig gevoelen kan!

> Gij waart, Hemelsche! mijn! voor geene kortere duuring,
> Dan voor de eeuwigheid, mijn! Dat noemde ik voor mij geschapen!
> Elker deugde verhevener wenk, mij anders onzichtbaar,
> Leerde ik door uwe liefde verstaan! Met siddrende zorge
> Volgde mijn hart den gebiedenden wenk. De stemme der pligten
> Hoorde ik van verre. Haar wordend gefluister, haar wandlen in stilte,
> Haaren godlijken klank, als niemand haar hoorde, vernam ik!

> En niet vergeefs! Als een kind vol onschuld, geboogzaam van harte,
> Volgde ik de ligte wet van de zachtgebiedende stemme,
> Om de bezitting van u, die mij dierbaarer waart, dan alles,
> Wat de schepping bevat, door geenen misstap te ontwijden.

Uit dit alles zou ik veilig kunnen besluiten, dat het schilderen van tafereelen eener zuivere en sentimenteele Liefde meer goed- dan af- te keuren zij. Het gewigtigste toch wat men tegen dezelve in te brengen heeft, is, dat ze te sterk contrasteert met de tegenwoordige behoeften der zamenleving, en hier door te veel de oogen opent, en zien doet, dat men blinkende ellende voor wezenlijk geluk omhelst. Schikt u naar den geest der tijden, waarin gij leeft, zegt men ons. Kunt gij de beschikkingen der Voorzienigheid veranderen? Maar terwijl men dit zegt, vergeet men, dat deeze geest der tijden meer dan iets de getuige van onze verbastering en van ons diep zedenbederf is - dat de oogmerken, die ons thans in het aangaan van Echtverbindtenissen bestieren, geene beschikkingen der Voorzienigheid, maar de gevolgen eener weelde zijn, welke het aantal onzer behoeften tot eene maatlooze hoogte heeft doen steigeren. Zonder genegenheid des harten zich door eenen onverbreekbaaren band te

verbinden, is tegen het plan der Voorzienigheid lijnrecht aan te druissen. *Verre zij het van mij*, (zegt eene zeer verstandige Vrouw tot haare Nicht Zie *Brieven ter verbetering van het Gemoed, door Mevrouw* CHAPONE 6*de Brief, bladz*. 99. 'Hoe meer geluk of ongeluk van de naauwe vereeniging der beide geslachten afhangt (zegt GELLERT *Sammtl. Schr*. 7 *ter*. *Th.*) des te voorzichtiger moeten wij in onze keus zijn, en des te strafbaarer zijn die geenen, welken ons tegen onze neiging, door goedgemeende maar tijrannische beweeggronden, tot den echt dwingen of 'er van te rug houden.') *dat ik u zou raaden met iemant te trouwen, voor wien gij geene liefde gevoelt. Een huuwlijk, voor geld gekocht, is niets anders dan eene vervloekte schaamteloosheid, dan eene schandelijke overgeving van zijn eigen lijf tot ontucht*. En wie voelt niet, dat het, ver van eene gewoonte, die op onze zedelijke verbastering rust, aan te vuuren, de pligt van elken zedekundigen schrijver zij, om, zo veel hem doenlijk is, mede te werken, dat ook in dit zo gewigtig stuk de zaaken tot haare oorspronglijke inrichtinge wederkeeren.

Maar ik wil nog verder gaan. Ik wil onderstellen, dat de tafereelen eener sentimenteele Liefde, eens alles vervullenden Echts,

ideaalen, loutere harsenschimmen zijn. Dan nog durf ik veilig vraagen, of derzelver invloed op de deugd niet meer voor- dan nadeelig zij? Men is, ik beken het, dan met eene *chimere* ingenomen; maar deeze ingenomenheid beveiligt ons voor laage en verachtlijke gevoelens en daaden. Hij, die naar een geluk staat, dat aan grootheid en edelheid van ziel alleen verbonden is, schoon dit geluk dan ook louter denkbeeldig zij, zal zijne laatste pogingen aanwenden, om deugdzamer en grooter te worden. Hij, die de onsterflijkheid voor het eenige waardige tooneel der Liefde houdt, en deeze waereld slechts als een voorportaal aanmerkt, waarin harten, die voor elkanderen geschapen zijn, zich onderling opspooren en kennen leeren, zal gemaklijker dan iemand het stof en de laage driften onder zijne voeten treden. Het is dan met deeze hersenschim in een zeker opzicht als met de tijden der zo even genoemde Ridderschap gelegen. Duizend berispingen heeft men tegen deeze wonderbaare vevroering, welke zich eenmaal door geheel Europa van de geesten meester maakte, ingebragt; maar de onpartijdigste en kundigste Schrijvers komen toch daarin overeen, dat ze meer goed dan kwaad veroorzaakt hebbe,

en de bron van tallooze deugden, en vooral van eene goede trouwe geweest zij, die thans vruchtloos naar een voorbeeld zou zoeken.

Quand nous ne serions redevables' aux croisades (zegt d'ARNAUD), *que de cet amour de l'honneur, une des émanations de la chevalerie, & que forme la base du catactère national, nous devrions être plus circonspects dans nos déclamations critiques; nous tâcherions surtout de nous transporter dans un siècle où la métaphijsique n'avoit pas tué les images, & où l'on se contentoit de sentir fortement*.

Begrijpt hij na dit alles, lieve Vriend! hoe het mooglijk zij, dat men zich in onze dagen zo zeer tegen sentimenteele geschriften verklaare? Ja, zij vertederen, maar zij vertederen voor de onschuld en voor de deugd. De stille droefgeestigheid, welke ze in de ziel verweken, wordt wellust voor 't gevoelig hart Mooglijk herinnert gij u hier eene schoone plaats uit *the Pleas. of Imagin*. van den Engelschen Dichter AIKINSIDE, ‘Vraag den getrouwen Jongeling, waarom de koude lijkbus van haar, die hij voorheen beminde, zo vaak in zijne armen is, waarom hij zo dikwerf in de stilte zijne langzaame schreden stiert om de treurige schatting zijner traanen te betaalen; ach! hij zal u zeggen, dat de rijkdommen van waerelden zijne ziel nooit zouden kunnen verlokken om dat geheiligd uur ongenoten voorbij te laaten gaan; dat uur, waarin hij, zich aan het gedruisch, de zorgen, en nijd onttrekkende, zijn doorgriefd hart door eene zoete herinnering en de tederste gevoelens der deugd gestreeld, en zijne traanen in verrukking ziet veranderd’. - en zou ook deeze na-

deelige gevolgen voor 't zelve hebben? Hoor wat 'er de zo straks aangehaalde Schrijver *Lettre sur Euphemie*. Van hier dat de oordeelkundige Abt DU BOS in zijne *Refl. sur la Poesie & sur la Peinture Tom*. 1. *Ch*. 1. met recht aanmerkt, dat de Dicht- en Schilderkunst dan alleen alle stemmen voor zich vereenigen, wanneer het haar gelukt ons bewogen en treurig te maaken. van zegt: *Le plaisir de répandre des larmes auroit il une douceur, que n'ont point les autres voluptés? Je l'ai observé: cette tristesse si chère, surtout à la jeunesse dont l'ame neuve reçoit avidement les premieres impressions, ne peut que nous porter à la vertu; tout ce qui nous fait sentir notre coeur, nous oblige en quelque sorte à devenir plus humains, à nous approporier d'avantage les plaisirs ou les peines d'autrui, & cette espece d'élan hors de nous-même, nous y ramene toujours plus attendris & nous dispose*

conséquemment à devenir meilleurs.

Maar hoe veel onbegrijpelijker wordt dit, wanneer men in aanmerking neemt, dat 'er mooglijk geene Natie is, die meer laage, onkuische, en zedenverpestende Romans bezit, dan wij; dat het deeze fraaie geschriften waren, welke men, tot dat het sentimenteele dezelve verdrong, onze jeugd naauwlijks uit de handen slaan kon, en dat men zich thans, zo min als ooit, niet tegen die schandschriften van een onrein hart en van eene verdorvene verbeeldingskracht, maar tegen het sentimenteele verklaart - het eenige, dat den smaak onzer Jeugd verbeteren en bij haar de plaats hunner voorige lectuur vervangen kan; want de Jeugd wil toch Romans lezen Dat men dit toch vooral niet uit het oog verlieze. Het is niet genoeg middelen voor te schrijven, hoe uitstekend die middelen in hunne soort dan ook zijn mogen; men moet teffens verzekerd zijn, dat de lijder ze gebruiken en innemen zal. Ik verbeelde mij, dat eene waare wijsbegeerte altijd verkiezen zal met mindere middelen, maar die naar onze vermogens en zwakheid berekend zijn, uitwerking te doen, dan met verhevener, maar die niemand aanwenden wil noch kan, te schitteren.: zij verkiest beeldtenissen boven redeneeringen, en schoon deeze

schilderijen dan ook al driften in haar verwekken mogten, wie is partijdig genoeg om staande te houden, dat deeze driften, in nadeeligheid, bij die, welke de gewoone Romans verwekken, haalen; wie ziet niet veeleer, dat de eersten uit hunnen aart de laatsten tegenstaan en verdrijven?

Hier mede achte ik de eerste zwarigheid, die men tegen de teergevoeligheid, en vooral die der Liefde, aanvoert, opgelost. De andere zal ons minder lang ophouden. Door eenmaal eenen zekeren graad van gevoeligheid in den smaak te brengen, veroorzaakt men dat duizenden het gevoel zullen poogen natebootsen, welken hier door tot geduurige grilen en buitenspoorigheden vervallen, die even bespottelijk als nadeelig zijn.

Al wat ik hier op antwoorde, is, dat ik mij hartlijk verheugen zal zo dikwerf men het nagebootst gevoel ten toon zal stellen; dat ik zelf niets belagchlijkers vinde dan deeze gemaaktheid; dat ik nimmer toe zal stemmen, dat het waar gevoel zij om eene stervende vlieg of mug te weenen, terwijl men zijnen armen Evenmensch onder zijne oogen van gebrek en kommer hulploos ziet vergaan. Dat de Schrijver *über die Empfindeleij* deeze en diergelijke zotheden gispe, zij verdienen

het, ik zal 'er 't eerst om lagchen; maar dat men niet eische, dat wij afstaan het waare gevoel te verfijnen en in aanzien te brengen, louter om dat men het niet zou nabootsen. Dan zou ook men de Deugd niet mogen aanprijzen, uit vrees dat de huichelaar haare gedaante mogt aannemen. Doch genoeg hier van. In den volgenden brief zullen wij dit geheele onderwerp tot eene enkele algemeene stelling poogen te brengen, en dan dezelve van eenen wijsgeerigen en Godsdienstigen kant nader beschouwen. Thans wil ik u alleen nog herinneren, hoe zeer ik ben, enz.

DERDE BRIEF.

OVER HET GEVOEL.

Wanneer wij al het tot hier toe beredeneerde tot aan het uiterste punt doordenken, zal het geheele verschil op deeze grondvraag, waar uit zich het overige gemaklijk beslissen laat, neder komen: Kan het gevoel te veel verfijnd worden? Indien wij het tegendeel hier van bewijzen, hebben wij, naar ons inzien, de sentimenteele Schrijvers genoegzaam verdedigd, dewijl het vrij onverschillig is voor welk eene gewaarwording wij het hart vertederen, zo dra het voor geoorloofde indrukken niet te veel vertederd kan worden, en wij aan dit laatste vereischte voldoen. Het overige van deezen brief zal u van de gegrondheid mijner stelling doen oordeelen.

Zien wij eerst wat de teêrgevoeligheid op haar zelve zij.

Wij noemen een mensch teergevoelig, (zegt EBERHARD Zie *Alg. theor. des Denk. und Empf.*) *bij welken eene uitwendige gewaarwording of eene gedachte ligtelijk veele inwendige gewaarwordingen; of eene gewaarwording ligtelijk anderen verwekt*.

Het vermogen tot deeze teergevoeligheid is eene loutere gaaf der Natuur. Ik wil zeggen, dat het niet van ons afgehangen hebbe met een gevoelig of met een ongevoelig hart geboren te worden, en dat het, gelijk de ondervinding van de tederste jaaren der kindschheid af leert, onmooglijk is dit vermogen te verwekken, waar de Natuur zelve het niet geplaatst heeft; schoon het aan den anderen kant niet minder zeker zij, dat wij door verscheiden middelen, welke ons de Reden en de Godsdienst aanbieden, dit gevoelvermogen uitbreiden en tot eene zeer groote fijnheid verheffen kunnen.

Wanneer wij ons nu naar deeze aanmerkingen twee menschen voorstellen, die beide met een gelijk gevoelvermogen gebooren zijn, maar waar van de een geheel aan de natuur en aan den indruk der daaglijks voorvallende gebeurtenissen is overgelaaten; terwijl de andere zijn gevoel verfijnd heeft door het

verkrijgen van gegronde kundigheden, het ontdekken van hooger volmaaktheden, het opspooren van wezenlijker en duurzamer geluk, de voornaamste middelen, gelijk wij zien zullen, door welken het gevoel zich laat verfijnen; dan zullen wij duidelijk ontdekken, dat eene sentimenteele wending der ziel, ver van het gevoel buiten deszelfs juiste paalen te voeren, het zelve meer dan iets met onze deugd en met ons geluk in verband stelt en deszelfs afwijkingen en buitenspoorigheden voorkomt en afweert.

KAREL heeft van de Natuur eene groote maat van gevoel ontvangen. Van zijne vroegste jeugd af aan gaf hij de minst twijffelachtige blijken, hoe diep een indruk elk voorwerp op zijne tedere ziel maakte. Alles trok hem aan; alles sleepte hem mêe; en wanneer hij eenzijner broertjes of zusjes zag lijden, was niet slechts zijn genoegen gestoord, maar hij leed ten minsten zo veel als die geene onder hen, welken de ramp daadlijk trof. Zie daar de aanlage tot een edel karakter (zei zeker Wijsgeer, die de ouderen van dit kind zomtijds bezocht) indien 'er bij tijds partij van getrokken wordt. Maar het ongeluk wilde, dat KAREL juist ouderen bezat die nimmer heel diep over dit onderwerp door-

gedacht hadden, en die derhalven hun zoon, bij het gewoon onderwijs, geheel aan de Natuur overlieten, of wanneer ze eenen enkelen keer hem bestraften, was het in algemeene uitdrukkingen over zijne al te groote gevoeligheid, en om niets hieromtrent aan zijne opvoeding te laaten missen, verboden ze hem kort hier na de lectuur van alle Romans. Jammer was het maar, dat de natuur zich door geene magtspreuken wilde laaten bedwingen.

KAREL las in de tegenwoordigheid zijner ouderen geen Romans, maar dewijl hij eenmaal ondervonden had welk een streelend voedsel deeze soorten van schriften aan het gevoel geven, kon hij de verzoeking niet wederstaan om ze van zijne schoolmakkers geduurig te leenen en ze in zijne eenzame oogenblikken van verpoozing, als 't ware, te verzwelgen. Hier door vielen hem, om reden dat 'er meer kwaade dan goede boeken in de waereld zijn, een aantal Romans in handen, welke hij nimmer had moeten leeren kennen, voor dat zijn gevoel door een edeler soort van schriften genoeg verhoogd was om de eersten met walging te lezen of met versmaading van zich te werpen. In een woord, de jonge KAREL, in eene waereld

geplaatst, in welke de zinnelijke voorwerpen enee onwederstaanbaare kracht op het ongewapend gevoelig hart bezitten; in welke de zinnelijke genoegens zich van zelven geduurig komen aanbieden, terwijl de verstandelijke en zedelijke genoegens angstig opgespoord moeten worden; in welke eindelijk de driften zich altijd voor de meest aanlagchende voorwerpen verklaaren, en, aan haar zelven overgelaaten, in het hart met een onbepaald gezag heerschenl was op zijn twee en twintigste jaar uit weekheid en goedhartigheid een volmaakte Ligtmis. Zijn geheel gevoelvermogen had eene zinnelijke wending gekregen. Waar zijn hart de geringste ledigheid gevoelde, poogde hij deeze onaangenaame gewaarwording te vervullen, en daar hij geen fijner en kiescher genoegens kende, nam hij zijne toevlugt tot de weelde, naar wier zinnelijke verfijningen hij de fijnheid van zijn gevoel berekende; tot eene wijdlustige en dartele verkeering, bij hem het waare wezen van de Vriendschap; en dikwerf tot het gezelschap van dat slag van Vrouwen, 't welk de kieschheid tot eene noodelooze deugd in onze exe gemaakt heeft, en de ongelukkige KAREL noemde de verleidende en verlaagende verkleefdheid aan een, of aan

meer van dezelve, Liefde. Eene enkele goede gedachte, die zich van den bodem van zijn hart nog eens verheffen mogt, was niet bestand tegen de minste verleiding; zijne natuurlijke goedwilligheid omtrent zijnen evenmensch, 't is waar, bleef; maar reeds te week om de geringste pooging, welke eenige aanspanning van krachten vereischte, in 't werk te stellen, zag hij zijnen natuurgenoot met aandoening lijden, wenschte hem geholpen te zien, besproeide somtijds zijn ongeval met een' oprechten traan - maar hielp hem echter, uit lusteloosheid, niet. Kortom het gevoel, dat altijd van zelven verdierlijkt, waar het niet met zorg verengeld wordt, veroorzaakte bij KAREL juist altijd de *balans*, welke het geval eenmaal bij *Walther Shandij 'Ich will dit vorrechnen wie der Fall stund':*

	Grade		Grade
Religion	6	*Fleisch*	7
Vernunft	4 1/2	*Begierde*	16
Gefahr	3	*Vermogen*	2 1/4
Gewissen	1/8	*Gegenstand*	33
Guter Name	14	*Gelegenhit*	99
	27 5/8		157 3/4
	157 3/4		
	27 5/8		
Ach! ach!	130 1/8	*welch eine Balanz!*	

Zie YORICKS *Empfinds. Reise* 4 *ter B.p.m*. 44. Hoe veel meer waare kennis van het menschelijk hart verraaden deeze weinige regelen, dan verscheiden Folianten, die over de Zedekunde angstig geschreven zijn! veroorzaakte, ik meen, dat het zin-

lijke altijd bij hem het intellectueele, en de verzoeking den Godsdienst en de Deugd overwon.' Zie daar de gevolgen eener al te groote gevoeligheid, zei de halve Wijsgeer. - 'Helaas! sprak de Menschenkenner, welk een edele aanlage der Natuur is bij KAREL verlooren gegaan, door dat men verzuimd heeft zulk een uitgebreid gevoel op zijn tijd te verfijnen!

Omtrent ALEXANDER is de Natuur even mild geweest als omtrent KAREL; maar ALEXANDER had het geluk van in handen eens rechtschapen Leermeesters te vallen. Deeze ontdekte spoedig, dat het hart van zijnen Aankweekeling voor de diepste indrukken vatbaar ware, en alles gevoelen kon. Hij wist, dat in eene waereld, in welke de Ondeugd haare schijnbaare vermaaken juist naar onze zinnelijkheid berekend heeft, en in welke de Deugd niet dan door zelfverlochening naar 't genot voert, de eerste in het menschlijk hart, en in de gevoeligste harten het meest, altijd een gewis voordeel op de laatste zal

behouden, zo lang het gevoel niet genoeg verfijnd is om de kleenste genoegens van de Natuur, en van haare Zuster, de Deugd, levendig ontwaar te worden, en wel zo levendig, dat de verbeeldingskracht 'er door ontvlamd worde, en deeze de nuttige hebbelijkheid bekome om intellectueele en moreele genoegens in zinnelijke beelden te veranderen De volgende schoone plaats uit den SIEGWART moet ik u hier mede deelen: *Gewöhnlich empfindet der Jüngling das schöne der Natur und jeder guten Handlung tiefer, als der schon gezetzte und kalt scheinende Man. Aber beij den meisten Jünglingen bleibts auch beijm Gefühl, und geht selten zum Entschluss über. Der gezetzte Man hingegen, der oft kalt scheint, will sein Gefühl minder stark und gleichsam stumpf gemacht ist, handelt desto mehr für die Tügend. Er begnügt sich nicht am Anschaun der ausserlichen schönen Gestalt der Götin, wie der Jüngling an Anschaun seiner Liebsten, sondern sucht sich mit ihr auf ewig zu vermahlen, om ihre Seele zu besitzen. Doch weh dem Man, der als Jüngling die äussere Schönheit der Tugend nicht auch tief gefühlt hat! Er wird selten oder nie als Man für sie handeln*., en de Deugd hier door zo beminlijk te maaken, dat haar de Natuur zelve tot Hofmeesteresse haarer vermaaken kieze. Hij wist, dat, om het gevoel te verfijnen, het ver-

stand in de eerste plaats met kundigheden versierd moet worden. Duizend voortbrengselen der Natuur weigeren een wezenlijk voedsel aan het gevoel te geven, doordien men ze niet genoeg kent om zeer lang zijne aandacht aan dezelve te kunnen leenen, en dikwerf van derzelver voortbrenging, schoonheid, nut, duurzaamheid, ten eenenmaal onbewust is. Zo moet een LINNAEUS, een BUFFON, een LEEUWENHOEK, een ZWAMMERDAM van de grasplant, die aan hunne voeten rookt, van den worm, welke aan hunne zijde wriemelt, meer genieten, in hooger bevindingen wegzinken, dan een gewoon Beschouwer der Natuur, waar de volle Lente voor hem ten toon gespreid ligt Welk een invloed de kunde op het gevoel, en wel op het verhevenste gedeelte van 't gevoel heeft, is onbeschrijflijk. Het is enkel bij gebrek van kennis, dat de Natuur niet altijd de Geleidsvrouw tot den Godsdienst is, tot dien warmen, hartelijken Godsdienst, welke uit het levendig gevoel van de volmaaktheden van het beste Wezen, en vooral van zijne gaêdelooze Wijsheid en Goedheid, zo zichtbaar elk voortbrengsel der Natuur ingedrukt, gebooren wordt. Zo heb ik eenmaal met twee mijner vrienden in den Haft-tijd aan de zijde eener rivier door het koorn wandelende, den eenen zien aanbidden, waar de andere de ledige huidjes van dit Insekt, daar wij mede bezaaid waren, als stof gevoelloos van zijn kleed kuipte.. De

verhevenste genoegens der Deugd verliezen hunne toverkracht, bij gebrek van een verlicht verstand, dat uit de geschiedenis van alle eeuwen, en eene gegronde menschenkunde, uit de daaglijksche zamenleving verzaameld, den invloed er deugd en de rampzalige gevolgen der ondeugd op het geluk en den rampspoed der stervelingen levendig heeft leeren kennen. Van de gegrondheid deezer aanmerkingen overtuigd, was onze Wijsgeer ver af om het gevoel in den jongen ALEXANDER tegen te gaan of hem de *lectuur* van aandoenlijke en traanen verwekkende geschiedenissen te ontzeggen. Alleen droeg hij zorg dat hem geen valsche voor waare natuur onder het oog kwam, voor dat hij de laatste genoeg onderscheiden kon om zich nimmer door de eerste te laaten blinden, en teffens dat zijne gewaarwordingen de juiste richting in zijn hart bekwamen, zo, dat hij de eene altijd sterk genoeg gevoelen kon om eene tweede, nog verhevenere, bij hem te verwekken. De eerste *lectuur*, daar hij zijnen Aankweekeling op vergastte, was een gedeelte der geschiedkundige boeken

des Bijbels. De sentimenteele historie van Josef werd door den jongeling als verslonden, hij was 'er niet van te verzadigen. Te midden van zijne aandoeningen deed hem zijn Leermeester de waarde van eene waarlijk gevoelige ziel levendig kennen. ‘Gij ziet, mijn dierbaare ALEXANDER (sprak hij in die oogenblikken) welk eene kracht het gevoel aan de vermogens van den mensch geeft. Wie levendig aangedaan is over het leed van zijnen evenmensch, zal niet rusten voor dat hij denzelven gered heeft, ten minsten voor dat hem zijn geweten de zalige bewustheid schenkt, dat hij alles aangewend heeft, wat in zijn vermoogen was, om hem te redden - en o! waar het hart recht geraakt is, voelen wij ons sterk als leeuwen; daar zien wij die eigen gevaaren, van welken wij nog korts zouden te rugge gebeefd hebben, als beuzelingen aan, die ons de geringste pooging kan doen te boven komen. Geloof mij, mijn waarde! het gevoel maakt werkzaam, en waar gij immer traage lusteloosheid ontmoet, het hart dat ze op het aanschouwen der ellende van eenen Natuurgenoot - schoon ook onder eenen vloed van traanen en de warmste uitroepin-

gen - dulden kan.... wees verzekerd dat 'er het waare gevoel vreemd aan is!’ Vervolgens maakte hij hem met de beste Romans bekend, als met de werken van een' RICHARDSON van een' DUSCH; met de *Sophie's Reize van Memel naar Saxen* en met soortgelijken. Hier uit leerde hij de waarde eener edele gewaarwording, van eene schoone daad, van die kischheid, welke aan de verkeering zo ontelbaar veele kleene genoegens leent, en boven al het onafscheidbaar verband tusschen onschuld en genot kennen. In hunne eenzaame wandelingen vuurde hem zijn Geleidsman voor de onmerkbaarste gewaarwordingen der natuur aan. Reeds had hij de ziel van zijnen Leerling genoeg vereenvouwigd om hem het veld boven de stad te doen beminnen. Hij had hem zijn hart leeren onderzoeken naar den invloed, die de stille, harmonische schepping op het zelve had. Waar het eenstemmig met de natuur sloeg, was hij verzekerd dat het zuiver en deugdzaam sloeg; waar het genoegen der eenzaamheid op eenen schoonen Lentedag geen toverkracht voor het zelve bezat, maar eentoonigheid en verdriet wekte, twijffelde hij geen oogenblik of 'er schoolen driften in zijne ziel, welke de kalme vermaaken der

natuur 'er uit weerden, en niet na zouden laaten hem eerlang aan de rust en het geluk te ontweldigen, indien hij ze verder veld liet winnen. Nu leerde hij hem de Natuur in al haaren rijkdom kennen. Als zij op eenen zomerschen avondstond onder eenen prachtig bestarnden hemel de grootheid en goedheid des Scheppers (want deeze wending had onze Wijsgeer reeds vroeg aan de ziel van zijnen Aankweekeling gegeven, dat hem de gewaarwordingen van schoonheid, en vooral van die der natuur, immer tot het gevoel van de nabijheid eens weldaadigen Oorsprongs bragten, of liever, dat deeze beide gewaarwordingen één bij hem waren) levendig gevoelden, nam de Wijsgeer zulk eene gelegenheid waar, om hem die kundigheden mede te deelen, door welke de starrenhemel eene geheel andere gedaante voor het oog krijgt, dat bij de beschouwing van zo veele waerelden en zonnen, die het eenmaal slechts als eenige vuurige en glansrijke stippen bewonderde, zich in de grootheid en almagt eens eeuwigen Maakers verliest, en, voor eenige geringe en kortstondige genietingen, nu een veld van genot voor het hart opent, 't welk het vernuft van een' NEWTON en het gevoel van een' ROUSSEAU nimmer ten

einde toe uit konden putten. Maar hij droeg naauwkeurig zorg (om het verstand van zijnen Leerling met geene drooge, afgetrokken, waarheden alleen, welke de ondervinding leert dat het hart gewoonlijk koel laaten, te beballasten) dat hij hem elke nieuwe gedachte van den kant van 't gevoel voorstelde, zo dat alles bij hem sentiment wierd, en de gewaarwording de duidelijke gedachte zelfs dikwerf bij hem voorging; en op de eigen wijze liep hij de geheele natuurkunde met hem door.

Toen ALEXANDER twintig jaaren bereikt had, was zijn gevoel oneindig fijner dan dat van KAREL in zijnen geheelen leeftijd. Hij kon uit het geringste grasje vreugd inoogsten en de onmerkbaarste trek eener edele denkwijze, welke hij in zijnen evenmensch ontdekte, ging nimmer voor hem verlooren. De weelde was niet zeer gevaarlijk voor hem - hij kende te wek den rijkdom der Natuur om deeze vruchtbaare Wel van genot voor haar te verlaaten. De verleiding misste alle welsprekendheid in zijne ooren, waar gij zedelijke wanorde ontdekte, ondervond hij die onaangenaame gewaarwording, welke ons van een voorwerp te rugge drijft, en meer dan ooit aan het tegenovergestelde doet ver-

binden. Zijne verkeering, zijn vriend, zijne minnaaresse, alles getuigde van zijne wijze van denken en gevoelen. De barste heide droeg voor hem wezenlijke genoegens en de stille binnenkamer gloeide voor hem van vreugd. De uitoeffening der moeilijkste pligten viel hem gemaklijk; zijn gevoel dreef 'er hem toe aan, en de voldoening aan het zelve was hem wellust. In een woord, KAREL en ALEXANDER waren beide twee gevoelige jongelingen, bij beiden wekte eene uitwendige gewaarwording of eene gedachte ligtelijk veele inwendige gewaarwordingen, en eene gewaarwording ligtelijk anderen; maar bij KAREL wekte de eene zinnelijke gewaarwording altijd eene andere nog grovere. Zijn gevoel was niet genoeg verfijnd om de aantrekkingskracht der deugd ontwaar te worden of haare overeenkomsten met schoonheid en geluk te ontdekken; terwijl in de ziel van ALEXANDER de gewaarwordingen altijd in die orde verschenen, dat de natuur hem tot de deugd, en de tijd tot de eeuwigheid op moest winden. Als KAREL zich op het Land bevond, bevolkte zijne verbeeldingskracht de velden en wouden met genoegens, naar zijne zinnelijkheid gekozen. De Natuur geleide hem tot de Liefde, maar

tot eene liefde, daar hij het ideaal van uit eenige verachtelijke hollandsche Romans verzameld had, en hij eindigde altijd met zich in de vuige armen van een even zinnelijk schepsel als hij was te verliezen. Hooger gingen zijne aandoeningen nimmer. Bij ALEXANDER verwekte, ook daar, het lagchend gelaat der natuur de tederste aandoenlijkheid. De wapperende westewindjes bliezen hem de Liefde in, maar die edele liefde, welke de bron van alle deugden is. Dan schiep hij zich eene beminlijke vriendinne, met welke hij hand aan hand door de eenzaame stilte der Bosschen wandelde of aan den grazigen oever eener beek rustte. Nu eens had hij zijne hoofdtrekken van eene Miss Biron, dan van eene zachtgeaarte Clarisse, en in een oogenblik van het verhevenst gevoel, van eene Cidli, ontleend. De roozen van onschuld, die hij op de wangen eener schoone vrouw ontdekte, verhieven zijn gevoel altijd tot den hemel. Hoe genoeglijk zweefde hij dan met de Geliefde zijner ziel door de velden der onsterflijkheid! De jeugdige Lentedag, de nieuwe zon, het herlevend aardrijk, de knoppende boomen, het eerste gebloemte, alles werkte mede om zijn hart te vertederen, en de verrijzenis

zinnelijk voor hem te maaken. Zijne verrukking eindigde altijd in menschlievendheid - hij ontlastte zijn volgestroomd hart met wel te doen - geen hut bleef in die oogenblikken onbezocht, en hij keerde nimmer tot de Stad weder, dan verzeld met de dankbaare traanen en zegeningen van nooddruftigen en lijders.

Zie daar het onderscheid, in twee voorbeelden, zo ik mij niet bedrieg, tastbaar gemaakt, tusschen de gevolgen eener natuurlijke aandoenlijkheid, aan haar zelve overgelaaten, en tusschen die van een gevoel, dat tot het sentimenteele opgewonden is. Ik neem nu het laatste woord in den verhevensten zin, in dien zin, in welken wij het gebruiken, wanneer wij de sentimenteele schriften verdedigen, en de waare hooggevoeligheid voorstaan.

Waan intusschen niet, dat ik de eerste ben, mijn Vriend! die dit onderscheid naar willekeur maake. Neen, waardige, groote Mannen hebben het voor mij gedaan, en 'er de gegrondheid van bewezen. Zij hebben het echte sentimenteele even zeer geprezen als zij de aandoenlijkheid over 't algemeen bepaald en dikwerf afgekeurd hebben. Een

uitmuntend Leeraar van onze Kerk Zie G.J. ZOLLIKOFERS, *Evang. reform. Predig. zu Leipzig, Predigten über die Würde des Menschen &c*. 1 *B*. 11 *Pred*., wien dit onderwerp wigtig genoeg voorkwam om 'er eene Leerrede over te vervaardigen, en dien ik te liever aanhaale, om dat het mij voorgekomen is, dat de Schrijver van de *Gedachten* zeer met hem moet bekend zijn; zal mijn gezegde hier staaven kunnen. Zie hier 's Mans eigen opmerkelijke woorden:

'Om ons een recht begrip van het *sentimenteele* te maaken, moeten wij het niet met de *gevoeligheid in 't algemeen* De Schrijver gebruikt in 't oorspronglijk de woorden: *Empfindsamkeit* en *Empfindlichkeit*, het eerste heb ik door *Sentimenteelheid* overgebragt, het laatste door *Gevoeligheid*, om dat mij de geheele saamenhang duidelijk overtuigde, dat hij door *Empfindlichkeit* de gewoone ligtaandoenlijkheid, door *Empfindsamkeit* het verfijnde en verhoogde gevoel verstond. Ook vinde ik bij de beste Hoogduitsche Schrijvers het woord: *sentimenteel*, altijd door *Empfindsam* vertaald. Zo is de sentimenteele Reis van YORICK onder den tijtel van *Empfindsame Reise* door den kundigen Vertaaler van dezelve aan Duitschland medegedeeld. verwarren of beiden voor één en het zelfde houden. Wanneer ons of de uiterlijke dingen, die wij zien en hooren en gevoe-

len; of de voorstellingen, welken wij ons van afwezende, onzichtbaare en geestige dingen vormen; of de Beeldtenissen, welke onze Phantasie en ons dichterlijk vermogen ons uit de mogelijke of werkelijke waereld daar stellen, ligt roeren; wanneer de aangenaame of onaangenaame indrukken, welke geenen en deeze op ons maaken, diep gaan, en zich ligt en snel van ons gantsch gevoelvermogen bemagtigen; ons ligt en snel tot vreugde of tot treurigheid, tot weenen of tot juichen, tot liefde of tot haat, tot ijver of tot toorn, tot verrukking of tot den diepsten kommer bewegen, dan zijn wij *gevoelig*, en wanneer deeze gevoeligheid veradeld, verhoogd wordt; wanneer zij zich voornaamlijk in betrekking tot moreele dingen, of tot fijnere schoonheden, of hoogere vergenoegens vertoont; wanneer zij ons gevoel van 't geen recht en onrecht, goed en kwaad, betaamlijk en onbetaamlijk, edel en onedel is, scherpt, en ons dit onderscheid in zulke dingen, persoonen, daaden, voorvallen, ligt bemerken en levendig gevoelen doet, waar het van de meesten niet bemerkt en niet gevoeld wordt; dan zijn wij *sentimenteel*. Den louter Ge-

voelige roert meer de oppervlakte en het uiterlijke eener zaak, den Sentimenteele meer derzelver innerlijke hoedaanigheid en waarde: geene wordt in 't bijzonder ligt tot misnoegen en tot toorn bewoogen; deeze is voor alle, en voornaamlijk voor de achtere, edelere, soorten van gewaarwordingen vatbaarer: geene wordt meer door sterke, heftige indrukken geschokt; deeze meer door zachten vertederd en doordrongen: den eersten roert meer het groote, het ongewoone, het in 't oogloopende; den anderen, meer het fijne, het edele, het onbemerkte en verachte schoone en goede: den Gevoelige ontrust het onrecht, dat men hem aandoet of willens is hem aantedoen; den Sentimenteele bekommert ook het ongeluk, dat zijn vijand zich zelven aandoet, en de rampen, welken hij zich vroeger of laater daar door bereidt: de Gevoelige wordt door de luide klagten en de talrijke traanen des ongelukkigen het meest tot medelijden bewoogen; de Sentimenteele neemt aan elke, ook aan de stilste, uitdrukking der smart, der onrust, des gebreks, welke hij ergens aan eenig schepsel waarneemt, deel: de Gevoelige bemint meer luidruchtige, geruischvolle

uitspanningen en vermaaklijkheden; de Sentimenteele meer stille, huislijke, zachte genoegens: den Gevoelige verheugt de goede daad des Menschenvriends, des Patriots; den Sentimenteele ook de traan in het oog des Jongelings, die van groote daaden hoort, welken hij zelf wenscht verricht te hebben: de eerste is gevoelvol voor dat geen, 't welk eenen zichtbaaren, naauwen invloed op de gelukzaligheid van hem en de zijnen heeft; de andere is het ook voor de meer verwijderde, meer verborgen gevolgen der dingen, en niets is hem geheel vreemd, geheel onverschillig, van alles wat de geringste betrekking op eenig levend, gevoelend, voor gelukzaligheid vatbaar, wezen heeft: in een woord, *sentimenteelheid* is meer uitgebreide, meer verfijnde, meer veradelde gevoeligheid; het is deels een hooger graad, deels een eigen richting en stemming, deels eene edeler aanwending en vertooning van dezelve.'

Indien wij nu alle de nadeelen, welke men met mooglijkheid uit het sentimenteele af kan leiden, nagaan, zal men duidelijk zien, dat ze nimmer uit dit verfijnde gevoel, uit het waare sentimenteele, ontstaan, maar al-

len uit het valsche, of uit het al te grove, gevoel voortvloeien. De aangehaalde Schrijver geeft hieromtrent zes bepaalingen op, en wij willen hem in dezelve nog met een enkel woord volgen, om ons geheel te overreden, dat wij over dit onderwerp juist geoordeeld hebben.

Het *sentimenteele* is, in de eerste plaats, valsch, wanneer het niet natuurlijk, maar gedwongen is; wanneer men gewaarwordingen voorgeeft en uitdrukt, welke men niet heeft of ten minsten in dien graad niet heeft, in denwelken men schijnen wil dezelve te hebben. Elk ziet, zonder dat wij hier iets hoeven bijtevoegen, dat dit louter nagebootst en geen waar gevoel zij. Nu verdedigden wij nimmer het eerste.

Het *sentimenteele* is, ten anderen, valsch, wanneer het overgedreeven en de waarde der dingen niet aangemeten is; wanneer het zich meer in beuzelingen dan in wigtige dingen vertoont. Zo hoort menig een de tijding van den ondergang eener door aardbeeving verwoeste Stad, eener aan de rotsen verpletterde Vloot, eens door vuur en zwaard vernietigden Heirlegers, ten eenenmaal onverschillig aan, die over een, bij dit vergeleken, zeer weinig betekenend schepsel uit de klasse der Planten of Dieren luid weenen kan.

Maar ook de oppervlakkigste Denker ziet weder zeer overredend, dat dit gebrek uit onkunde Men heeft voorgegeven, dat het gevoel de reden benevelen zou en haar dikwerf tot een valsch besluit vervoerde; eene grondiger Wijsbegeerte is verscheenen en heeft het ongerijmde van dit voorwendsel tastbaar aangetoond. Zij heeft met YOUNG gevraagd: *Pourquoi un homme qui sent vivement ne raisonneroit-il pas avec justesse? La passion qui seconde mes idées ne multiple-t-elle pas les lumieres autour d'elle? Le genie verroit il mal parce qu'il voit plus loin que le Philosophe, qui le colomnie?* YOUNG *Lettr. a* FONTENELLE.ontstaat. Om het gevoel te verfijnen, moet men, gelijk wij aangetoond hebben, het verstand verlichten; want het is onmooglijk, dat onze aandoeningen naar de waarde der dingen kunnen berekend zijn, indien wij de waarde der dingen niet kennen.

Het *sentimenteele* is, ten derden, valsch, wanneer het ons de betrekkingen in welke wij tot anderen staan, en de pligten, die wij hun schuldig zijn, vergeten of veronachtzaamen doet. Dat het waare gevoel werkzaam maakt, en zich juist hierdoor van het valsche, dat ons werkloos laat, onderscheidt, hebben wij reeds gezien. Wanneer wij hier nu bij in aanmerking nemen, dat het gevoel, naar maate het meer verfijnd is,

naar dezelfde maare ook meer door de voorwerpen juist overeenkomstig derzelver waarde aangedaan wordt, dan zullen wij zeer overtuigd zijn, dat het te groove gevoel alleen oorzaak van dit gebrek kan zijn. Om dit met een voorbeeld duidelijk te maaken, wil ik veronderstellen, dat mij in het zelfde oogenblik twee pligten voorkomen, waarvan ik 'er slechts een verrichten kan, en dus tusschen beiden kiezen moet. Indien ik den eersten kies, handele ik overeenkomstig mijn gevoel, dat tot denzelven het meest helt; maar de andere is in de daad gewigtiger. In dit geval is het zeker, dat mijn gevoel niet naar de waarde der dingen gestemd, en dus niet genoeg verfijnd is; anders zou het gevoel mijn oordeel voorgekomen zijn en zich terstond voor den gewigtigsten moeten verklaard hebben; want het gevoel is fijner, naar maate het minder in de waarde der dingen mistast.

Het *sentimenteele* is, ten vierden en vijfden, valsch, wanneer de Jongeling, wanneer de Man, de bezigheden, die tot zijn ambt, tot zijnen handel, tot zijn beroep, behooren, en die veelligt aan en voor zich zelven juist niet zeer edel en wigtig, of niet zeer vermaaklijk zijn, daarom veracht, verzuimt, zijner onwaardig keurt, en zich te verlaagen gelooft met dingen te doen, welke duizend

andere menschen van een minder fijn gevoel en van eene mindere edele denkwijze ook doen konden; of wanneer men de pligten des omgangs, der gezelligheid, der vriendschaplijke achting en liefde, aan anderen weigert, om dat ze niet even zo gevoelig als wij zijn, om dat ze de natuur mooglijk uit eene grovere stoffe gevormd, of hun meer koel verstand, meer kalme overlegging gegeeven, en ze meer tot doen dan tot gewaarworden bestemd heeft. Behalven dat deeze beide nadeelen, even als het voorgaande, uit gebrek van kieschheid van gevoel ontstaan, dewijl het zeker is, dat geene bezigheid, op haar zelve beschouwd, voor een waar gevoelig hart iets onedels bezitten kan, en het zelve vreugd en zaligheid weet inteoogsten, waar alle anderen niets dan verdriet en zelfverveelendheid ontdekken; verraaden zij stellig eenen laakbaaren hoogmoed in het karakter van hem, die 'er zich aan schuldig maakt. Het gevoel verwekt uit deszelfs natuur goedhartigheid, gelijk wij bewezen hebben, en het kan ons nimmer aanzetten om onzen minder bedeelden evenmensch te verachten, indien het niet door eene andere laakbaare drift overdwarst en tegengegaan wordt; zo als het voorbeeld van WERTHER ons reeds heeft doen opmerken.

Eindelijk is bij den Heer ZOLLIKOFER

het *sentimenteele* schaadlijk en gevaarlijk, wanneer wij, door deszelfs ingevingen en aandrijven vervoerd, ons eene waereld scheppen en in dezelve leven en zweeven, welke met de werkelijke waereld bijna niet gemeens heeft, en louter in onze verbeeldingskracht of in zekere werken der Dichtkunst bestaat; wanneer wij, door zoodaanige beeldtenissen en gedaanten betooverd, bij anderen volkomenheden zoeken en dingen van hun verwachten, welke of nergens of, ten hoogsten zelden aan te treffen zijn, en ons dan over dit zo natuurlijk gebrek zodaanig verontrusten en bedroeven, en ons zodaanig van dezelve verwijderen, als of wij wezenlijke dingen bij hen misten. Over dit gebrek - daar, waar het naamlijk een gebrek is - heb ik mijne gedachten reeds genoeg gezegd. Het omdoolen in eene denkbeeldige waereld van volmaaktheid, ik beroep mij veilig op de ondervinding van alle eeuwen, is ten allen tijde de geliefkoosde bezigheid van de beste en edelste zielen geweest. Zij vloeit op onze deugd mooglijk meer dan iets in, en deelt ons onmerkbaar de trekken van die ideaalen mede, welke ons het meest voor de oogen zweeven. Door geduurig op een volmaakter waereld te staaren, worden wij

zelven van lieverlee volmaakter, en nimmer kan dit een gebrek worden, dan wanneer 'er zich weer andere neigingen, die op haar zelven niets gemeens met het gevoel hebben, onder vermengen. En wat die treurige wending der ziel betreft, die dikwerf het gevolg eener verheven bespiegeling van bovenaardsche genoegens is, wanneer wij ons ijlings op deeze waereld wedervinden; zo lang zij ons niet werkeloos omtrent wezenlijke pligten maakt, maar ons veel eer elk van dezelve als eene sport van den ladder doet aanmerken, langs welke wij alleen naar de wooningen van volmaaktheid en gelukzaligheid klimmen kunnen, is zij een van de beste middelen om ons van het stof en de laage zinnelijke genoegens te speenen, en van eene genieting los te maaken, waaraan ons de dood toch vroeg of laat ontrooven moet. Behalven dat men zeer dwaalt, wanneer men de stille weêmoedigheid des gevoels, de zachte, belangrijke treurigheid eener, haare bestemming gevoelende, ziel, aan zo weinigen bekend, onder het getal der onaangenaame gewaarwordingen, en dus onder de rampspoeden, rekent. Wie ze waarlijk ondervinden kan, zal ze voor al het goud der aarde niet missen willen. In zijne ooren behoort ze tot

den adel zijner natuur, tot den waaren roem der menschheid. Hoor hoe een uitmuntend Dichter Fr.W. Zacharië, *Vergnügungen der Melancholeij*.zich hier over uitlaat:

O wie wenige kennen den werth der feineren Seele,
Deren erhöhtes Gefühl, in Scenen finsterer Schwermuth,
Schnellere Freuden geniesst, als die der Schimmer des Hofes,
Und die blendende Pracht des eislen Stolzes ertheilet.
Eloise, die lang in schmwezen der Liebe geschmachtet,
Fühlte gewiss mehr höhere Freuden, mehr wahres Entzücken,
Wenn, im stimmernden Kreis der Todtenkerzen, sie traurig
An ein Grab sich gelehnt, vielleicht auch unter den Pfeilers
Gothischer Tempel und unter Altären der heiligen Bilder
Sie, als eine verschleijerte Nonne, voll schwermuth herumgieng:
Als im goldnen Palast, stolz auf die Reitze der Jugend
Plavia fühlt, wenn unter den Söhnen des weichlichen Putzes
Sie im Zirkel des festlichen Balles herzaubernd einherschwimmt,
Und vor allen versammelten Schönen, die Schönste, hervorstralt.

Zal men nu, na dit alles, nog blijven voorgeven, dat het hooge en verfijnde gevoel uit zijn natuur dikwerf tot ondeugd en rampspoed

gevoerd heeft, en zich ter staaving van deeze stelling op eenige voorbeelden uit de geschiedenis beroepen; wij zullen 'er eenvouwig op antwoorden, dat het Gevoel onder zedelijk verbasterde schepselen dit met het Verstand gemeen heeft; schoon echter niemand, die redelijk denkt, daarom het aankweeken van het Verstand en de hiertoe strekkende Weetenschappen af zal keuren. Bepaalen wij onze aandacht hier nog eenige oogenblikken bij; de ongegrondheid der beschuldigingen, welke men tegen het verfijnen van 't gevoel aanvoert, zal 'er te helderer door uitblinken.

Het Menschdom heeft het rampzalig middel weten te vinden om alle de gaaven, die de milde Schepper aan het zelve verleend heeft, in zo veele vloeken te veranderen, die de deugd en het geluk der stervelingen, welke zij uit hunne natuur bevorderen moesten, meêdogenloos den hartader af steken en voor een geheel leven verpesten. Waar vinden wij de grootste Booswichten, de schandelijkste Misdaadigers in alle kringen? Is het daar weinig vermogens geschonken zijn, daar eene naauwbeperkte vatbaarheid zich aan een bekrompen oordeel gehuuwd heeft? Hier moge zich de menschheid gezonken vertoonen, maar helaas! om dezelve in haaren laag-

stentrap van verval, van verwoesting, te aanschouwen, moeten wij ze in die oorspronglijk zo goddelijk bedeelde stervelingen zoeken, aan welke de Aartsgoedheid eene onbekrompene maat van de uitstekendste gaven en talenten geschonken heeft, maar die ze stoorloos misbruiken om den hemel te bestormen en de aarde te verwoesten, die, daar ze alles bezaten om het rijk van deugd, waarheid, en geluk uit te breiden, hunne schatten aan de ondeugd en het misdrijf schaamteloos afstonden, de verdrukte onschuld gloeiende traanen afpersten, en in het eerlijk, maar in de labijrinthische wegen der hooge Voorzienigheid doolend, hart der Godvrucht twijffelingen en klagten verwekten, waarom het der eeuwige Wijsheid goed dacht zo veele voortreffelijkheden aan Wezens te schenken, die in den snoodbewerkten ondergang van duizenden hunner Natuurgenooten alleen voor hun eigen verderf door dezelve schijnen te rijpen. Gij hebt MILTON en KLOPSTOCK gelezen, mijn Vriend! Herinner u den Satan des eersten, den Adramelech van den laatsten. Hoe veel grootheid in beiden! welk een vernuft! welk een moed! hoe veele onbepaalde zielskrachten! echter duivelsch - duivelsch in den volsten zin van 't woord - gedrochten,

die zonder de voorige grootheid nimmer dien trap van afschuuwlijkheid konden bereikt hebben. Ontrol vrij de vereenigde Geschiedverhaalen des aardbodems, overal zult gij de eigen aanmerking moeten maaken. Waar uitstekende boosheid is, zult gij uitstekende talenten aantreffen. Hoe veel ongelukkigen hebben zich ten allen tijde tegen den beminlijksten Godsdienst verzet - tegen eenen Godsdienst, die op deszelfs enkelen klank den gezonken mensch tot God en het Geluk moest doen juichen; maar om aan denzelven dat nadeel te kunnen doen, dat 'er een VOLTAIRE aan gedaan heeft, moet men het vernuft en de gaaven van een' VOLTAIRE bezitten.

Dan wij moeten hier nog verder doordringen en dit treurig schilderij van ons zedelijk bederf geheel nacht zien worden.

Tot hier toe sprak ik slechts van die meer verachting- dan beklaagens-waardige stervelingen, welke, met alle de vermogens om waarlijk groot en edel te zijn bedeeld, deeze geschonken voorrechten moedwillig en uit keus onder het misdrijf en de schande bedolven; zien wij thans hoe ligt, hoe onmerkbaar, de voortreffelijkste zielsbegaafdheden zelve den zwakken sterveling dikwerf van den

weg der deugd en van dien des geluks afvoeren, en hem zich zelven niet dan op den bodem eens afgronds doen wedervinden. Behaagde het God, dat ik geene aandoenlijke bewijzen voor de waarheid van deeze stelling had! Behaagde het God, dat ik mij niet kon beroepen op zo veele ongelukkige slachtoffers,welke in de strikken vielen en de prooi wierden, van gevaaren, die niet dan te veel de nuttigste en in haar zelven onschuldigste Kunsten en Wetenschappen verzellen! Hoe veele verheven en onsterflijke zielen De volgende menschkundige ontleding van het menschlijk hart en verstand ben ik aan een onuitgegeven geschrift van een mijner kundigste en beste Vrienden verpligt, en het is niet dan aan zijne zedigheid te wijten, dat ik mij hier het vermaak ontzeggen moet mijnen Legeren zinnen naam medetedeelen.verzonken niet te midden van de kennis, die haar omstraalde, wat zeg ik? door deeze kennis zelve! Duizenden van onheilen ontstaan hier door een weinig te veel verkleefdheid, door een weinig afwijkens, door een gering verzuim van omzichtigheid, door het bijkomend vonkje eener gloeiende verbeeldingskracht, door een weinig drift in het bemeesteren der voorwerpen, door een weinig onvoorzich-

tigheid in het voeden van gevaarlijke gewaarwordingen, door een weinig verblinding omtrent het geen men aan de kunst geoorloofd rekende, en 't welk zich inmiddels onmerkbaar tot in den bodem van ons hart beitelde. - Treedt de beoeffening der Wetenschappen altijd in 't gezelschap der zielrust? Verzamelt de hand, die bloemen plukt, niet teffens doornen? Bevat de eigen beker, dien men met vermaak drinkt, niet zomtijds vergif? Zijn de genietingen der kunsten altijd zuiver - rijpt ons hart door dezelve voor de eeuwigheid - en zijn mijne wooning, mijne vrienden, mijne verbindtenissen, mijn Vaderland, de getuigen van mijne toenemende volmaaking? Verspreiden deeze uitgeputte Kunste blijdschap op mijnen weg en maaken ze mij getrouwer in de volbrenging mijner pligten? Helaas! is het niet door het doodlijk verderf eener ziel, voor de gelukzaligheid geschapen, dat wij de harmonij tusschen de Genie, de Uitvinding, het Genot en de Godvrucht verbroken zien? Hoe veele dwaalingen, hoe veele afwijkingen en strijd, hoe veele verraaderlijke vermaaken, hoe veel ijdele glorie en teleurstellingen, hoe veel schokken voor den geest en het hart, hoe veele verleidende gezichten, hoe veele valsche flikkeringen en

schitterende nietigheden vergezellen deeze Wetenschappen niet! - Gevaar in de voorwerpen, gevaar in de kittelingen der gewaarwordingen, gevaar in de verbeeldingskracht, gevaar in het hart, gevaar in de keus, gevaar in de toejuichingen.

Zullen wij nu de vermogens van het verstand en hart, zullen wij de Kunsten en Wetenschappen, ook de nuttigsten onder dezelve, afkeuren, om dat ze zo dikwerf op misdrijf en ellende onder zedelijke verdorven schepselen uitlopen? Gij bezeft hoe onredelijk en dwaas dit gehandeld zou zijn. Maar handelen wij redelijker, wanneer wij de volmaaking van ons gevoel afkeuren, alleen om dat het ons te vatbaarer *kan* maaken voor de verleidingen der ondeugd? Gewoonlijk doet het dit niet, want de middelen, gelijk wij gezien hebben, die de goede sentimenteelschrijvers hier toe aanwenden, staan uit hunnen aart met de deugd in verband: zij verfijnen het gevoel voor de eenvouwige schoonheid en genoegens der natuur, die nimmer dan door eene kalme ziel genooten kunnen worden; voor de streelende aanlokkelijkheid van onschuld, deugd, grootheid van ziel, die nimmer met onbestreden grovere driften in het eigen hart woonen kunnen; voor de zalige

indrukken der waare Vriendschap en Liefde, welke altijd op zelfverbetering en overeenstemming met alles, wat ons omringt, uitloopen. Hoe sterk een tegengift is het eerste niet tegen de gevaarlijke verleidingen der Weelde? Wie de schoonheid der weldaadige en rijke Natuur tot in haare kleenste schakering levendig gevoelen kan, is afkeerig van de gedrochtelijke en altijd verwrongen vermaaken der armoedige weelde. Een ROUSSEAU in zijn geheel leven beschouwd, kan hier tot een sprekend bewijs van verstrekken. En wat het tweede en derde betreft, wie is meer voor den flikkerglans der aanlokkende zinnelijkheid en voor de groove toverkracht dier laage verbindtenissen, welke men met ontheiligende lippen Vriendschap en Liefde noemt, beveiligd, dan het rechtschapen hart, dat den onsterflijken adel der onschuld, de hemelsche zachtheid der deugd, wellustig gevoelen en genieten kan, dat nimmer dan door het volle gevoel zijner waarde tot Vriendschap en Liefde aangespoord wordt?
-

Maar ik wil toestemmen, dat wij in eene waereld, in welke verleiding en ellende dikwerf in het gewaad van deugd en geluk omzwerven, door een al te verfijnd gevoel vallen kunnen, en te zwaarer, naar maate het

zelve fijner en tederer is; - maar dan nog - wie, die een weinig wijsgeerig denkt, zal het verfijnen van 't gevoel om deeze mooglijkheid afkeuren? wie zal eene deugd hoogschatten, die op een louter onvermogen om de ondeugd te begaan rust? En schijnt men dit met de daad niet te doen, wanneer men de gevoeligheid poogt tegen te gaan, uit vrees dat men 'er de toverkracht der aanlonkende ondeugd te levendiger door gevoelen zou, terwijl men vergeet, dat het teffens deeze gevoeligheid alleen is, die ons voor duizend kleene bekoorlijkheden der deugd, welke aan het gewoone oog ontsnappen, vatbaar maakt, en in alle gevallen, even als de verheffing der verstandelijke vermogens, wezenlijk tot onze volmaaking behoort? - Zullen wij om het misbruik het gebruik gaan veroordeelen, dan moeten wij bijna voor alles, wat onze natuur eenmaal verhevens geschonken is, als voor zo veele doodlijke gaven waarschouwen. Immers na dat het zedelijk bederf in de waereld geslopen is, heeft het zijnen vergiftigenden adem op alle de vermogens van onzen geest en van ons hart verspreid. Sederd dien tijd zijn Onschuld en Deugd niet altijd de gezellinnen van Grootheid, Kunde, en Gevoel. Echter blijven zij 'er nader in betrekking toe

staan dan domheid, onkunde, en gevoelloosheid. Waar deeze niet vallen,is het uit onvermoogen, en waar zij vallen, is heur val onherstelbaar. Ook verandert de tusschenkomende Openbaaring hier den geheelen toestand der dingen. Behalven dat zij alle de valstrikken, die voor het Verstand en Hart gespannen zijn, leert ontvluchten, de vermeetelheid van den geest breidelt, aan de buitenspoorigheid der genie paalen zet, de vermoogens zuivert, en haare vrienden nimmer bloot stelt aan de ongelukkige afwijkingen, die al te dikwerf met het verderf in verband staan; is zij het teffens, die het hart verheft, zonder het te verwrikken; die verzacht, zonder week te maaken; die versiert, zonder tot beuzelingen te verfijnen; die genieten leert, maar ter zelfder tijd de onschuld beveiligt. 't Is deeze beminlijke Godsdienst, welke, door de Onsterflijkheid aan het licht te brengen, voor het gevoelig hart tooneelen geopend heeft, daar dezelfs liefste bespiegelingen naar gericht zijn, en wier onverganglijke luister het de nietigheid der louter aardsche en stoffelijke genoegens zo levendig aanduidt, dat deszelfs genegenheid 'er zich nimmer aan kluisteren kan, zo lang een enkele straal der toekomendheid nog in de smachtende oogen

schittert. Welk eenen rijken schat van gewaarwordingen oogst het gevoelig hart hier voor de deugd en het geluk niet in! Op de verhevenste gedachten, op de aantrekkelijkste aandoeningen, op de tederste verbindtenissen wordt hier het zegel der onverganglijkheid gedrukt, en zou eene gevoelige ziel ze niet verkiezen, zouden ze geene onwederstaanbaare bekoorlijkheden in zijne oogen hebben, boven die laage en enkel zinnelijke aandoeningen, welke op onze gezonken natuur rusten en bij den dood tot het Niet zullen wederkeeren? Gevoelt gij niet, mijn Vriend! hoe zeer de uitstekende gaaven van verstand en gevoel tot hunne oorspronglijke voortreffelijkheid te rug gebracht worden, hoe zeer ze in nadruk onder de dierbaarste geschenken des Hemels zijn te rekenen, sederd dat de hoogste Goedheid ons in onzen deerniswaardigen toestand voorgekomen, en op nieuw den weg tot het waar en naar onze omstandigheden zo juist berekend geluk ontdekt heeft? Ja, naar mate ons verstand verlichter, ons oordeel juister, ons gevoel fijner is, zullen wij meer de waarheid en den onschatbaaren prijs van den Godsdienst ontwaar worden. Voor een gevoelig hart is dezelve onontbeerlijk. Zonder de edelheid,

welke hij op alle de voortbrengselen der natuur verspreidt, zou deeze voor een onbepaald gevoel zeer ligt uitgeput kunnen raaken, ten minsten bij poozen ledige vakken voor het zelve bezitten, die het geringste voedsel meêdogenloos ontzeiden. Zonder het eenig, waar, onveranderlijk geluk alleen in een leven na dit leven te aanschouwen, zouden de rampen en tegenspoeden, die hier op aarde voor een teder hart den scherpsten prikkel bezitten, dikwerf de beste stervelingen tot die akelige droefgeestigheid vervoeren, aan welke de wezenlijkste genoegens walgen, die tot de noodzaaklijkste pligten onbekwaam maakt, en dikwerf eene ontijdige toevlugt tot den dood en het graf leert nemen. Maar nu de Godsdienst voor ons gezicht den tijd aan de eeuwigheid gestrengeld heeft, nu wij weten, dat de eigen Vaderland, welke dit aardrijk zo schoon, zo prachtig, voor haare kinderen ter genieting versierd heeft, teffens eenen hemel vol eeuwig geluk voor dezelve ontslooten heeft, nu is 'er even zo weinig een onverschillig voortbrengsel in de geheele natuur meer, als 'er een ondermaansche rampspoed is, welke ons geheel moedeloos maaken of aan allen troost onttrekken zou. De geringste zandkorrel heeft nu zo wel

zijne waarde voor ons hart, hij geeft naar evenredigheid even zo veel voedsel aan ons gevoel, als de verbaazendste hemelbol, die boven onze hoofden drijft; en de smartelijkste rampen worden juist zoo veele aanmerkelijke sporten, die ons aan de volmaaktheid en aan het waar geluk nader brengen.

Dat dus de Sentimenteelschrijver ons gevoel vrij verfijne, dat hij het zo teder maake als in zijn vermoogen is, alleen dat hij het teffens voor den Godsdienst ontvlammen doe - en dit zal hij doen, zo dra hij zijn eigen belang kent; dit zal hij doen, zo dra hij door de rijkheid en verhevenheid zijner tafereelen alle zijne mededingers, welke deeze milde bron versmaad hebben, overtreffen wil Hoe tastbaar waar is deeze aanmerking! Om 'er zich levendig van te overtuigen, behoeft men zich slechts twee schrijvers voortestellen, die beide het tafereel eener gelukkige liefde ophangen, maar van welken de een den Godsdienst met deszelfs verheven uitzichten tot een' grondslag dier verbindtenisse gelegd, terwijl de andere zich alleen tot dit leven bepaald heeft. Welk eenen hemel van genoegen de laatste voor zijne Gelieven ook ontsluiten moge - duizend rampen, aan de menschheid onafscheidbaar verbonden, bezaaien dit Paradijs met doornen, welke de Godsdienst alleen uitrooien of verzachten kan, - en welk eene alle vreugd verdoovende, en naamlooze ellende verwekkende gedachte, zo dikwerf zij in de tederlievende ziel opkomt - en hoe veele voorbeelden van sterflijkheid verwekken haar daaglijks in weêrwil onzer vuurigste pogingen niet? - ‘de dood ontrooft ons voor eeuwig aan elkanderen en hij nadert ons te midden van onze geneuchte geduurig!’ - Hoe doet de Godsdienst hier het tafereel van den eersten bij uitsteken! De eigen genoegens, dezelfde vertedering; maar edeler, maar door geene nagedachten, door geene uitzichten, verpest. Eene Liefde, die hier slechts in het voorportaal van genot verkeerd - die geduurig voor hooger geluk rijpt; en welke de Dood in haar waare Vaderland over zal brengen. Zijne Gelieven zijn boven eene wreede scheiding verheven; zij voelen hun heil door de vrees eener aannaderende ontbinding, die onverbiddelijke roofster der louter aardsche zaligheid, niet gestoord - in een woord, door tusschenkomst van den Godsdienst bezitten zij zich voor de eeuwigheid.. Met deeze enkele bepaaling zal

hij nimmer gevaar loopen van te verleiden. De Liefde zal bij hem Deugd, het gevoel de drijfveer tot werkzaamheid, de droefgeestigheid zelve vermaagschapping met de waereld der geesten, smachtende begeerte naar het rijk van licht en onsterflijkheid zijn. In een woord, zijne schriften zullen bezielde copijen van dat verheven Boek zijn, daar hij zijn genie het meest aan ontstoken heeft, en dat, bij de aandoenlijkste toneelen van

de diepste gewaarwordingen, zo van Natuur als van Godsdienst, in den warmsten stijl van 't gevoel uitgedrukt, de tederste verbindtenissen, de verhevenste ondernemingen, de moeilijkste daaden, en de volkomenste overwinningen met eene kracht ten toon spreidt, welke aan het hart eerbied en navolging afdwingt, en het zelve boven het laage en verachtelijke der menschelijke driften verheft.

Zie daar u mijne gedachten ontwikkeld, mijn Vriend! Thans meen ik u genoeg gezegd te hebben om over de voor- en nadeelen van sentimenteele schriften zelf te kunnen doordenken en oordeelen. Mij blijft niets meer overig dan mijne eigen werkjes in dit vak aan de door mij opgegeven beginselen te toetsen, en, zo het mooglijk is, van de aangevreven beschuldiging te zuiveren. Dit wil ik in mijnen volgenden poogen, welke de laatste zijn die ik u over dit onderwerp te schrijven heb, schoon ik altijd met de bestendigste gevoelens van achting en Vriendschap zijn zal, enz.

VIERDE BRIEF.

APOLOGIE VAN JULIA EN VAN FERDINAND EN CONSTANTIA.

Ik zal deezen brief beginnen met u eenvouwig te belijden, dat ik al het onaangenaame gevoele, 't welk 'er in het vervaardigen eener Lofrede op mijne eigen schriften gelegen is. Nimmer zoude ik tot deezen stap gekomen zijn, indien men mijne voortbrengselen van den kant der kunst veroordeeld had. Zo ik mij zelven eenigzins ken, was eigenliefde nooit mijne voornaamste zwakheid, en zo zij hem al zijn mogt, zou mij de bewustheid dat ik zelve menigwerf van het oordeel van anderen over werken van kunst verschil, billijk genoeg gemaakt hebben, om de eigen vrijheid aan elk mijner lezende Landgenooten even graag te vergunnen. Dat dit de waare taal van mijn hart en geenzins een kunstgreep zij om vooraf uwe goedwillig-

heid voor mijne verdediging te winnen, zoude ik u gemaklijk kunnen bewijzen.Ik zou u alleen mijne antwoorden op de brieven mijner Vrienden, mij over JULIA, bepaald als een voortbrengsel van kunst beschouwd, geschreven, behoeven mede te deelen. Daar in heb ik met dezelfde goede trouwe de mij onder het oog gebragte bijzondere gebreken toegestemd, als ik nu nog openhartig belijde, dat JULIA, naar mijn eigen oordeel, over 't algemeen zeer ver af is van volmaakt te zijn. Maar behalven dat ik hier aan de goedkeuring van mijn eigen geweten genoeg heb, zal u het voorbericht, voor de tweede uitgaave van JULIA geplaatst, meer dan iets overreden kunnen, dat eene blinde vooringenomenheid voor mijne werken mij nimmer tegen gegronde critiques gehard heeft, veel min in het harnas zou gejaagd hebben om van die zijne eene verdediging in de waereld te brengen ‘Ondertusschen spijt het mij (zijn onder anderen daar mijne woorden) dat ik verhinderd ben geworden in deezen tweeden druk gebruik te kunnen maaken van de gegronde en keurige *critiques*, daar sommige mijner kundigste Vrienden, die in alles onder het getal der bevoegde kunstrechters van soortgelijke voortbrengselen behooren, mij wel mede hebben willen vereeren. Ik heb 'er de waarheid zeer wel van gevoeld, en mijne JULIA zou merkelijk beter geworden zijn, indien ik ze naar deeze aanmerkingen had mogen verbeteren enz.’.

Dan, daar men mij thans uit eenen anderen hoek bespringt, daar men mijne geschriften van den zedelijken kant aantast, en hier door stellig het nut poogt te benemen, dat dezelve zouden kunnen veroorzaaken, ben ik van een ander gevoelen hieromtrent. Ik oordeel dat het ieder eerlijk man vrij staat de zedelijkheid zijner daaden en schriften zonderbloozen te verdedigen, en dat, hoe onaangenaam hem deeze taak ook zijn mooge, hij 'er stellig tot verpligt is, zo dra hij, door zijne stilzwijgendheid op de hem aangewreven beschuldigingen, gevaar zou kunnen loopen van tegen zijne bedoeling nadeelig of nutteloos voor zijnen evenmensch te worden. Uit dit gezichtpunt, lieve Vriend! verzoek ik dat gij deezen brief alleen beschouwen moogt. Wien mijne werkjes als kunstgewrochten mishaagen, dat hij ze van zich werpe; maar wie louter aan derzelver moreele waarde twijffelt, dat hij onpartijdig genoeg zij van eerst mijne verdediging te leezen, eer hij mij veroordeele, ik laat staan

de zuiverheid mijner oogmerken wantrouwe.

Eene aanmerking moet ik echter nog voor af laaten gaan. Zij zal de oplossing eener algemeene tegenbedenking in zich bevatten, welke zeer ligt de gewenschte kracht aan mijne volgende *Apologie* zou kunnen ontnemen, indien ik ze hier geheel voorbij ging, en die ik door sommige strenge Moralisten, welke den bijzonderen inhoud mijner beide Stukjes daarlieten, menigwerf heb hooren aanvoeren. 'Waarom, vraagen ze, het getal der Liefdes-geschiedenissen vermeerderd? Helt de Jeugd niet reeds genoeg tot het lezen van soortgelijke voortbrengselen om niet langer deeze verbasterde neiging voortaan lijnrecht in de hand te werken? De beste Liefdes-geschiedenis is een vergif, dat te gevaarlijker werkt, naar maate het meer verguld is.' -

Mijne Vrienden, die zo denken mogt! - ik stem u graag toe, dat het beter zijn zoude indien de Jeugd uit vrijwillige keus van haar hart niets dan den Bijbel en de beste zedekundige schriften laze; ik stem u toe, dat het te wenschen zijn zoude, dat wij weinig zinnelijk genoeg waren om alle beeldtenissen te kunnen missen, om de afgetrokkenste werken boven alle anderen te beminnen, zo dra

ze de enkele verdienste bezaten van meer voorschriften ter verbetering van het verstand en van het hart te bevatten. Maar gij, die er zo veel tegen hebt om eensklaps van menschen engelen te maken - ziet gij zelven hier ons zedelijk verder niet over het hoofd? begaat gij in den volsten zin de feil niet, welke gij ons te laste legt? Indien wij in eene waereld van onschuldige menschen woonden, indien wij waaren, wat wij eigentlijk moesten zijn, o hoe juist zoude uwe berisping zijn! - maar nu, zo als de toestand van het menschdom thans is, gelooft gij nu ter goeder trouwe de waarheid ook aan uwe zijde te hebben? De vraag is hier niet, welke zijn de beste werken in hunne soort, maar welke werken zijn - onze behoeften, ons verderf in aanmerking genomen - het geschiktste om te verbeteren? Met alle uwe magtspreuken zult gij de Jeugd niet te rug houden van Liefdesgeschiedenissen te lezen. Van uwe afgetrokken wijsbegeerte, hoe grondig ook opgesteld, zullen ze te rug beeven, en bij gebrek van betere Romans zult gij alleen bewerken dat ze zich met slechtere vergenoegen. Zegt mij nu eens, wie menschkundiger handelt, en daar door het meeste nut doet, hij, die de verhevenste lessen predikt,

maar welke door eene voorafgegaane verzwakking met geen mooglijkheid opgevolgd kunnen worden, en dus hen, tot wie de gericht zijn, laaten juist zo als ze zijn; of de minder hoogvliegende schrijver, die zijne middelen naar de vatbaarheid van zijne lezers naauwkeurig berekend heeft, en vergenoegd is, wanneer hij die partij van dezelve getrokken heeft, die 'er waarlijk van te trekken is? De eerste is volstrekt nutteloos; de laatste verbetert langsaam, hij geeft de Jeugd Liefdesgeschiedenissen in de hand, maar hij verbindt in dezelve de liefde zo naauw met de deugd; hij veradelt ze hier door zodaanig, dat zij, eenmaal met zijne tafereelen ingenomen, niet alleen laage en misdaadige Romans van zelve weg zullen werpen Om eene slechte gewaarwording het zekerste te overwinnen moet men tot eene edeler, schoon soortgelijke, zijne toevlugt nemen, en dus gewaarwording met gewaarwording bestrijden. Deeze aanmerking is van het grootste nut in de zedekunde en zelfverbetering. Zij is een den waarlijk grooten kenner van het menschlijk hart, STERNE, niet ontsnapt. ‘Ik durf (zegt hij in het 2 D. der sentimenteele Reize) gerust voor mij zelven betuigen, dat ik nimmer eenige slechte gewaarwording in mijn hart volkomener heb kunnen overwinnen, dan wanneer ik, zo spoedig ik zulks doen kon, de eene of andere zachte en aangenaame gewaarwording te hulp riep om de eerste op eigen grond te bestrijden.’
Voor elk, die het waarlijk te doen is om menschen te verbeteren, is de groote regel: schik u naar den smaak en naar de vatbaarheid van die geenen, welken gij verbeteren wilt. Hoe menigmaal heeft men, voor eenige weinige jaaren nog, de klagte aangeheven, dat wij onze kinderen sprookjes en vertellingen in de handen stopten, die geen andere uitwerking op hunne ontluikende harten en verstanden konden hebben, dan dat zij dezelve met vooroordeelen bebolwerkten. Men heeft hierop deeze soorten van geschriften aan eene zijde geworpen, en de kinderen verhevener boeken opgedrongen, maar helaas! zonder ander gevolg dan dat ze 'er door aan 't geeuwen geraakten. Eindelijk heeft eene gezonde wijsbegeerte de zaak gered. Men heeft zich naamlijk naar den smaak der kinderen voor gebeurtenissen en verhaalen geschikt; men heeft vertelselen voor hun vervaardigd, waarin zij zich zelven herkenden en die hen al verhaalende onmerkbaar kundiger en beter maakten, en na dat een CAMPE, een SALTZMAN en soortgelijken, in dit vak hunne pogingen met de rijkste vruchten bekroond hebben gezien, is men het eindelijk eens geworden, dat het voorige nadeel niet in de vertellingen als vertellingen, maar in derzelver inwendige waarde en zedelijken inhoud gelegen was, en thans ontkent niemand dat onze Jeugd, schoon ze meer dan ooit verhaalen leest, voordeelen, en hulpmiddelen, in haare opvoeding bezit, die wij en onze voorouderen in dien eigen leeftijd nooit bezeten hebben., maar ook

door deeze soort van geschriften 't meest voorbereid zullen worden om gewillig, uit keus, tot eene hoogere lectuur over te gaan,

waarin haar de Deugd en de Godsdienst, buiten welken zij de liefde niet meer beschouwen, en die juist dat edele, dat verhevene, dat onverganglijke aan deeze gewaarwording geven, 't welk zij zo zeer in dezelve beminnen, meer lijnrecht geleerd, en door welke haar die kundigheden medegedeeld worden, die, gelijk wij gezien hebben, het gevoel zo zeer uitbreiden en verfijnen. Hoe tastbaar zou een RICHARDSON mijn gezegde kunnen staaven! Welk eene wolk van getuigen zou hier samentrekken, zo zij allen voor mij stonden, die door de werken van dien onsterflijken schrijver aan de ondeugd ontrukt en waarachtig verbeterd zijn! Inmiddels heeft hij Liefdesgeschiedenissen geschreven; maar Liefdesgeschiedenissen, welke edeler menschen aan de maatschappij en nieuwe bewooners aan den hemel gegeven hebben 't Is uit overtuiging van de gegrondheid deezer aanmerking, dat ZACHARIÄ (zie zijne *Poët. schrift*. 2^{d}. *D*.) zijne Jongvrouw, schoon een *ideaal*, echter Liefdesgeschiedenissen, maar van deeze soort, in handen geeft:

Oft ergreift sie ein lehrendes Buch, und höret die Lieder
Eines, unsterblichen Dichters, die grossen harmonischen Lieder
Tugendlehrender Barden. Ihr tönen nicht Lesbische Beijern,
Oder das Tejische Lied. Der Sionitischen Musen
Göttlichen Harsenklang hört sie entzückt, und liebt die Gesänge,
Dir, ehrwürdige Tugend, zum Ruhm; nicht jene, voll Wollust,
Oder taumelnd von Wein, die wilden entheiligten Saiten
In die bezauberten herzen entströmen. Nicht schaale Romane
Stecken sie an mit der Pest der lachenden Wollust. Pamela,
Nur die heldenmüthge Clarissa, die würdige Bijron,
Werden zu ihrem Umgang gerufen.

Nog moet ik hier bijvoegen, dat de oordeelkundigste Schrijvers over de fraaie Kunsten en Wetenschappen de Liefde altijd aangemerkt hebben als de meest belangverwekkende hartstocht in alle voortbrengselen van smaak, en dat zij deeze gedachte met de beste menschkundige waarnemingen gestaafd hebben. Om u hier niet tot de beste Treurspelen en Heldendichten onder alle Volkeren te verwijzen, welke juist door de inachtneming van deeze aanmerking behaagen, wil ik mij vergenoegen met u alleen de twee volgende plaatsen uit RIEDEL mede te deelen.

'Het algemeen belang (zegt hij in de

eene Theorie der schoone Kunsten en Wetenschapp. 2 D. 15 Hoofdst. bladz. 189.) is het *belang der menschheid*, gelijk BATTEUX het noemt. Grootheid en verhevenheid, heldenaar, wonderbaare daaden, liefde en lijden, het ongeluk van een deugdzaame, tederheid, eenvoudigheid met welvoeglijkheid; zelfs de luim, en zonderlinge ondernemingen kunnen onze geheele opmerksaamheid op een voorwerp bepaalen, en veroorzaaken, dat wij voor eene zekere persoon ingenomen en tegen alles, wat zich tegen hem verzet, partijdig zijn. De Liefde is de algemeenste hartstocht der menschelijke natuur, en even daarom die, welke het meest in staat is om belang te verwekken. Zij dringt zelfs in die zielen, welken geslooten zijn voor de gevoelens der grootheid en verhevenheid, en werkt daar niet eene onwederstaanlijke werktuiglijke kragt. Van daar is het, dat men aan de Liefde, van ouds af, een plaats gegeven heeft in de beste werken der kunst, en dat zelfs veelen geoordeeld hebben, dat het onmooglijk was een roman, een heldendicht, een toneelstuk zonder de Liefde belangrijk te maaken'.

De Liefde (dus spreekt hij op eene andere bladzijde l.c. Hoofdst. 14. bladz. 97is eene gezellige hartstocht, eene neiging naar de volkomenheid van een ander, een trek tot vereeniging, een zo algemeen instinct, dat alle kunstwerken, waarin zij met oordeel bearbeid wordt, noodwendig haar fortuin maaken moeten zo lang 'er menschen zijn’.

Thans meen ik tot de verdediging van JULIA over te kunnen gaan.

Mijn doelwit in het vervaardigen van deeze kleene geschiedenis is voornaamlijk geweest om de waare Liefde te schilderen, of om de woorden van onzen Schrijver te gebruiken, de teêrgevoeligheid der Liefde in dien graad te vertoonen, boven welken zij hier nimmer klimt, en dien men op aarde slechts enkel waar kan neemen. 't Komt 'er nu maar op aan of hier uit deeze teêrgevoeligheid die rampzalige gevolgen vloeien, welke de Schrijver 'er uit afleidt, en of mijne Personaadjen eenige de minste gelijkenis hebben met het karakter, dat hij ons in zijne *Gedachten over het sentimenteele* tekent.

De ziel, van EDUARD, zo wel als die van JULIA, heeft eene duidlijk Godsdienstige

wending. Hun gevoel is onbepaald, maar het zet hen beiden tot de deugd aan. Den eersten vertedert de gedachtenis aan zijne overleden Vrienden - hij poogt deeze vertedering zorgvuldig te bewaaren en roept hiertoe geduurig de levenlooze stille natuur en de afgezonderdste eenzaamheid te baat; maar deeze genoeglijk treurige oogenblikken verbinden hem altijd op nieuw aan de deugd - hij brengt zich altijd de uitmuntendste trekken van hun leven voor oogen en stelt zich te levendiger hun tegenwoordig geluk voor, om hen van deeze zijde te ijveriger naar te volgen, en te voorspoediger voor eene eeuwigheid te rijpen, welke hem aan hunne omarmingen weder moet geven. De andere schijnt hier reeds aan de waereld der Geesten vermaagchapt te zijn, en schoon zijgeduurig dorst om al dat geluk, dat in haar vermogen is, op den weg van haaren Evenmensch te zaaien, blijft ze echter in alle haare daaden, zelfs in de keus van eenen Echtgenoot, bestendig op volmaaking, op vatbaarheid voor het geluk der onsterflijkheid, mikken. Bij beiden is het eene behoefte te beminnen. Geen geluk voor hun zonder de Liefde - maar het is 'er zo ver van daan dat zij de geheele maatschappij daarlaaten om

zich enkel met elkanderen te bemoeien; het is 'er zo ver van daan, dat zij, om eenige ingebeelde hoogte, of schaars voorkomende, pligten, mindere, naar daaglijks onder hun bereikvallende pligten verzuimen; dat zij zich boven anderen, die minder van den kant des gevoels bedeeld zijn, verheffen en op dezelve als op, uit eene laagere stoffe geklonken, wezens uit de hoogte nêer zien; dat zij, door op hunne Engelen-waarde te veel te vertrouwen en naar eene te hooge volmaaktheid te jaagen, vallen, en zich onvolmaakter dan ooit wedervinden; eindelijk, dat de Godsdienst bij hen enkel in eene verhitte verbeeldingskracht zou huisvesten zonder de minste uitwerking op hun gedrag te vertoonen; 't is, zeg ik, van dit alles zo ver van daan, dat 'er mooglijk nergens een zo kleen boekdeeltje, als de JULIA is, bestaat, waarin meer juist het tegendeel gezien wordt, zelfs zodaanig het tegendeel, dat men in verzoeking zou kunnen komen van te gelooven, dat het bepaald geschreven waare, om de rampzalige gevolgen, die onze Schrijver uit het sentimenteele afleidt, tegentegaan, en in een levendig tafereel te bewijzen, dat ze uit het waare sentimenteele nimmer voort kunnen

vloeien. Kortheidshalven wil ik u alleen de volgende trekken te binnen brengen.

Het genot der Liefde is voor JULIA altijd verlooren, zo dra haar geweten haar iets te verwijten heeft. Het ontvangt bij haar zijn toverkracht van de bewustheid: ik heb mijn' pligt betracht; en zij kent hooger pligten dan die der Liefde. Hoe sterk vertoont zich dit in haare handelwijze omtrent den Grijsaart Zie het 2*de Hoofdst. bladz*. 16 *en volg*.! In het oogenblik (welk een tijdstip voor eene tedere minnaaresse!) dat zij naar het zalig plekje gronds ging, waarop zij haaren minnaar, na eene lange afwezigheid, bescheiden had, ontmoet haar een arm oud man, die bijstand behoefde. Zij kan hem redden - maar wat zal in dit geval van haaren ongeduldig wachtenden Vriend worden? - Genoeg, de pligt roept haar - zonder denzelven te gehoorzaamen is 'er geen geluk voor haar, en zij is krachteloos om het EDUARD te maaken - zij redt den Ellendeling, en zie hier de verschooning, die ze bij haaren minnaar over haar te rug blijven naderhand aflegt: ‘Verdenk mijne Liefde niet, o mijn EDUARD! dit geheele hart slaat voor u! - maar ach! dezen zali-

gen kus (op dit oogenblik gloeiden zijne lippen onder de haaren) deezen vreedzaamen kus had uwe JULIA u met geenen wellust kunnen geven, dien zij spoediger bij u gekomen ware. Mijn Dierbaare! kunnen wij genieten zonder een kalm geweten? - Hoor mijne ontmoeting. Ik vloog naar den heuvel en geheel bezield door de vreugd van u, na zulk een lang gemis, weder te zien, zag ik niets dan EDUARD in alle de voorwerpen, die mij omringden. - Ylings treft de stem des diepste treurigheid mijne ooren. - Gij weet het, mijn beste! in geene omstandigheid was mijn hart doof voor haar - Ik zie om, en een afgemat grijsaart, gebukt onder een ligt pak, dat zijne schouderen weigerden te draagen, bezwijkt al kermende voor mijne voeten. Ik vergat onze saamenkomst. Ach, de arme man! - Eene ziekte had hem in een vreemd land, waar hij slechts eenige dagen meende te vertoeven, geboeid. Hulploos voor zich zelven en van den bijstand zijner ongevoelige medestervelingen verstoken, had hij nooit een middel gevonden om zijne door ouderdom en armoede uitgeteerde Gade, welke hij teder beminde en voor wie

hij alles was, van zijnen toestand te verwittigen. Hij beefde zo vaak hij dacht dat zijne trouwe gezellinne, die hem sederd lange verlooren moest achten, deezen laatsten slag niet overleefd zou hebben. - Deezen dag vleide hij zich aan het einde van zijnen moeilijken tocht te bereiken - dan, zijne krachten ondersteunden zijn hart niet - zijne jongste hoop vervloog toen ik hem zag nedervallen. - o Mijn Vriend! zoude ik den ellendeling hebben laaten omkomen en zelve gelukkig geweest zijn? - Neen, Vader van alle menschen! - Ik vraag den Grijsaart naar zijne woonplaats - zij was niet ver meer - een uurtje slechts en dit uurtje had hij dien dag niet kunnen afleggen! - EDUARD! ik troostte hem - met mijne hulp rijst hij stenende op - mijne eene arm onderschraagt hem, terwijl de andere zijn pak torscht - en o! - uwe JULIA is gelukkig genoeg geweest om hem aan zijne nog levende en van blijdschap trillende Gade weder te geven. Met hunne zegeningen besproeid, ben ik tot u geijld en dit oogenblik, hoe kort ook, is mij dierbaar. Verlaten wij den heuvel, mijn Beste! - Och wij zullen nog menig oogenblik van onzen tijd

tot eene lieve bijeenkomst kunnen afwoekeren - maar hoe schaars lagcht ons de gelegenheid aan om gelukkigen te maaken, om de Godheid na te volgen? - Mijn Eduard! wanneer vinden wij deeze weder!'

Heb ik te veel van dit lieve Meisje gezegd, toen ik, onder andere trekken, dus haar karakter tekende *l.c. bladz*. 17.: 'vatbaar voor de minste van alle die kleene genoegens, die de groote Weldoener des menschdoms, voor elk die ze gevoelen kan, alom zo mild gezaaid heeft, altijd genietende, bleef de uitoeffening der deugd bestendig haar grootste genot. Aan deeze vredeverwekkende beloonster offerde zij alle andere geneuchte op, zonder dat dit voor haar een offer was'.

JULIA begrijpt niet dat men eene zuivere genegenheid des harten smooren en zonder liefde, alleen op het ouderlijk bevel, de hand aan eenen Echtgenoot schenken moet - maar zij is 'er ook zo ver van daan om tegen dit bevel in den Echt te treden, dat zij eene deugdzaame, heerschende neiging van haar hart - voor een' man, die niets dan

eene ondeugd, de gierigheid naamlijk, in haaren Vader tegen zich had - weet te beteugelen, en hem, die haare volle ziel bezat, haare hand moedig weigert. ‘JULIA, (zegt EDUARD *bladz*. 24.) eerbiedigt, zelfs in een onmenschlijk bevel, den oorsprong van haar leven - nimmer, ach! nimmer schenkt zij mij haare hand als gade! - dan, verwacht ook niet dat die hand zich aan eenig sterveling geeft, dien zij niet gelukkig zou maaken.’

In den Grafkelder werpt het gevoel hen op de kniën - zij bidden gemeenschaplijk tot God en verbinden zich op nieuw aan de deugd en een leven voor de eeuwigheid.

Het Fragment vertoont de zege van den Godsdienst op de zinnelijke wellust. De gedachte aan de onsterflijkheid behoort bij EDUARD niet onder de hoogvliegende tochten der sentimenteele doolende Ridderschap. Ook is zij meer bij hem dan een Goochelspel zijner saamenwerkende verbeeldingskracht, gevoeligheid, zinnen en driften. Zij doet hem de moeilijkste en gevaarlijkste verzoeking overwinnen en bewaart hem bij de volle zuiverheid van zijn hart. O zo dit een hersenschim,

eene verbeelding doen kan - dat wij voor deeze hersenschim, voor deeze verbeelding nederknielen en haar eerbiedigen!

Maar mooglijk dat mijne Gelieven zondigen door hier reeds Engelen te willen zijn, door den mensch voorbij te zien? Mooglijk dat zij het gewoonlijk bij eene bespiegelende gereedheid tot opofferingen laaten en zich hierover hoogmoedig toejuichen? Mooglijk dat zij onder den schijn eener ligtverleidende Vriendschap, onder den dekmantel van het sentimenteele, onder voorwendsel van zekere ingebeelde volmaaktheid, de driften ten troon voeren, dezelve tot deugden verwisselen en zich hierdoor op eene gevaarlijke steilte plaatsen, waar ze bij ieder stap gereed staan te vallen Alle deeze mooglijkheden zijn zo veele beschuldigingen, welke onze Schrijver tegen het sentimenteele aanvoert.? - Zie hier de Zedekunde van JULIA, mijn Vriend! en o, dat elk onpartijdige beslisse of iets meer geschikt zij om de opgetelde gevaaren tegen te gaan en te overwinnen.

'Ik geloof het, mijn EDUARD! (dus schrijft JULIA aan haaren minnaar *bladz*. 40 *en volg*.)

de deugd heeft haare wortels diep genoeg in ons hart geschooten om nooit voorbedachtelijk te vallen. Onze onschuld is boven alle geweld verheven - ach! is zij het ook boven alle verzoekingen? - EDUARD! herinner u onze jongste bijeenkomst - nog één oogenblik als het laatste en wij waren onherstelbaar verlooren. Nog beeve ik op deszelfs herdenking! - - o mijn eenige Vriend! vertrouwen wij minder op onze deugd om haar zekerer te bewaaren. - - Hoe weinig wij ook aan het stof kleeven mogen - beiden toch zijn wij menschen - eens zijn wij reeds zeer zwakke menschen geweest - EDUARD! wie zwak is, kan misdaadig worden! - - Ook zie ik nu, dat 'er zich eene zekere geestdrijverij met onze liefde vermengd heeft, die de allergevaarlijkste gevolgen voor onze deugd kan hebben - wij vreezen het ligchaam niet, om dat wij ons verbeelden enkel de ziel te beminnen. Onze Liefde is zeker haar' oorsprong, haare kracht, haare geheele waarde aan die harmonische overeenstemming onzer zielen, die zich slechts gevoelen laat, verpligt. Gij bemint mijne ziel, EDUARD! ik ben 'er geheel van overtuigd - maar zoudt gij

die eigen ziel even teder beminnen, zo ze in geen meisje woonde, zo ik tot uw geslacht behoorde? - Pogen wij niet wijzer te zijn dan onze Schepper geweest is, mijn Beste! Hij heeft tot de wigtigste einden deezen onderlingen trek in onze harten geplaatst. Wie dien geheel onderneemt uit te rooien, poogt de Almagt te overtreffen - om niet geheel dier te zijn tracht hij de zuiverheid van den Engel te bereiken - die echter met deeze aandrift niet te worstelen heeft. Bestuuren wij dezelve door de Rede en den Godsdienst, en wij zullen aan onzen pligt voldaan hebben. Gij gevoelt dit, mijn Dierbaare! mijn hart zegt mij dat gij het gevoelt - zou het zich hier kunnen bedriegen? - o doen wij dan een offer aan die Deugd; daar al ons heil zo onafscheidbaar aan verbonden is! - Verlaat mij - verlaat mij, mijn EDUARD! - - ja! dit offer zal ons menigen bitteren traan kosten - en toch gevoel ik, dat ons hart 'er meer genoegen onder genieten zal, dan het misdrijf ooit schenken kan - EDUARD! welk eene vertroostende gedachte - eens zullen wij ons voor den troon van God waardig wedervinden! - Deeze eene gedachte ver-

drijft, overwint alle tegenwerpingen, die ons zwakke hart immer maaken kan... Ysselijk verschiet! - voor den Alwetenden te staan, en een van ons misdaadig te zien..... Mijne geheele ziel keert op de enkele verbeelding 'er van in mij om! - - Neen, mijn vriend! maaken wij ons dien ontzettenden toestand onmooglijk - eerlang zullen wij 'er de belooning van genieten'.

Dan het sentimenteele doet ons ook tegen de Voorzienigheid morren en geduurig haare beschikkingen, zo veel in ons is, tegen gaan. Zeker dit doet JULIA niet. Haare sentimenteelheid moet dus van eene geheel andere natuur zijn dan daar zich onze Schrijver tegen verheft. Zij verdedigt de Voorzienigheid, ook waar haar de zwaarste rampen treffen. 'o Eindige (schrijft ze aan haaren minnaar *bladz*. 88 *en volg*.) wilt gij de Oneindigheid peilen? - - Onze eigenliefde doet ons ons zelven en elken natuurgenoot, daar wij belang in nemen, als de eenige voorwerpen aanschouwen, daar de zorg der Voorzienigheid op vallen moest - schoon dezelfde Voorzienigheid een geheel aaneengescha-

keld Heelal bestuurt, daar elk wezen - de Seraf zo wel als de worm - een onmerkbaar, maar door de hoogste Goedheid zeker geen vergeten deel van uitmaakt. - - o EDUARD! kunnen wij hier veilig besluiten, zonder alle de schakels van die eindelooze keren doorkeken te hebben? - - Herroepen wij onze voorige ondervindingen. Hoe vaak hebben wij begonnen met bitter te klaagen en geëindigd met over het zelfde toeval te juichen, zo dra wij 'er de oorzaaken en gevolgen van doorzagen? Kunnen wij tot onze geruststelling hier niet veilig uit opmaaken, dat wij in de zwaarste rampen, in dezelfde rampen, welke ons nu zo menigen bitteren traan kosten, even vrolijk zouden juichen, zo onze oogen slechts verlicht waren, en wij ons waar geluk en den geschiktsten weg, die toeleidt, kenden? - Verstooren wij, o mijn dierbaarste EDUARD! verstooren wij dan ons eigen heil niet langer. Zouden wij in onze onkunde niet veilig vertrouwen op die zelfde Voorzienigheid, die zo liefderijk voor ons gezorgd heeft, die aan alle onze behoeften zo menigwerf voldaan heeft. zelfs eer wij haare tedere voorzorg konden afsmeken, eer wij van ons

aanzijn bewust waaren? - - De hartstochten, het zienlijke, het zwakke der menschheid, mogen ons een oogenblik bedwelmen, maar eindelijk moet zich de stem der Reden verheffen - en die van den Godsdienst; welke in aller harten spreekt. Zij roepen ons vereenigd toe: 'Er is geen waare Liefde dan die uit God voort vloeit en teffens een gedeelte van de Liefde tot Hem is - zij alleen loopt op de volmaaktheid uit'. - -

Eindelijk is de Godsdienst zo ver van louter eene verhitte verbeelding bij onze Gelieven te zijn, dat EDUARD - na het gemis eener JULIA! - door denzelven de bestelling van God kan eerbiedigen en de rust aan zijn hart voelt weder gegeven. 't Is waar, eene zekere kwijnende treurigheid blijft hem nog overig, maar het is die verheven treurigheid, welke eene edele ziel van het stof losmaakt en louter voor de Deugd en den Hemel doet leeven. Beide de geheele laatste hoofdstukken zullen u overtuigen, dat ik hier niets te veel voorgeef.

Zie daar JULIA. - En wat de losse stukken achter dezelve betreft - wanneer ons het sentimenteele de haatlijkheid der verleiding, in THEMIRE; - de ondergeschiktheid van

de Liefde aan den Godsdienst, in SELINDE; - de voordeelen der rampen en het liefderijk oogwit van de Voorzienigheid in dezelve, in den Hermiet; - levendig gevoelen doet, ook dan verbeelde ik mij, dat de strengste Zedenmeester zich veilig met het zelve verzoenen kan. Oordeel nu zelf, mijn Vriend! of dit vergif is, in vergulden, met bloemen bekranste, bekers geschonken? - of het kinderachtige verblindheid zij diergelijke schriften voor te staan en te waanen dat de jeugd 'er door verbeterd zou kunnen worden? - Ja, ik geloof dat mijne JULIA aan veelen nuttig geweest is. Hoe veele onwraakbaare getuigenissen zou ik hier voor te berde kunnen brengen! Zelfs Geestelijken hebben 'er mij hunne erkentenis wel voor willen betuigen - en terwijl ik dit schrijf ligt de brief eens Jongelings voor mijne oogen, die door de *lectuur* van JULIA van eene zeer slordige levenswijs te rug gekomen, thans volkomen overtuigd is, dat waare liefde zonder de deugd niet bestaan kan. Geen enkel Tijdschrift heeft JULIA van den zedelijken kant veroordeeld. De Letteroeffenaars heb ik in eenen voorigen brief reeds aangehaald. Om niet te wijdloopig te worden, wil ik 'er alleen het getuigenis van de

Schrijvers der *Biblioth. Belgique Tom*. 4, *Part*. 1. *Art*. 7. nog maar bijvoegen: *Ici* (zeggen ze) *tout respire l'amour de la Religion & de la Vertu; l'ame s'éleve dans cette lecture & les douces larmes qu'elle fait repandre ne sont point troublées par le tableau du crime & des remords*. - Nog eens, zie daar JULIA! - Zie daar het Sentimenteele van onzen tijd! -

Over het algemeen kan ik zeggen, dat de inhoud van FERDINAND en CONSTANTIA, wat het hoofddoel betreft, met dien van JULIA overeenstemt. Alleen is de eerste meer Roman; de toevallen zijn 'er menigvuldiger in, en het plan der geschiedenis hier door meer ingewikkeld. Ook heb ik in het vervaardigen van dezelve nog een tweede doelwit gehad, 't welk men in de JULIA niet aantreft, dat, naamlijk, van de rampzalige gevolgen der eenmaal door het gebit der Reden heen hollande driften levendig te vertoonen Zie het *Voorbericht voor* FERD. *en* CONST.. In JULIA heeft alles de gedaante eener effene beek, welke haar eigen rechten loop houdt, schoon ze dikwerf over puntige keisteenen treurig langs den eenzaamen oever ruischt. In FERDINAND en CONSTANTIA doet de storm der

hartstochten de rivier menigmaal zwellen, met geweld uit haar bed breken, en in haare schuimende vaart alles mederukken en eene algemeene verwoesting dreigen.

Gij begrijpt ligt, mijn Vriend! dat het een niet minder verdrietig werk voor u dan voor mij zoude zijn, indien ik hier de geheele geschiedenis van FERDINAND en CONSTANTIA met u door wilde loopen en, om eenige losse, daar heen gestrooide, aanmerkingen te wederleggen, een geheel boekdeel schrijven, 't welk in uitgebreidheid het werk zelven, daar wij over handelen, verre overtreffen moest. De Schrijver der *Gedachten* heeft dit ook minder noodzaaklijk gemaakt, dewijl hij hier zijne beschuldigingen alleen tot twee hoofdpunten bepaalt. ‘Het vergif is in deeze Roman door den Lezer zo lang en met zulke sterke teugen ingedronken, ja tot den laatsten droppel toe uitgeslorpt, eer eindelijk in 't slot het tegen gif komt, dat dit weinig meer uit richten of te recht brengen kan’. - Zie daar de eerste, algemeene, beschuldiging. De tweede is meer bijzonder. De schrijver schijnt aan te willen duiden: ‘dat de zelfmoord in FERDINAND geleerd, althans aangemoedigd wordt, en dat het uitgeven van

deeze Roman 'er in waarheid aanleiding toe zou kunnen geven *Gedachten over het Sentimenteele bladz*. 70 *en volg*.'. - Houden wij in onze verdediging deeze twee hoofdpunten voornaamlijk in 't oog.

Reeds bij den aanvang vertoon ik de verzachtende kracht van den Godsdienst in de rampspoeden van dit leven. De mistroostige FERDINAND, minder aangedaan over het gemis van CONSTANTIA, dan over haare afwijking van den weg der deugd; belijdende, ver van voor zijne driften te pleiten, dat de pligt, die op den bodem zijner ziel sprak, de heilige en van hem erkende pligt krachtloos ware om door het gedruisch van duizend verschillende hartstochten heên te dringen, werpt zich, waar hem de geheele Natuur ontzinkt, voor den grooten Beschikker zijner lotgevallen neder. 'Hier stortte ik (dus spreekt hij zelve 1 ste *D. blad*. 11.) mijne geheele ziel uit, en - zoude ik het een oogenblik te vooren geloofd hebben? - wat de geheele waereld niet voor mij bezat, vond ik aan de voeten van mijnen Schepper! Ja, ik vond eenige vertroosting. De

stroomende Weldoener van het wormpje, wiens lot ik benijd had, herkende ik toen weder, dat in veel verhevener zin de weldoener van het menschdom en ook van mij was. Zijne wegen, 't is waar, bleeven mij stikdonkere duisternis. Ik begreep den Oneindigen niet! - maar op dat tijdstip vertrouwde ik, dat ze eenmaal in het zuiverste en heerlijkste licht voor mij uit zouden loopen.

Met een kalmer ziel en onder het plengen van verkwikkende traanen, klom ik weder op mijn paard'.

In den tweeden brief spreidt hij een edel karakter ten toon. Te midden van zijne ellende vindt hij verkwikking in anderen gelukkig te zien.

Den derden brief verzoek ik u geheel te willen lezen. Dezelve behelst mijne gedachten over de Liefde, naar mijne eigen waarnemingen, uit de saamenleving en de beoeffening van het menschlijk hart, verzameld. Zeker zo dusdaanig eene denkwijze tot laage driften vervoeren of de verleiding in de hand kan werken, betuig ik hoe genaamd geen bevoegd Rechter over soortgelijke onderwerpen te zijn. Ook zal u deeze brief weêr doen zien, hoe ver ik ben van die hoogmoedige

zelfverheffing op eene rijkere maat van gevoel aan te vuuren, welke ons op onzen minder sentimenteelen evenmensch met verachting doet nederzien. ‘Hoe weinig stervelingen (zegt FERDINAND tot CECILIA *blad*. 43.zijn 'er, die voor het geluk vatbaar zijn?’ - ‘Voor dat geen (antwoordt hem dit beminlijk meisje) dat voor u en voor mij geluk zijn zoude, ja! - Maar waarom zouden twee minder gevoeligen, in hunnen kring, niet even gelukkig kunnen zijn, dan de gevoeligste harten in den hunnen? Zie het beekje, dat hier voorbij stroomt, het is even vol als de Zee. Een grooter toevoer van water zou het vernielen en zijne bloemrijke oevers wegrukken. Ik geloof dat 'er geen hart slaat of het zou door een broederlijk hart gelukkig kunnen gemaakt worden - al het onheil ontspruit alleen uit de ongelijke zaamenvoeging’.

Een enkel woord moet ik u hier over CECILIA zeggen. Zij is een *ideaal* en bestaat niet. Ondertusschen houde ik haar voor het beste voortbrengsel, dat immer uit mijne pen gevloeid is. Zij is ver boven de natuur,

maar echter hoogst natuurlijk. De deelneming, die ze bij de meeste Lezers verwekt heeft; de brandende zucht om haar gelukkig te zien; de onwillige traanen, welke haar noodlot uit de oogen heeft weten te lokken, verstrekken hier van tot getuigen. Mijn doelwit in deeze vinding is geweest, eensdeels om de natuurlijke kracht der Liefde, in een hart, dat door de vooroordeelen van tijden en zeeden niet bebolwerkt was, naar 't leven afteschilderen. Zo dra ik een wezen, uit onzen tijd genomen, hiertoe gekozen had, was mij dit onmooglijk geweest. De denkbeelden, welke wij door onze opvoeding verzamelen, vloeien altijd onmerkbaar op onze neigingen in. De natuur richt zich zodaanig naar dezelve, dat wij eindelijk voor zuivere natuur houden, wat niets meer dan een algemeen aangenomen vooroordeel is. Van hier dat men de Liefde, onder verschillende volkeren en in eenigzins van ééngescheiden tijden, zo veele gedaanten ziet aannemen, als 'er beurtelings verschillende gevoelens en vooroordeelen geheerscht hebben. Van hier dat het ontveinzen van eene waare genegenheid in het vrouwelijk hart bij de beschaafde Volkeren eerbaarheid, kiescheid, en wat al niet meer? heet, daar het bij de ruuwere, meer

aan de natuur verwandte, Volkeren alleen bij den naam van veinzerij, onoprechtheid, kwaade trouw, bekend is Gij begrijpt, hoop ik, wel, dat ik hier niet beweeren wil, dat de tegenwoordige toestand onzer maatschappij in een enkel voorwerp zulk eene oprechtheid dulden zou. Ik ben 'er zeer ver van daan. Alle volksverbeteringen moeten, om niet gevaarlijk te worden, langsaam, onmerkbaar, algemeen, gaan. Ondertusschen verzoek ik u wel optemerken, dat deeze wreede noodzaaklijkheid om het gevoel van 't hart dikwerf te moeten ontveinzen, op ons zeden-bederf rust. Naar maate 'er meer onschuld en goede trouwe onder 't menschdom gevonden wordt, naar maate zijn soortgelijke goochelspelen der beschaafdheid minder noodzaaklijk. Dit voelt gij, mijn Vriend.. Anderdeels heb ik hier mede willen aantoonen, hoe gevaarlijk het bij ons reeds geworden zij eene opvoeding louter naar de natuur in te richten. De onschuld doet CECILIA vallen. Rampzalige waereld, waarin de onschuld 't minste veilig is; waarin man de voorzichtigheid niet dan ten koste van een gedeelte derzelve verkrijgen kan; waarin het noodzaaklijk is eene zuivere verbeeldingskracht met haatelijke schilderijen van zwakheden en misdrijven te bevlekken, om het hart voor beiden te beveiligen. Gelukkig, die hier den juisten middenweg kiest, die niet te weinig aan

de natuur, niet te weinig aan de heerschende en, helaas! thans nuttig geworden vooroordeelen geeft! De Godsdienst is hier weêr de beste Leermeester. Door de liefde aan de eeuwigheid te verbinden, klinkt men ze met de hechtste banden aan de Deugd. Deeze laatste wordt dan de eenige weg tot het geluk, dat men beoogt, en dat onze behoefte alleen vervullen kan.

't Is hierom, dat ik overal, waar ik konde, door de geheele Roman heen, de waarde van den Godsdienst; den adel, dien hij aan ons karakter verleent; den troost, welken hij in rampen schenkt; zijn invloed op deugd en geluk; bestendig heb poogen te doen gevoelen, vooral in het karakter van den waardigen Leeraar, den Vader van CECILIA. ‘Van heel mijn geslacht (zegt die Edele *bladz*. 82.) heb ik mijne Dochter tot hier toe alleen nog behouden. Ik heb alle de overigen, en hier onder eene aangebeden Echtgenoote; overleefd. Door ellende vroeg wijs geworden, heb ik mij gewillig gebogen onder de hand, die over het lot van waerelden beslist. Ik ben verder gegaan. Ik heb de eigen hand, als die van den besten en goedertierensten Vader, met

liefde en hoogachting gekust. - - In alle de omhelzingen van het eenigste troetelkind mijner ziel lagchte mij de toekomendheid menigwerf op de liefelijkste wijze aan. Ik reikhalsde in die oogenblikken naar eene volmaaking, die boven geval, tijd, en dood verheven is, en mijn hart kon het dierbaarste, dat ik hier op de waereld bezat, veilig aan de moederlijke zorg eener alregeerende voorzienigheid overlaaten, enz'.

FERDINAND, daar en tegen, wordt nergens als een volmaakt model opgegeven. Zijn drift wordt overal als de eenige bron van alle zijne rampen duidelijk aangewezen. 'Ik ken uwe sterke driften (schrijft hem zijn Vriend WILLEM *bladz*. 98.) en gij weet, hoe vaak ik u voorspeld hebbe, dat gij nog eens, met het beste hart van de waereld, den eenen of anderen stap zoudt begaan, die u, uw leven lang, stoffe tot naberouw zou geven. Dan tot hier toe zijn mijne vermaaningen vruchtloos geweest. - Nu vrees ik, dat gij dien stap gedaan hebt, en God weet wat 'er het einde van zijn zal! Bij al wat u dierbaar is, FERDINAND! luister toch niet naar uwe ge-

woone drift, als gij deezen brief lezen zult, enz'. Op eene andere plaats *blad*. 126. erkent hij dit zelf. 'Ach, WILLEM! (zegt hij) de tijding, die ik van u ontving, was een donderslag in mijne ooren. Ja, ik alleen was de schuldige'.

Ook maakt hij zelf overal, door de geheele Roman - zelfs waar hij de heilzaame voorschriften van den Godsdienst verlaat - zodaanig deszelfs lof; zijne rampen vloeien zo lijnrecht juist uit deeze verlaating voort, dat elk gevoelig Lezer levendig overtuigd moet zijn, dat de Godsdienst alleen den weg tot het waar geluk openen kan, en wel zo levendig, dat de volle neiging van zijn hart zich naar dien kant heen moet wenden. Hij zal heimelijk zuchten nooit hier FERDINAND gelijk te mogen worden. De volgende plaatsen wil ik u hier toe afschrijven:

'Hoe groot kan ons waare Godsdienst maaken! - WILLEM! ik kom menigmaal in verzoeking om voor den Edele neêr te knielen, en zo dit immer voor een' sterveling geoorloofd ware, het zou zeker voor hem moeten zijn. - Welk een mensch, mijn vriend! - ô Voor alles

wat de waereld geven kan, wenschte ik het kleenste vonkje van zijnen Godsdienst te bezitten! Al moest ik dan ook mijn geheel leven, als de armste Daglooner, met de spade in de hand, doorbrengen, nog zou ik mijn geluk voor dat van den magtigsten Alleenheerscher niet verwisselen willen! - God, boven alles, zodaanig te beminnen, dat men zijnen wil, ten koste van de tederste betrekkingen der natuur, aanbiddend danken kan! - In het grievendst leed te juichen dat men een Schepsel Gods is! - En dat alles - niet met een hart, dat zijne ongevoeligheid onder den mantel van den Godsdienst poogt te verbergen - maar onder het diepste, het fijnste gevoel - dat bij alles genieten en onder alles lijden kan! - - ô WILLEM! ik gevoel het groote, het verhevene, het onuitspreeklijk zalige van dit bestaan; maar mijn hart krimpt 'er voor weg, en ik vinde mij naast den worm in het stof weder' 2. *D. bladz*. 20, 22 *en* 23..

Ach! de Godsdienst - ook de Godsdienst! - Voor mij alleen bezit hij geen troost meer! Eenmaal gevoelde ik zijne

volle waarde zo levendig, zo tot in alle de saamenvoegingen van mijn hart! - Hoe vrolijk heb ik menigmaalen eenen verspiedenden blik in de eeuwigheid geworpen - als alle de genoegens deezes levens zo verkwikkelijk om mij heen roeiden, en mij dan de gedachte des doods, te midden van mijn genot overweldigde - als mijn treurig oog dan op de geheele natuur, die mij omringde; verganglijkheid! las, en mijn hart gereed stond om als sneeuw weg te vloeien - ô dan verhief mijne ziel zich moedig boven de uiterste grenspaal der eindigheid - tot daar, waar de vernietiging zelve voor den Eeuwige ontwikkeld staat! - De aarde dreef als een onmerkbaar stofje voor mijne oogen - de bestendige gewesten der Onsterflijkheid blaauwden onder mijn gezicht - reeds betrad ik haare gezegende velden, - Vreugde over mijn aanwezen stroomde op nieuw door mijne aderen. - Mijne volle ziel koos dan zo blijmoedig, zo ongeveinsd, de Deugd ter geleidsvrouwe naar deeze zalige haven. - Ik voelde dat mijne bestemming aan deeze nietige aarde niet gekluisterd was, en, juichende, vertederd van dankbaarheid,

drukte ik eenen heiligen, onstoffelijken kusch op den wangen van CONSTANTIA. - Zij deelde in mijne aandoening. - Vereenigd zeegen wij op onze knieën neder, en elk onzer stomme harte traanen werd een gewiekte lofzang, die voor den troon der opperste Goedheid opsteeg en haar voor heure verhevenste gift, de bekendmaaking van den edelsten Godsdienst, vuurig dankte, - - o Mijn God! - ook die tijden zijn heên gedreven! - en vergeefs, ach, gij weet het! - poogt mijne vereenigde kracht hen te rugge te roepen. - WILLEM! hoe mijn hart lijdt, als de waardige Leeraar daar voor mij staat, en met de vuurigste deelneming, met die tedere stem der liefde, welke de reine leer van den Goddelijksten Menschenvriend zo onderscheidend kenschetst, al het troostrijke van dien beminlijken Godsdienst, dien hij tot zo veel eer verstrekt, voor mij ten toon spreidt, en ik dan als een verworpene dat aanboore, zonder dat het mijn hart één oogenblik verwarmt, zonder dat mijne ziel 'er iets levendiger onder wordt - ach! dan verkeert elk zijner woorden, zijner liefderijke woorden, in een' pijl, die mij de lever doorboort -

ik staare hem dan spraakloos aan - mijn hart gevoelt de volle waarde zijner deugd en vriendschap - maar mijn borst meent te stikken, en ik kan geen enkelen zucht uit mijnen geprangden gorgel voortbrengen’ 2. *D. bladz*. 49 *en volg*..

Nietige stevrelingen! - Wat waren nu (na den dood) hunne doorgeworstelde rampen? - wat hunne, met teugen verzwolgen, genietingen? - Stofwolken, die voor den voet des aêmechtigen Daglooners opstuiven en rondwemelen - de wind steekt op en ze zijn niet meer! Hoe gevoelde ik hier alle de waarde van den besten en beminlijksten Godsdienst! - Wie kon dit leven verduuren zonder deszelfs bemoedigenden bijstand? Bewoogen door de menigvuldige ellenden, die in deeze huilende wildernis rond gieren, ligt zijne meêwaarige hand voor den Deugdsaamen het donker kleed op, dat de toekomendheid voor dezelfs oog verbergt. Daar zijn de driften geen trouwlooze vrienden van de reden meer - zij jaagen de brooze kiel, die ze bezielen, langs geen vrolijk dartelende golven op eene blinde klip te barsten. Deugd en geluk zijn daar één

- Zij deelen in eenen nummer vertraagden aanwas, en de eeuwigheid ziet hen de laatste volkomenheid niet bereiken. De verlaagende nevelen der dwaaling verbergen daar nooit de zon voor het zoekend oog. De dikke adem van het misdrijf verpest de zuivere luchten niet, die 'er alom rond zweeven. Een blik in dit verschiet geeft hem kracht voor een geheel, lang, moeilijk leven! - o mijne grijze hairlokken! o gij zestig verlopene jaaren mijns levens! - hoe, dierbaar waart gij op dat oogenblik in mijne oogen! - Voor de bloeiendste jeugd had ik u toen niet verwisseld! Nog eenige weinige treden slechts, en mijne taak was hier afgeweven! - mijn voet, mijn gelukkige voet, bereikte dit lagchend, dit eindeloos verschiet! - Vuurige dank voor mijn aanzijn vloog van mijne smachtende lippen! Het heil der onsterflijkheid verzwolg mijn geheele wezen. Eene zo lang betreurde Echtgenoote rustte nu weêr op mijn kalm hart - eene geliefde Dochter in mijne veilige armen! - Zelfs de waereld, die mij voor een oogenblik als een verdord blad, dat op den wind drijft, toegeschenen had, kwam mij nu bekoorlijk voor. Zij was

de schaduw, die het stroomend licht der toekomendheid te sterker in mijn hart deed schijnen! -' 2 *D. bladz*. 90 *en* 91.

Hier op volgen, ik beken het, eenige akelige, ontzettende brieven. FERDINAND vervalt tot die zwarte droefgeestigheid, die eindelijk ijlhoofdigheid, razernij, wordt. In dien toestand, welke afschuuwlijk genoeg geschilderd is om elken wensch naar den zelven in het hart te smooren, lagcht hem de zelfmoord aan, waarin hij verhinderd wordt, waarvan hij de onbetaamlijkheid erkent 2 D. bladz. 114. 'Nog vliegt eene koude rilling door alle mijne leden, als ik mij verbeelde dat zij (Constantia) éénen dag laater gekomen waare! Zo waakt dan eene goede Voorzienigheid voor den blinden sterveling! - o WILLEM! hoe gevoel ik dit denkbeeld thans tot op den bodem van mijn hart, - vuurige, innig vuurige dankbaarheid doorstroomt hier mijn geheele wezen! - Zo na op den rand des Afgronds'..., en welken hem de Leeraar in den laatsten brief, met alle zijne gebreken, die 'er aanleiding toe gegeven hebben, zo levendig onder het oog brengt, dat niemand die de geringste neiging tot geluk, de algemeenste grondtrek van het menschlijk hart,

in zijnen boezem voelt, zijn voorbeeld immer volgen zal.

Ik zou het mooglijk hier kunnen laaten berusten met in navolging van groote Wijsgeeren Om 'er slechts eenen enkelen van op te noemen, bepaale ik mij hier tot den Heer ENGEL. ‘Men heeft (zegt hij in zijnen Wijsgeer voor de waereld bladz. 74.) het LIJDEN VAN WERTHER hier en daar voor een gevaarlijk boek gehouden, 't geen tot den zelfmoord verleiden konde. Uwe gedachten hier over zijn juist. Men wordt niet wel tot zelfmoord verleid’.te beweeren, dat men iemand niet tot den zelfmoord verleiden kan. Dan de ingewikkelde beschuldiging hieromtrent heeft mij sterk genoeg getroffen, om u vriendelijk te verzoeken van het geheele beloop deezer Roman op nieuw naar te willen gaan Ik heb met oogmerk in deezen brief, zo veel mij doenlijk was, de eigen plaatsen die FERD. en CONST. opgegeven, zo om mijne Lezers de moeite uit te winnen van ieder oogenblik het boek zelve opteslaan, als om met één opslag van 't oog te doen zien, dat 'er geen kunstige argumenten noodig zijn, maar dat men alleen de menigvuldige plaatsen zelve behoeft te laaten spreken om de beschuldigingen, tegen deeze Roman ingebragt, te wederleggen. Dan daar het hier voornaamlijk op het beloop der geheele Geschiedenis aan komt, ben ik verpligt, wijl ik alles niet kan afschrijven, mijnen Lezer tot het Boek zelve te verwijzen., en dan zelf te beslissen, of 'er iets in

gevonden wordt, dat tot zulk eene gruuweldaad aan zou kunnen vuuren; integendeel, of de geheele uitkomst niet veeleer lijnrecht geschikt zij, om deezen of geenen ijlhoofdigen ellendeling, die in verzoeking tot zodaanig een stap is, zo hij nog voor de minste reden vatbaar is, te rug te brengen en van zijn misdaadig voorneemen voor altijd te doen afzien. Wie toch zal FERDINAND willen zijn in alle de lijdingen, die hij geduurig ondervindt, en die overal duidelijk aangewezen worden dat enkel uit zijne drift, uit eene al te groote toegevendheid aan zijne hartstochten, uit zijne onttrekking aan de voorschriften van den Godsdienst, ontstaan? De laatste brieven zijn zo akelig, zij schilderen zo levendig de angsten welke zijne ziel pijnigen, dat men 'er wel van te rug beeven, maar niet op verliefd zal worden; en wat eindelijk zijn voorneemen betreft om zich zelven het leven te benemen, wie zal hier belust worden om zijn voorbeeld naar te volgen, daar alleen het niet volbrengen van het zelve hem aan zijn geluk wedergeeft, 't welk voor altijd voor hem en voor CONSTANTIA verlooren zou geweest zijn, indien de slag hem gelukt ware. Een Lijder kan dus door het lezen van FERDINAND en

CONSTANTIA wel vervoerd worden om op eene even gelukkige uitkomst te hoopen en dus van den zelfmoord, waar deeze hem toe mogt lagchen, te rug te blijven; maar nimmer om eene razernij aan te kweeken en op te volgen, welke in het voorbeeld, enkel door niet te gelukken, van de rampzaligste en onherstelbaarste gevolgen bevrijd is gebleven.

Zie daar FERDINAND en CONSTANTIA. Oordeelt gij nu, mijn Vriend! dat daar alles vergif zij en dat 'er den Lezer geen tegengif toegereikt worde, dan in het slot, dan voor dat het vergif tot den laatsten droppel toe uitgeslorpt zij? - Is niet veeleer de geheele Roman vol tegengif en strekt de laatste brief niet zichtbaar - niet om met eene nieuwe *morale* achter aan te komen - maar alleen om de zedelijke gevoelens, overal door mijn boek verspreid, in één oogpunt te verzamelen, en 'er, als 't ware, het zegel op te drukken?

Thans meen ik mijne taak geheel volbragt te hebben, en ik durf de uitspraak veilig aan het oordeel van onpartijdigen overlaaten. In beide mijne Romans heb ik waare liefde willen schilderen, zo als deeze in betrekking tot den Godsdienst staat. Mooglijk zoude

ik 'er deeze laatste meer lijnrecht in hebben kunnen doen werken; dan ik ben huiverig geweest, de vooroordeelen van onze Eeuw en derzelver laage gedachten omtrent de Liefde in aanmerking genomen, dat men, eenmaal gewoon zijnde de Liefde als niets gemeens met den Godsdienst hebbende te beschouwen, dit als heiligschennis zou aanmerken, en ik hierdoor dus meer ergernis dan nut zou veroorzaaken. Na dat echter de Heer VAN ALPHEN in zijn bericht voor de Gedichten aan ELIZE het verband tusschen Liefde, Deugd, en Godsdienst zo overredend aangetoond heeft, ben ik eenigzins stouter geworden, en heb eindelijk gewaard het *ideaal* eener zuivere Godsdienstige Liefde in FANNIJ aan het Publiek mede te deelen.

Meer wil ik 'er niet bijvoegen. Deeze weinige bladzijden rekende ik mij aan mij zelven, wien het nimmer onverschillig was of mijne schriften der deugd nuttig of nadeelig waren, verpligt te zijn. Wie voortaan niet voor ons is, zij hier vrij tegen ons! Ik beruste in mijn eigen doelwit onder dit alles en in het vleiende getuigenis van een groot aantal mijner Landgenooten, dat mij dit doelwit niet ten eenenmaal gemist zij.

Nu niets meer. Ik blijve altijd, enz.

VIJFDE BRIEF.

FRAGMENT VAN EEN TREURSPEL.

Wel nu, ik zal aan uwen eisch voldoen. Zie hier het geen ik afgewerkt heb van een onderwerp, dat mij bij de eerste onderneming zeer toelagchte, en daar mooglijk een taamlijk goed treurspel van voor den dag zou zijn gekomen, indien het noodlot mij niet alle mooglijke hindernissen, die de uitvoering van het zelve vertraagen konden, in den weg geworpen, en mij eindelijk in den toestand gebragt had, dat ik mijn plan, mijn vuur en mijn lust, zeker drie groote vereischten om een toneelstuk te vervaardigen, ten eenenmaal kwijt was. Zonder uwe herhaalde aanzoeken zouden de weinige versen, die ik u thans zende, nimmer het licht gezien hebben. In de daad wat betekenen ze op zich zelven? Mooglijk zijn 'er hier en

daar eenige goede gedachten in, maar kunnen deeze buiten allen zaamenhang wel eene zeer groote uitwerking onder het lezen doen? Hier komt bij, dat ik u het geheele zootje zende, juist zo als het mij uit de pen gevloeid is - ongekuist, onverbeterd. Waar mij mijne Vrienden niet al toe brengen kunnen! Het slimste van al is nog, dat ik, in weêrwil van mij zelven, u iets van mijn plan dien mede te deelen. Dit zal echter zeer weinig zijn, en volstrekt niet meer dan tot verstand van de volgende versen noodig is.

Mijn hoofddoel was om het stille, zachte, edele, godvruchtige karakter van de ongelukkige JOHANNA GRAY te schetsen, en mooglijk zult gij mijn ideaal van deeze groote Vrouw uit de weinige regelen, die ik u zende, geheel kunnen begrijpen. Zij moest met haaren Echtgenoot gecontrasteerd hebben, en dit was ligt de gelukkigste gedachte van mijn geheele stuk. Want gij moet in aanmerking nemen, dat ik hunne echtverbindtenisse tot een van de zaligsten maake, die hier op aarde gevonden worden - en echter wilde ik JOHANNA GRAY met GUILFORD, en wel bepaald in 't stuk van liefde, laaten contrasteeren. Zeker dit moet een fijn gespon-

nen contrast zijn, hoor ik u zeggen; dit was het ook, maar echter een wezenlijk contrast. Beide beminnen ze elkanderen teder - maar GUILFORD bemint zijne Gade meer zinnelijk, meer bepaald voor deeze aarde - Hij ziet voornaamlijk in haar eene lieve, bekoorlijke Vrouw, een' Engel, die hem alleen deeze zichtbaare schepping bezielde. JOHANNA bemint hem voornaamlijk als den waardigen geleidsman van haar leven, als den vriend van haare ziel, als den deelgenoot van haar lot; dat aan den tijd niet bepaald is; in een woord, als haaren getrouwsten reisgenoot naar de onsterflijkheid. De Godsdienst heeft haare liefde geadeld, en waar zij haaren man met het meeste gevoel aan haaren reinen boezem drukt, verheugt zij zich het meest dat zij met dien dierbren zielvriend eene eeuwigheid van deugd en geluk zal mogen doorbrengen. In die oogenblikken drijft de aarde als een stofje voor haare oogen, en de dood en het graf - daar GUILFORD voor te rug beeft - bekomen eene innemende toverkracht voor haar hart. Zij overwint beiden en sleept GUILFORD in haare zegepraal mede.

De ondergeschikte Personaadjen, daar ik u iets van dien te zeggen, zijn NORTHUM-BERLAND - de Vader van GUILFORD - een bij uitstek eerzuchtig karakter, 't welk oorspronglijk deugdzaam, eindigt met zich op den afgrond wêer te vinden, en zich, door geduurig hooger te willen klimmen, geduurig meer verlaagt en ten laatsten verachtlijk kruipende wordt. Zijn karakter is in het eerste tooneel genoeg geschetst om u met het zelve bekend te maaken. Indien ik mijn stuk voltooid had, zou hij zich aan de voeten van Lady GRAY, uit wanhoop, den doodsteek gegeven hebben. De Bisschop GARDINER - een heethoofdig en vervolgzuchtig Geestelijke, welke uit haat tegen elke gezindheid, die van de zijne verschilt, gruuwelen verrichten kan, en met den zachten FEKNAM, ook een Geestelijke, maar een edel, gevoelig, deugdzaam hart, die eindelijk uit de deugd van JOHANNA tot haare Leer besluit, contrasteeren moest. Eindelijk SIDNEY, de boezem vriedin van Lady GRAY, en haarer waardig - van dit voortreffelijk meisje behoef ik u niets te zeggen, dewijl het gedeelte van mijn treurspel, dat haar vertoont zou hebben, in het niet is bedolven gebleven.

Meer hebt gij vooreerst niet te weten, lieve Vriend! Gij kunt thans de volgende

Dichtregelen lezen, daar ik geduurig tusschen in zal voegen, wat ik oordeelen zal dat gij tot verstand van dezelve zult noodig hebben.

VERTOONERS.

De Hertog van NORTHUMBERLAND, gewezen Graaf van Warwik, en Vader van Lord GUILFORD.
De Ridder PALMER, Vertrouwde van den Hertog.
Lady JOHANNA GRAIJ.
Lord GUILFORD, Gemaal van JOHANNA.
De Hertogin van SUFFOLK, Moeder van JOHANNA.
De Bisschop GARDINER.
FEKNAM, Deken van de St. Paulus Kerk.
SIDNEIJ, Vertrouwde van Lady JOHANNA.
SOLDAATEN en LIJFWACHTEN.

Het Tooneel is te London.

LADY JOHANNA GRAY, TREURSPEL.

Eerste bedrijf.

Eerste tooneel.

Palmer, Northumberland.

Gij zegeviert, Mijlord! Het lot van Engeland,
De troon, de stem des Raads, 't rust alles in uw hand,
En daar geheel een Volk eerlang uw wijsheid huldigt,
Zijt ge al die grootheid aan u-zelv' alleen verschuldigd
Mijn ziel deelt in uw vreugd, zij... dan, wat's dit!... gij zucht
Uw oog staat donker? -

Northumberland.
Ach! mijn boezem zoekt naar lucht.
Gij ziet Northumberland voor 't eerst voor de uitkomst vreezen.

Palmer.
Wat hoor ik? Gij bevreesd? - Neen, 't kan niet mooglijk wezen! -
De schrandre Warwik, wien, toen alles tegenstond,
Toen Seymour, wien het bloed aan Eduard verbond,
Den kleensten verdren stap onmooglijk scheen te maaken,
De wrok van 't Noodlot zelf in feller gloed deed blaaken;
Die in zijn verziend brein 't onderwerp beraamen kon,
Dat al de staatkunst van een morrend volk verwon,
En van een' aanvang, dien het oog naauw onderscheidde,
Door duizend kronkelpaên tot aan den Rykstroon leidde;

Die tot den laatsten stip dit grootsch ontwerp volbragt;
Die beî de Seymours naast den zetel heeft geslacht;
Wiens nooit verwonnen moed het klimmen der gevaaren
Alleen ten prikkel was om hooger nog te staaren;
Wien niets aan 't wanklen bragt, schoon alles weêrstand bood,
Tot daar zijn fiks beleid het volle doelwit schoot; -
Hoe, nu hij beilig is, nu zo veel zweets en zorgen.
Nu Eduard in 't graf zijn eerzucht houdt verborgen,
Nu 's Vorsten jongste wil zijn aanslag is geweest,
Nu klopt, nu vreest het hart, dat nimmer heeft gevreesd?

Northumberland.
Uw ongeschonden trouw, sinds jaaren mij gebleeken,
Eischt, dat ik ongeveinsd in 't eind tot u zal spreken.
Ken mij geheel, mijn Vriend! en oordeel van mijn' stand.
Gij waant, dat mijnen trotsch de kroon van Engeland
Bij d'aanvang van mijn' loop terstond in de oogen straalde,
Dat ik aan haar bezit mijn' laatsten stap bepaalde,
En sinds bij 't kleenst ontwerp dit doelwit nooit verloor -
Gij dwaalt, mijn eerste wensch ging tot den troon niet door.
De gunst van Eduard met anderen te deelen,
Die gunst door dapperheid en krijgsbeleid te stelen,
Zie daar zijn hoogste vlugt; maar deeze wensch voldaan,
Deed eindloos in mijn hart een' hooger wensch ontstaan.
't Genot ging bij 't bezit altijd voor mij verlooren;
Een eeuwig nieuw verschiet kon mij alleen bekooren;
Tot dat mijn jongst ontwerp de kroon in mijn Geslacht,
Maar al haar majesteit aan mijne voeten bragt,
En nog - konde ik - ik zelf den zetel overheeren -
Die glorie werd mij smaad, en 'k zou op nieuw begeeren;
Een hart, dat niets vervult, dat naast den kroon nog brandt,
Zie daar het hart uws Vriends - zie daar Northumberland.

Palmer.
'k Zie in dat alles niet wat u vooraan doet schroomen?

Northumberland.
't Vooruitzicht dat mijn doel vergeefs is ondernomen,
Dat de eigen oorzaak, die de wet gaf aan 't geval,
Nu zelfs het Noodlot zwicht, mijn hoop verijdlen zal.
Hoor, Palmer! dat de vrees dit hart niet ligt doet buigen,
Kan 't muuziek Schotland en 't weerspannig York getuigen.
Aan 't hoofd der Legerschaar heeft Warwik nooit gevreesd.
Mijn eerste zucht is die van eenen Held geweest,
Zij koos en' eeedlen dood voor een verachtlijk leven.
Die eigen moed heeft sints mij niet geheel begeven.
Een kleene ziel had nooit mijn trotsch ontwerp gesmeed;
Maar ach! - die stille rust, die van geen siddren weet,
Die sterkte, die niets schroomt, was uit mijn ziel verslonden!
De waare moed is aan de Deugd alleen verbonden.
Te midden van 't geluk gevoelde ik niets dan smart;
Een stem verhief zich uit het binnenst van mijn hart,
En doemde mijn bedrijf als snood en onrechtvaardig. -
Een troon verdooft die stem, en is, die wroeging waardig;
Maar dien te derven, als de misdaad is volbragt,
Als niets den raauwen kreet, die wraak eischt, meer verzacht,
Dan, nergens voor die stem, die donderstem verschoolen,
In ongekenden angst de waereld om te doolen,
't Heelal te aanschouwen als een barre woestenij -
Ach, Palmer! ach, mijn Vriend! gevoelt gij wat dit zij! -
    Tot hier toe kon 't geluk mijne eerzucht vergenoegen,
't Scheen alles naar mijn wensch en doelwit zich te voegen.
De laatste Seymour, door mijn zwagerschap misleid,
Het offer van zijn' waan en mijne arglistigheid,
Viel, schoon van Vorst en Volk geliefd en aangebeden.
Mijn Zoon met Suffolks Telg in 't echtverbond getreden,
Met de eedle Ladij Graij, die uit den Konings stam
Van York, vereenigd met Lancaster, oorsprong nam,
Maakt al het aanzien van haar' Vader mijn vermogen.

De kwijnende Eduard look juist ter sneê zijne oogen.
Zijn jongste wil, gestaafd door Eed en Raadsbesluit,
Sluit Hendriks oudste Telg van Englands zetel uit,
Bekleedt die daad voor 't oog der wederspannelingen
Met al de reden, die de Godvrucht aan kan dringen,
En schenkt Johanna, door haar deugd alom geacht
Den Konings tytel, mij de volle Konings magt.
Mariaas aanhang, door die maar in 't hart verslaagen,
Durft na zo stout een stap geen enklen aanslag waagen.
Het Volk, dat Eduard altijd gehoorzaamd heeft,
Naar Vrijheid zucht, en voor Mariaas wreedheid beeft,
Zal met verrukking en het onbepaaldst verlangen
De nieuwe Koningin, hem zo gelijk, ontvangen.
't Stemt alles met mij in! - maar wie verzekert mij,
Dat ook mijn Dochter mij in 't eind gehoorzaam zij? -
Haar stille en schrandre ziel doet mij voor de uitkomst beeven,
Gestaeg zich zelv' genoeg, bemint zij 't eenzaam leven.
Haar strenge Deugd, niet ligt door valschen glans verblind....

Palmer.
De deugd van Suffolks Telg?

Northumberland.
Die eigen deugd, mijn Vrind
Die mij mijn aanslag bij den jongen Vorst deed waagen,
Verzekerd dat mijn list de zege weg moest draagen,
En 't beste deel des Volks, aan zijn belang getrouw,
Om 's Vorsten wijze keus eenstemmig juichen zou.
'k Vrees dat die eigen deugd mijn toeleg zal bemerken,
Mijne eerzucht straffen, en mijn' ondergang bewerken.
Maria zegeviert zo dra mijn aanzoek zwicht.

Palmer.
Hoe ijdel is uw vrees! De beste deugd weegt ligt,
Waar ons de inschiklijkheid een' zetel doet verwerven.

Northumberland.
Een Vrouw, zo groot als zij, kan ligt een zetel derven.
Haar Godvrucht aasde nooit op een' vergangbren schijn.

Palmer.
Maar zal die Godvrucht zelf u niet behulpzaam zijn?

Northumberland.
Zie daar ook juist den grond waarop ik nog blijf hoopen.
Haar ziel staat voor 't belang der nieuwe Kerkleer open.
Zij kent Mariaas aart, haar wraakzucht, trotsch, en waan;
Zij weet hoe blind haar hart aan Rome is toegedaan,
En kan niet twijfflen of het martelbloed zou stroomen,
Zo ooit de Rijksstaf in zo wreed een hand mogt komen.

Palmer.
Die reden drijft haar wis om uwen wil te doen.
Zij zal, zo lang ze kan, het vrij geloof behoên,
En zo ze al aarslen mogt, het ouderlijk begeeren,
Door de eerzucht aangevuurd, zal haare weigring keeren.
Ook mint zij Guilford teêr, en hij, die niets bemint,
Die niets zijne aandacht, niets een' Scepter waardig vindt,
Dan eene wederhelft zo vol aanminnigheden,
Zal al zijn' invloed aan haar wanklend hart besteden.
Verban dus uwe vrees waar gij zoo veilig zijt.
En wat de list betreft, die gij u zelv' verwijt,
De Godsdienst, door uw vlijt voor zijnen val beveiligd,
Heeft door zijn' invloed al uw pogingen geheiligd,
Hij zet uwe Eerzucht zo veel waare grootheid bij
Dat elk Geloofsgenoot....

Northumberland.
Hoe weinig kent gij mij!
De Godsdienst deelde nooit in d'ijver, die mij schraagde,
't Was 's Vorsten aanzien, niet zijn leer, die mij behaagde.
Uit Staatzucht viel ik Rome en haar belangen af,
En koos een nieuw geloof, dat nieuwe grootheid gaf.
Een Kerkleer, die verhief en op een troon deed boogen,

Had al den luister van de waarheid in mijne oogen,
En al de dwaaling, die mijn hart bij Rome vond,
Was dat geen Zetel in haar schaduw voor mij stond.
Maar 'k zie de Koningin op mijn verzoek reeds naadren,
Ga, waarde Vriend! den raad, die eerlang zal vergaadren,
Versterken in uw trouw, en denk bij elke stem,
Dat Warwik nimmer zinkt of Palmer zinkt met hem!

Tweede tooneel.

NORTHUMBERLAND, Ladij GRAY.

Hoe, nog in de eigen rouw? 'k zie nog uw traanen vlieten,
Nog bloedt dat eigen hart, dat altijd moest genieten?
Mijn Dochter, staak in 't eind dat maateloos geween....

Lady GRAIJ.
Mijlord! ik weende schaars om eigen tegenheên,
Mijn ziel, reeds jong gevormd voor de ondermaansche plaagen,
Vondt in den Godsdienst kracht om 't grievendst leed te draagen.
Zij kende vroeg den prijs der aardsche zaligheid,
Die 't ongewapend hart voor 't foltrendst wee bereidt,
En liefelijker streelt om feller nog te treffen.
Haar onbestendige aart deed mij voor lang bezeffen,
Dat hij die laager dan het vast gestarnte bouwt,
Den grondslag van zijn heil aan welzand toevertrouwt.
'k Beken, de dood eens vriends zo edel en zo teder,
De dood mijns Eduards staat al mijn vreugd ter neder.
De Godsdienst, dien ik volg, ontzegt het oog geen traan,
Hij weert gevoelloosheid, maar spoort tot menschheid aan.
Ach, met hem op gevoed, gewoon in zijne speelen,

In zijn kindsche vreugd en vriendschap staêg te deelen,
Ben ik getuige van de ontwikkling van zijn' geest,
Van zijne Godvrucht, van zijn blanke deugd geweest,
En daar ook in den dood zijn vriendschap niet verkoelde -
Hoe laag moest ik niet zijn zo ik geen smart gevoelde!
Neen, 'k voel die, 'k voel haar diep in 't binnenst mijner ziel! - -
Zo echter mij alleen in hem een Vriend ontviel,
Zou ligt mijn hart den loop dier bittre traanen stuiten,
En al zijn lijden in zijn eigen kring besluiten.
Maar nu - ach, hoe veel leeds is aan zijn' dood verknocht!
Wie telt de rampen, die zijn treurig sterfuur wrocht?
Waar zal het kleen getal van eedle waarheidsvrinden
Voortaan bescherming, waar in nood een toevlugt vinden?
Wie zal hen dekken voor 't angstvallig Bijgeloof,
Dat voor de menschlijkheid en voor de Reden doof,
Door foltrend ligchaamswee de zielen wil bekeeren,
Een God van liefde waant door menschenmoorden te eeren,
En, daar het minder woede als ketterij verdoemt,
Den bloedigsten Barbaar den grootsten Christen noemt?
Ach, Eduard alleen was hun ten troost geschonken.
Aan zijnen zetel was hun kracht, hun bloei geklonken;
Hij was hun lotgenoot, en in de teerste jeugd,
Hun Gids, hun voorbeeld in de waarheid en de deugd.
Met hem zonk al hun hoop voor eeuwig in de kimmen!
En nu - wie zal den troon, na zulk een Vorst, beklimmen?
Maria - ach, die naam blaast reeds ontroering in! -
Maria, wreed van aart en Romes Erfslavin! -
Zij, van hare eerste wieg door Godsdienstwrok gedreven,
Van Priestren, met den dolk in 't koorgewaad, omgeven,
Die allen met een oog, ontvlamd door ketterhaat,
Die langverkropten wrok bezielen door hun raad,
Zal om haar' ijver voor het oud geloof te ontvouwen

Eerlang op martelbloed haar' ijsren zetel bouwen.
Mijn God! wat bang verschiet volgt zulk een uitzicht na!
Ach, als ik heel den reeks dier rampen gadeslaa,
En reeds den noodkreet hoor van Kerk en Volk te gader,
Dan krimpt, dan scheurt mij 't hart! - duld, dat ik ween, mijn Vader!

Derde bedrijf.

Zesde tooneel.

(Maria heeft gezegevierd. De Bisschop Gardiner, door haar afgezonden om Johanna Graij tot den schoot der kerk te doen wederkeeren, en zijne pogingen hieromtrent ziende mislukken, barst in het voorig tooneel in verwijtingen tegen Johanna uit. Guilford, zich daar tegenwoordig bevindende, vergeet uit liefde en wanhoop zich zelven, in zo verre, dat hij tegen den lasterenden Bisschop zijn' degen trekt, welke hierop ten toppunt van woede geraakende, de Wacht roept en Johanna in weerwil der ijverigste pogingen van haaren ongelukkigen Gemaal uit zijn gezicht en naar den Tower laat slepen.)

Guilford *alleen*.

(Zijne Echtgenoote naoogende.)

Zie daar een ramp voltooid.... o Noodlot! gruuw 'er van!
Ik voel den dolk in 't hart, zo diep hij steeken kan -
En deeze nietige Aard', waar de ondeugd troonen wachten,
Waar de onschuld in een' boei aêmechtig moet versmachten,
Ach! war het kleenst geluk, waar aan het hart gelooft,
En brandende zich schenkt, de volgende uchtend rooft...
Heeft de Opperwijsheid voor haar schepslen uitgekooren?
Zou door de Aartsgoedheid voor haar kinderen zijn beschooren?
Dees, voor het lijdend hart zo barre, wildernis,
Waar 't heil slechts wieken heeft, en alles wisling is,
Waar ons de teêrste band één oogenblik komt streelen,
Om in den zwartsten rouw een leven lang te deelen,
En al de hoop, die ons een vleiend uitzicht gaf,
Ons aanzijn heimlijk rooft en rijp maakt voor het graf...
Zo bloeit de roos alleen om eens haar' bloei te derven,
En wij, wij leven slechts om weer te kunnen sterven;
Zo houdt een toverbeeld alleen ons oog verblind
Op dat men eindloos zoeke en nergens wezen vind'?
Niet vindt? - Helaas! mijn ziel had heel dit heil gevonden,
Dan ach! dien hemel heeft één oogenblik verslonden...
O Liefde, o eedle vlam in een verheven hart,
Voor mij, voor mij alleen, een bron van loutre smart,
Gij, eenigste Aandrift, die de gantsche ziel kunt vullen,
Waarom moest gij voor mij in een' noodstorm hullen?
Ach! waarom stroomt het heil den stervling in den schoot,
Die nimmer aan 't geluk een brandend zuchtje bood,
Terwijl de teêrste ziel, die 't stofje kan genieten,
Haar leven zonder vreugd in de eeuwigheid voelt vlieten?
Is dan alleen de mensch, die op zijn menschheid roemt,
Is dan alleen uw Beeld, o God! tot ramp gedoemd?

O zalig Wormpje, wien geen smart den boezem griefde! -
Natuur! gij moeder van de teêrheid en de liefde,
Gij milde voedster van de wellust en 't gevoel
Waarom stelt hij uw' Zoon aan zo veel leeds ten doel?
O doe een droppel vreugde in zijnen beker blinken,
Of dat zijn matte leên in 't koelend aardrijk zinken!
Werp dit gevoelig hart in 't stof des doods ter neêr,
Of geef het aan 't Geluk en aan de Liefde weêr!

Vijfde bedrijf.

Eerste tooneel.

(Een vertrek in den Tower. 't Begint te dagen. Ladij GRAIJ *in 't verschiet op eenen armstoel slaapende.)*

Ladij GRAIJ (*ontwaakende*)
Hoe zacht was deeze slaap voor mijn vermoedie leên!
Maar treurig breekt het licht door gindsche tralie heên;
Een koude nevel houdt de morgenzon omtoogen,
Geliefde Dageraad! voor 't laatst zien u mijne oogen!
Hoe vaak waart gij mijn vreugd, als in uw daauwrijk uur
Mijn hart eenstemmig sloeg met de effene Natuur,
En wij, zo kalm, zo vol, zo zalig van uw zegen,
In stille harmonij tot u, Aartsgoedheid! steegen! -
En nu - geen velden meer, geen morgenlied voortaan!
Uw licht, o Uchtendstond! breekt me in een' kerker aan,
Waar misdrijf en berouw de klamme handen wringen,

Waar mij geen Gade meer, geen ouderen omringen,
Waar 't gruuwzaam moodschavot aan 't aakelig verschiet...

(Zij rijst vuurig op)

Zwijg, zwakke menschlijkheid! verdoof den Christen niet!
Zijn strijd zij zegepraal! - aan d'oever van dit leven
Moet hij de laatste proef van zijne grootheid geven.
Wat is een kerker, wat de moordbijl, voor de deugd?
Vond ze immer buiten zich haar' ontspoed of haar vreugd?
Kan 't martlend Bijgeloof het rein geweten hoonen?
Is 't op de slachtbank min gelukkig dan op troonen?
O slaap! bragt gij mijn ziel in deeze mijmerij,
Bondt gij me op nieuw aan de Aard' - keer dan niet weêr tot mij!
Wat toch verlies ik dat mijn waar geluk zou stooren?
Een Zetel? Ach! zijn glans kon nooit mijn oog bekooren.
Wat dan? mijne onschuld? deeze zielrust of mijn' God?
Neen, neen, die eedle schat hangt aan geen weifflend lot!
Dit alles blijft bij mij, en ik zou angstig klaagen,
En daar ik sterven moet, den dood niet moedig draagen
Den dood?.. klop niet mijn hart! 't Geloof verwint natuur,
En toont in 't uur des doods het eerste levens uur;
Zijn fakkel heeft dien nacht de duisternis ontnomen,
En ik, ik zou den dood, dat zalig tijdstip, schroomen,
Dien stond, waarin mijn ziel haar boei aan 't stof hergeeft,
Zich uit haar' kerker rukt, en tot haar' oorsprong streeft?
Is dit de troon dan, waar de Deugd zal zegevieren,
Hier, waar de rampen 't liefst om haare sponde gieren,
Waar 't misdrijf kroonen torscht? - hier op dees nietige Aard'? -
Neen, die bestemming voelt mijn ziel zich zelve onwaard!
Geen waereld kan die vonk der Godheid vergenoegen,
Zij moge één oogenblik naar aardsche grootheid zwoegen,
Te midden van dien glans doorklieft een wensch de lucht,
En 't vaste starrenheir drijft laager dan die zucht!

Zie daar heur wijkplaats, daar waar zuivrer zonnen glimmen,
Daar blaauwt uw Vaderland, Onsterflijke! aan de kimmen,
Aan gindsche zij' - des Grafs - bij juichende Englen - daar,
Waar vrienden, Heiligen, dan alles voor elkaêr.
Geen woedend noodlot en geen scheidinge meer vreezen...
Mijn Guilford! mijn Gemaal! zult gij, ook gij daar wezen?
O Diebre! gij alleen, gij pijnigt nog mijn hart;
Hoe klopt het voor uw heil! hoe voelt het heel uw smart!
Wat zal u troosten als de jongste slag zal treffen?
Ach! kon uw eedle ziel zich boven 't stof verheffen,
Dan zonk mijn hoofd gerust in d'arm des doods ter neêr,
En uw Johanna had op aard' geen wenschen meer!

(Zich op de knieën werpende)

Verwinnaar van den Dood! op u rust mijn vertrouwen;
Leer, leer me in U alleen mij zaligheid aanschouwen;
Verlaat de zwakke niet aan 't eindperk van haar' strijd;
Toon, dat gij voor het hart eens Christens alles zijt,
En dat hij bij uw Liefde en bijstand in het sterven,
Vriend, Oudren, Echtgenoot, zich zelv', 't heelal kan derven!

Derde tooneel.

(In het tweede tooneel heeft SIDNEIJ haare Vriendin bericht gegeven dat haar gemaal ter dood veroordeeld was)
Ladij GRAIJ, GUILFORD.

GUILFORD, ***met drift door de Wachten boorende.***
Waar is zij - waar de Vrouw, die mijne ziel bemindt?

Johanna! dierbre Gaê!

Ladij GRAIJ.
Wat zie ik?

Guilford.
Ja, uw' Vrind,
Uw' Echtgenoot, uw' Man, die nooit de vreugd van 't leven
Met zulk een kracht gevoelde, als nu hem 't lot doet sneeven,
Die beurtelings van liefde en van vertwijffling beeft;
Geliefde! die geen wensch, geen enklen wensch meer heeft,
Dan dat hij nog één kusch van uwen mond verwerve,
En met dien jongsten kusch gevoel, vreugd, aanzijn derve!

Ladij GRAIJ.
Mijn Guilford nog aan 't stof, aan 't laage stof geboeid,
Waar reeds de onsterflijkheid uit beî zijne oogen gloeit!
Verhef uwe eedle ziel op 't wuft gestreel der zinnen,
En min mij, zo als gij mij eeuwig kunt beminnen.

Guilford.
Ach! wend die oogen dan, waarin mijn aanzijn blinkt,
Den mond, waaruit mijn hart nog stervend wellust drinkt,
Daar ik in 't woedendst leed mijn voorspoed op kon lezen...

Ladij GRAIJ.
Maar die nog deezen dag 't gewormt ten prooi zal wezen!

Guilford.
Ach wreede! wreede! ook gij vermeerdert mijn verdriet!

Ladij GRAIJ.
Mijn Guilford! mijn Gemaal! misken mijn teêrheid niet.
Geen graf, geen eeuwigheid zal in dit hart haar dooven.

Guilford.
Ja, dierbre, ja, geen min ging uwe min teboven!
Hoe zalig was uw man! - dan ach! dit lijdend hart
Raast, raast van weedom - o vergeef het aan mijn smart!
'k Was niet onwaardig om aan uwe zij' te leeven,
De Hemel had mijn ziel dit ooge heil gegeven;
'k Genoot het onbepaald in 't uitgebreidst verschiet,

In 't grasje, dat het oog onmerkbaar weemlen ziet,
In 't Windje, dat mijn wang aan uwen boezem streelde,
In heel natuur, voor mij één bron van loutre weelde,
Te midden van een heil, zo onuitspreeklijk groot,
Dat ligt geen sterveling zo onvermengd genoot,
Daar steekt de noodstorm op en ik, ik moet u derven,
En blinkend van genot, door 't gruuwzaam slachtzwaard sterven!
Is, Hemel! is 't genoeg! of kan een feller pijn,
Een duldeloozer smart de beul eens stervlings zijn!
En gij, die nooit het hart van uwen halsvriend griefde,
Gij weigert hem, ook daar, den jongsten kusch der Liefde!

Ladij GRAIJ.
Hoe, is een wufte trek, die 't beeld der Godheid hoont,
Al wat in uwe borst voor uwe Gade woont?
Eene aandrift, die in 't graf haar eeuwig graf zal vinden,
Is dit de hechtste band, die harten kan verbinden?
Rampzaalge min dan, die de ziel van prijs berooft,
En haar voor 't hoog gevoel van heur waardij verdooft!
Ach! zou zo vuig een drift, die eindloos blijft verlangen,
Den naam van liefde in 't hart van mijnen Guilford draagen?
Neen, 't wezen van de Liefde is eeuwig als haar Bron,
Zij staart op hooger heil dan de aard' haar schenken kon.
Met u, mijn Guilford! langs den weg der deugd te treden,
Den pligt te volgen op een pad van zaligheden,
In stille eenstemmigheid, verheven boven 't lot
Te rijpen voor 't geluk, den Hemel, en voor God,
En slechts door 't eigen wit en de eigen vreugd te streelen,
De Onsterflijkheid als hier den zwaarsten pligt te deelen;
Zie daar een heil, de zucht der eedle menschheid waard,
Een heil, waarop mijn oog ook nu nog juichend staart,
Zie daar een liefde, die den dood niet hoeft te vreezen,
En die mijn ziel van u zich waardig voelt te wezen!

Guilford.
Mijn God! wat schonkt gij mij toen in dees Gade ontving! -
Vergeef, gij Engel Gods! vergeef den sterveling!
Ach! schiep de felste smart een' nevel voor mijne oogen,
De worm verrijst op nieuw, door u aan 't niet onttoogen -
Zie daar voor 't laatst mijn hand aan deeze zij van 't graf...
Johanna! uw gemaal staat u gewillig af,
Schoon hij u meer bemint, aanbidt, dan ooit voor deezen,
God spreekt, God spreekt door u! - ik zal gehoorzaam wezen.

Ladij GRAIJ.
Mijn Guilford zegeviert te midden van zijn smart!
Kom nu, Geliefde! kom, rust vrolijk aan mijn hart.
De teêrheid zal op 't stof onsterflijk zegepraalen;
Den kusch der reine min moogt gij voor God herhaalen.

Guilford.
Mijn Gade! mijn Vriendin! schoon ons het noodlot scheidt,
Gij blijft, hoe juicht mijn ziel! de mijne in eeuwigheid!

(Zich op nieuw in haare armen werpende)

En nu een' laatsten kusch! - - Geen traan onteer ons scheiden!
Nog heden zal mijn hand u voor Gods troon geleiden -
Vaarwel! - gij volgt, en ik - ik toef uw ziel om hoog.

Ladij GRAIJ, *geheel aandoening.*
Mijn ziel houdt tot dien stond uw eedle ziel in 't oog!

Vijfde tooneel.

Ladij GRAIJ, FEKNAM

Ladij GRAIJ. (*Feknam tot haar ziende naderen*.)
Mijn Vriend! ik ben gereed -
Kom, leid mij moedig waar mijn vrienden mij verbeiden.

Feknam.
Neen, eedle Ladij! nog kunt gij uw lot bescheiden.
De wreede Gardiner, niet voor uw deugd bestand,
Erkent uw waarde en biedt u nog door mij de hand.
Ga, sprak hij zuchtend, ga haar naar de strafplaats voeren,
Maar spaar vooraf geen vlijt om nog haar hart te roeren;
Zeg, dat ik haar geduld, haar' zachten inborst eer',
En niets, niets in haar haat, dan heur gevloekte leer;
Zeg, dat geen grooter vreugd mij aanlagcht in mijn leven
Dan haar te redden, haar der kerk op nieuw te geven;
Vlieg, poog, zo 't mooglijk zij, haar voor den slag te hoên

Ladij GRAIJ.
En Feknam - Feknam kan aan mij dat voorstel doen? -

Feknam.
Ach! Feknam zou met vreugd zijn hoofd voor 't slachtmes bukken
Om zo veel onschulds aan een gruuwzaam lot te ontrukken.
God lof, dat zijne ziel den prijs der deugd gevoelt,
En dat geen Godsdienst haat die vuur in hem verkoelt;
Dat hij, hier Gardiner, uw dwaaling zou verschoonen,
En door menschlievendheid zijn leer het liefst betoonen!
Maar nu - in deezen nood... waar alles 't oog ontzinkt...
Waar 't moordschavot u wacht..

Ladij GRAIJ.
Maar ook de zege blinkt,
En 't eenige heil mij toeft, dat vrolijk, zonder klaagen,

Een moeilijk leven en een' bangen strijd leert draagen.

Feknam.
Smaak, smaak die zege, die uw deugd met recht verbeidt;
Maar schenkt een laage dood haar meer aantreklijkheid?
Doet haar de vuist eens Beuls een hooger glans verwerven?

Ladij GRAIJ.
De deugd kan op 't schavot, maar nimmer schandlijk sterven.
Mijne onschuld redt mijne eer, die eer is boven 't lot!

Feknam.
De schijn is tegen u. Wie kent uwe onschuld?

Ladij GRAIJ.
God!

Feknam.
Zal dus de waereld, dus het nakroost van u denken?

Ladij GRAIJ.
En waant dan, Feknam! dat die schijn mijn' moed zou krenken?
Wat is de waereld voor het hart, dat God geniet,
En Hem ten troost bezit, die aan 't heelal gebiedt?

Feknam.
Helaas! gij zoekt den dood!

Ladij GRAIJ.
Neen, 'k zoek het waare leven!

Feknam.
Ach! veins dan slechts een poos den nood gehoor te geven.
Dat eerst de hartstochstorm in Gardiner bedaar'
Dat hij uw twijffling aan Maria openbaar'
En hem de mooglijkheid niet willens zij ontnomen
U moedig bij te staan en voor u in te komen.
Zeg dan, dat gij de rust op 't eenzaam veld bemint,
En na uw' onspoed in de stad geen wijkplaats vindt;
Leef daar met uw Vriendin, van 't woelig Hof vergeten,
In ongestoorde vrêe naar 't licht van uw geweten,
Tot dat geen moordbijl, maar natuur uw dagen kort,

En u het eigen loon van God geschonken wordt.

Ladij GRAIJ.
Kan dus een Feknam, dus eene eedle ziel gevoelen?
Hij mijn rampzaligheid, mijn diepsten val bedoelen?
Neen, edelmoedig Vriend! schoon ik uw hulp verstoot,
'k Eerbiedige de bron waar uit uw raad ontsproot.
Kom, 'k wil mijn eigen keus in uwe handen stellen;
Gij zelf, ik ken uw hart, gij moogt het vonnis vellen.
'k Ben vroeg gemeenzaam met den dag des doods geweest;
'k heb vaak naar 't graf gesmacht, maar nooit zijn nacht gevreesd;
Het heldre hemellicht, dat mij al vroeg bestraalde,
Belette dat mijn hart zich aan het stof bepaalde;
Ik koos een' Godsdienst, daar de deugd het schoonst in blonk,
En die nog troosten bleef, waar ons 't heelal ontzonk,
Met hem vond ik de deugd, met hem de troost in smarte.
Die Leer beleed ik - en God ziet haar in mijn harte! -
Nu vordert haar belang, dat ik mijn grondkeus toon.
God eischt mijn laatste trouw en biedt mij 't hoogste loon.
En ik zou zulk een heil en deeze zielrust waagen
Voor 't vlugtige genot van weinig levensdagen? -
O Feknam! hoe verdwaasd, hoe snood moest ik niet zijn!
Wat is een luttel meer genots op aarde? een schijn!
Toch zou in 't eind de Dood tot mijne sponde naadren.
En dan - afschuuwlijk lot! - reeds stolt mij 't bloed in de aadren! -
Dan wroegingen te voên, waar eenmaal zielrust blonk,
De bron te missen, die alleen verkwikking schonk,
En, smachtende naar troost, de Vaderland te derven,
Die nu den worm verheft en juichende leert sterven. -
Beslist - is 't leven nog zo kostlijk in uw oog?

Feknam.
Neen, neen, Grootmoedige! gij heft mijn ziel omhoog.

God zelf spreekt door uw' mond; mijne oogen zijn ontslooten -
Ga, Engel in het stof! naar uw natuurgenooten!
Sterf, sterf, verheven Vrouw!

Ladij GRAIJ.
Die raad is Feknam waard.
Het sterven wordt een pligt, waar 't leven wroeging baart.
Wat toeven wij? -

Feknam.
Mijn God! wat zegevierend scheiden?
Kom volg mij, 'k zal met vreugd u naar den dood geleiden.
Mijn ziel, 'k ontveins het niet, heeft voor die taak gebeefd,
Maar 'k voel, dat zo veel deugds mij al mijn' moed hergeeft.

Zesde tooneel.

(Op het oogenblik dat Ladij GRAIJ met Feknam af wil treden, komt SIDNEIJ ontroerd inloopen. Zij verhaalt hoe Guilford moedig en juichende gestorven zij; maar vervloekt de wreedheid van Gardiner, die, om eene laatste proef op het gevoel van de ongelukkige Johanna te doen, bevel gegeven heeft, dat men het lijk van haaren Gemaal, in eene doodkist uitgestrekt, naar heuren kerker zou slepen, ten einde haar door schrik en afgrijzen van heure gedaane keus, in weêrwil van haar zelve, te doen afstaan. Feknam beeft op dit bericht, maar de grootmoedige Johanna verheft zich boven het menschelijke. 'Zie

daar den laatsten dienst, welken Gardiner mij bewijzen kan, zegt ze, en hij waande 'er mij mede te straffen? Hoe weinig kent hij mij!' Terwijl ze nog spreekt wordt de kist, met treurig rouwgewaad omhangen, op het tooneel gebragt. Zij nadert tot dezelve - beschouwt ze eenige oogenblikken met eene weemoedige aandacht, slechts aan groote zielen eigen, en spreekt eindelijk het lijk van haaren Gemaal dus aan Deeze aanspraak is voor het grootste gedeelte naar die van YOUNG en WIELAND gevolgd.:

Ladij GRAIJ.
Zie daar dan 't overschot der zwakke menschlijkheid!
Een kil, gevoelloos stof, 't gewormt ten prooi bereid -
Zie daar de wijkplaats, waar een waereld zich vereenigt,
En die de felste smart van haar bewooners lenigt! -
Is dit mijn Guilford, die nog korts de frisse roos,
Die ik voor al 't gebloemt aan deezen boezem koos?
Is dit die eedle man, zo vol aanminnigheden,
Zo teer van mij geliefd, zo vlekloos aangebeden? -
Mijn God! wat mint de mensch als hij een' stervling mint!
Een hand vol dwarlend asch, die wegstuift voor den wind,
De schaduw van een' droom - zij vlucht en keert niet weder,
En eindelooze nacht zinkt op den droomer neder! -
Maar neen, bedrogen oog! dit is mijn Guilford niet.
't Is slechts de sluier, die hij stervend achter liet,
De schelp van 't pronk-juweel, wiens glans reeds Englen prijzen -

Ook zij was lievenswaard... ook zij zal eens verrijzen!
Deeze oogen zullen eens met nieuwe klaarheid zien,
Mijn heil aanschouwen en mij englen-lagchjes bien!..
Verrukking, hemelvreugd, hier door geen lippen te uiten
Zal deezen stijven mond voor de eeuwigheid ontsluiten!..
O neem nog deezen kusch uit mijnen jongsten nood,
Een vroomen, heilgen kusch! - - Maar hoe, kon zelfs de dood
De grootsche trekken van dit aanschijn niet verslinden?
Kon al zijn magt dien lagch der onschuld niet ontbinden,
Dien stillen, kalmen lagch, dien de eedle ziel, verrukt
Bij haare ontkerkering, zijn' mond heeft ingedrukt? -
Vergeef, o zaalge Geest! - mijn oog is niet verduisterd,
Maar 'k voel ondanks mij zelf mij nog aan 't stof gekluisterd -
Vergeef den teedren traan, die op mijn wangen blinkt,
Die op uw koude wang voor 't laatst nog nederzinkt,
De grenspaal van al 't leed, dat uw Johanna griefde,
Maar ook den jongsten tol der onvolkomen liefde!

(Na eene kleene verpoozing)

Nu is mijn loop volbragt. Na zo veel zielsverdriet,
Na zulk een rampspoed rijst de maat van 't lijden niet.
Maria! kon uw hart mijn schuldloos hoofd verkiezen -
Het offer is bereid - ik kan niets meer verliezen!
Maar hoe! - wat hoor ik? - welk een zachte melodij!...
Mijn dierbre Vrienden, mijn Verstorvnen roepen mij,
Mijn Guilford zijne Gaê, mijn Eduard zijn zuster...
Ik volg, ik volg! - mijn ziel word op die stem geruster.
Kom, wellekome dood! strijk op mijne oogen neêr,
O kom en geef mij aan hun open armen weêr!

(Zich naar Sidneij wendende)

En nu, mijn Sidneij! - heeft mijn hart nog meêr te vreezen!
Mijn Zuster, mijn Vriendin! o laat ons Christen wezen:

De nacht strijkt donker neêr, geen star blinkt in het rond
Maar uit dien donkren nacht verrijst de morgenstond.

(Na haar toetredende)

Vriendin! mijn' jongsten dank! - dit hart beminde u teder...

Sidneij.
Mijn God! voor eeuwig!

Ladij GRAIJ.
Neen! eerlang vindt gij mij weder

(Haar omhelzende)

Voel uit mijn laatsten kusch, door geenen traan beschreid,
De waarde van 't geloof aan eene onsterflijkheid.

(Zij volgt Feknam en vertrekt moedig)

ZEVENDE TOONEEL. Ik heb al de moeilijkheid gevoeld om het tooneel belangrijk vol te houden geduurende de rechtpleging aan Ladij GRAIJ. De Aanschouwer volgt haar zo graag, dat de klaagende SIDNEIJ niet in staat zou geweest zijn hem hier van te rug te houden. Dit heeft mij op de gedachte gebragt om de Moeder, wezenloos van smart, hier te baat te nemen. In hoe verre het mij gelukt zij een zodaanig zinneloos mensch te treffen, en hier door deeze tusschenruimte belangrijk aan te vulen, moogt gij zelve beslissen.

SIDNEIJ, DE HERTOGIN van Suffolk.
Terwijl Johanna met Feknam door de buitendeur des kerkers uitgaan, treedt de Hertogin door de binnendeur in een zwart,

lang na-slepend treurgewaad, met hangende hairen, in eene verwilderde houding, binnen.)

SIDNEIJ, *haar ontdekkende*.
Ach, Hemel! - gij ook hier? - Rampzaalge!..

DE HERTOGIN.
Smoor uw rouwe! -
O vrees niet, vrees niet, voor een magtelooze vrouwe...
Dit hart heeft uitgebloed - dit oog heeft uitgeweend -
En zie, zie Sidneij! deeze boezem is versteend...
. . . . . .
. . . . . .
Maar hier, hier binnen, diep, diep op de boôm van 't hart,
Daar knaagt iets, daar is 't raauw - maar, Sidneij! 't is geen smart,
Neen, smart, smart is het niet, smart kan men ligt verdraagen;
De smart doet jammeren, en wie - wie hoort mij klaagen? -
Wat zegt het ook of hier een Veldviooltje dort,
Een nedrig bloempje, dat zo ligt vertreden wordt?...
Toch was zijn kelkje schoon en mild met daauw begooten...
Maar o! wat zegt het, of mijn eerkroon ligt verstooten?
Wat, of Gedrochten, daar een Razernij gebiedt,
De Deugd vermoorden - o dit zegt hier immers niet?

SIDNEIJ.
Ach, God! ze is zinneloos!

DE HERTOGIN.
Niet zinloos, SIDNEIJ! - jaaren
Kan zinneloosheid ons bij 't gruuwzaam aanzijn spaaren,
En ik - zie 't moordt mij reeds! Geloof me, iets, dat ik ken,
Schreeuwt luid, luid door mijn ziel, dat ik niet zinloos ben!

SIDNEIJ.
Diep, diep Ellendige! - Ach, waarom kont mijne smarte

Geen enklen droppel troost voor uw gefolterd harte!..

DE HERTOGIN, *met drift.*
Troost, SIDNEIJ! - ik, ik troost?

(met eenen afgrijselijken lagch)

Ja, vreugd ook - troost zegt gij?
Hoort gij 't gewormt dan reeds? - ha, daaris troost voor mij!

(Op deezen toon blijft zij eenigen tijd voortspreken, tot dat eindlijk FEKNAM terug keert. Zij ontdekt hem naauwlijks of vliegt met een' gil van het Tooneel.)

ACHTSTE TOONEEL.

SIDNEIJ, FEKNAM.

SIDNEIJ

(Feknam ziende inkomen)

Nu, FEKNAM! - nog één slag, nog één - zij leeft niet meer?

FEKNAM, *met het verhevenste gevoel.*
Zij leeft!

SIDNEIJ.
Maar eeuwig voor den Troon van haaren Heer!

FEKNAM.
Ook mijnen Heer! - Zo groot, zo edel is het sterven....
Neen! 't waar geloof alleen kan zulk een kracht verwerven!
Nog ziet mijn oog haar door de ontroerde schaare heên
't Afzichtig moordschavot, als waar 't een troon, betreên -
Nog ruischt haar jongst gebed welluidend in mijne ooren,
Haar jongste zucht, de leus der wachtende Englenkooren!
Daar boog ze zich gerust, volvrolijk, voor het lot,
De sluier zonk in 't stof en de Engel vloog tot God! -
Haar oog was louter hoop - haar boezem, vrij van smarte,
Vertoonde de effenheid van haar gelaaten harte -
O Heilge! uw blanke Deugd, uw Godvrucht tot aan 't graf.

Rukt mij voor eeuwig van het foltrend Romen af;
En moet ook voor 't geloof mijn bloed als 't uwe stroomen,
Gij, Eedle! leerdet mij voor 't slachtmes niet te schroomen.

SIDNEIJ.
JOHANNA! Hemelling! vergeef.... uw SIDNEIJ schreit...
Uw jongste zucht was kalm.....

FEKNAM.
Neen! die was zaligheid.

Zie daar aan uwen eisch voldaan. Wees nu alleen zo goed, en dit is alles wat ik hier heb bij te voegen, van het aan u zelven te wijten, indien gij u beklaagen mogt eenige oogenblikken verlooren te hebben. Ik zal altijd volkomen zijn, enz.